

T.C
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

HZ. PEYGAMBER'İN HADİSLERİNDE
BEDEVİ EĞİTİMİ

Hümeysra YETKİN

Danışman

Dr. Öğretim Üyesi Abdülkadir PALABIYIK

İZMİR-2021

TEZ ONAY SAYFASI

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Hz. Peygamber’in Hadislerinde Bedevi Eğitimi” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

Hümeysra YETKİN

...../...../2021

ÖZET
Yüksek Lisans Tezi
Hız. Peygamber'in Hadislerinde Bedevi Eğitimi
Hümeýra YETKİN

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Temel İslam Bilimleri Programı

Eğitim, ilk insandan bu yana insanın davranış değışikliğı için gerekli olan en temel etken olarak görölmüş, bu sebeple yüzyıllar boyunca eğitim yöntemi, metodolojisi ve amacı hep konuşulan bir konu olmuştur. Kur'an'ı Kerim'in de ilk amacı bu olmuş, vahyin temelinde her zaman insanın duygu ve davranış eğitimi yer almıştır. Bu sebeptendir ki bizim Allah ile olan iletişimimizin ilk ayağını, insanın Kur'an vasıtasıyla eğitimi oluşturur. Allah Teâlâ sadece yazılı bir metin üzerinde eğitimden ziyade, bir kılavuz gözetiminde öğretilmeye çalışılan olguların uygulamalı öğretimi için peygamberleri görevlendirmiştir. Bu sebeple aslında peygamberlerin eğitim amacıyla izlediğı metotlar, bizzat Allah'ın insanlar için uygulanmasını uygun gördüğü eğitim modelidir diyebiliriz.

Nebevî eğitim modelini özellikleri bakımından incelediğimizde, Resulullah'ın (a.s) Kur'an'a uygun, en önemlisi de kişiye göre bir eğitim faaliyeti yürüttüğü görülür. Nasıl ki günümüzde kültür seviyesi düşük toplumlar bir eğitimci için zorlayıcı unsur ise Asr-ı Saadet'te de eğitimi zorlaştıran böyle bir topluluk söz konusudur: Bedeviler.

Bedeviler; coğrafya, kültür, iktisadi hayat, yaşam şekilleri gibi birçok konuda şehirde yaşayan insanlardan farklılık arz eder. Çölde yaşayan, kaba ve sert mizaçlı bedevilerin tavırlarındaki nezaketsizlik çoğu kez Hz. Peygamber'e (a.s.) karşı da kendini göstermiş, hatta bu durum ashabın da tepkisini çekmiştir.

Nebevî eğitimde bedeviler ile ilgili en dikkat çekici husus hoşgörü ve müsamahadır. Hz.Peygamber (a.s.) toplumun eğitimine çok önem vermiş,

medeni bir toplum oluşturmayı amaçlamıştır. Bu nedenle toplumun genelinden nezaket konusunda ayrışan bedeviler kaba ve sert tavırlarına rağmen hořėoru ve mősamaha ile mukabele görmüşlerdir. Hz. Peygamber (a.s.) medeni bir toplum inşa etmek için toplumun birbiriyle bütünleşmesini önemsemiş, bu nedenle bedevilerin kaba tutumlarına rağmen ashabın da onlara karşı hořėoru yolunu tutmalarını salık vermiştir.

Hz. Peygamber'in (a.s.) bedevileri eğitimi belli başlı ilkeler ve metotlar çerçevesinde şekillenmiştir. Hz. Peygamber (a.s.) gerek eğitim ilkelerinde gerekse öğretim yöntemi seçiminde bedevilerin farklılıklarına ve ihtiyaçlarına göre bir yol izlemiş ve muhatablarına göre hareket etmiştir. Resulullah'ın (a.s.) eğitimde uygulamış olduğu bütün yöntemler günümüz pedagoji ilmine de ışık tutmuştur.

Bu alışma Hz. Peygamber'in (a.s.) bedeviler üzerindeki eğitici kimliğini incelemek amacıyla hazırlanmıştır. Bu inceleme esnasında günümüz eğitim bilimlerinin ilke ve metotlarından istifade edilmiş ve Resulullah'ın (a.s.) eğitim-öğretim uygulamalarındaki benzer yönler örneklerle desteklenmiştir. Bu sayede günümüz eğitim bilimleri ilke ve metotlarının Hz. Peygamber (a.s.) tarafından nasıl uygulandığının da görölmesi amalanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bedevi, Eğitim, Nebevi Eğitim, Hadis

ABSTRACT

Master Thesis

Hz. of the Prophet Bedouin Education in His Hadiths

Hümeýra YETKİN

Dokuz Eylül University

Social Sciences Institute

Department of Basic Islamic Sciences

Basic Islamic Sciences Program

Education has been seen as the most basic factor necessary for human behavior change since the first person, so for centuries, its method, methodology, and purpose have always been a topic of conversation. This was the first purpose of the Qur'an, and the basis of the revelation has always been the education of human emotions and behavior. For this reason, the first leg of our communication with Allah is the education of man through the Qur'an. Allah Ta'ala commissioned his prophets for practical, applied teaching of the facts that were tried to be taught, under the supervision of a guide, rather than just training on a written text. For this reason, we can say that the methods that the Prophet applied in education are the model of education that Allah personally wanted and approved for Man.

When we examine the Nabawi education model in terms of its characteristics, it is seemed that The Messenger of Allah (a.s.) conducts educational activities according to the Qur'an, the most important thing is that it is appropriate for the person. Especially today, when we want to conduct a study in Sunnah about the education of the segment, which is at a lower level than the general society as the level of culture and pushes the teacher about education the most, we encounter the most talked about community of people in the history of Islam “Bedouin”.

Bedouins differ from people living in the city in many aspects such as geography, culture, economic life, and lifestyle in which they live. A Bedouin living in the desert with a rough and hard temperament often does not have the

courtesy of the Prophet (a.s.). He also showed himself against the Prophet (a.s.) and often even attracted the reaction of his companions.

The most notable principle about Bedouins in Nabawi education is tolerance and leniency. The Prophet (a.s.) gave great importance to the education of the society and aimed to create a civilized society. For this reason, in the case of Bedouins, who were separated from society at most points, he chose the path of tolerance and leniency, despite his rough and harsh attitude. In order to civilized society, he cared about the integration of society with each other, so he told his companions to choose the path of tolerance against the rude attitudes of the Bedouins.

The Prophet (a.s.) 's education on the Bedouins was formed within the framework of the main principles and methods. When the effect of these principles and methods on the Bedouins is examined, it will be understood that he is an excellent educator. He followed a path according to the differences and needs of the Bedouins, both in the principles of education and in the choice of teaching methods, and acted according to his interlocutor. The Messenger of Allah (a.s.)'s all the methods applied in education are also suitable for modern pedagogical science.

This study is intended to see the Prophet (a.s.)'s educational identity on the Bedouins. In doing so, It was taken advantage of the principles and methods of modern educational sciences and the Messenger of Allah (a.s.)'s similar aspects in educational practices were supported by examples. In this way, it is intended to see how the principles and methods of modern educational sciences were implemented by the Prophet (a.s)

Keywords: Bedouin, Education, Nabawi education, Hadith

HZ. PEYGAMBER'İN HADİSLERİNDE BEDEVİ EĞİTİMİ

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	x

GİRİŞ	1
-------	---

BİRİNCİ BÖLÜM BEDEVİ İNSAN ÖZELLİKLERİ

1.1. BEDEVİ KELİMESİNİN ANLAMI	4
1.2. İKTİSADİ VE GÜNLÜK HAYAT	5
1.3. SOSYAL HAYAT	8
1.4. İSLAM VE BEDEVİLİK	12

İKİNCİ BÖLÜM HADİSLERDE BEDEVİ EĞİTİMİ

2.1. HZ. PEYGAMBER'İN BEDEVİ EĞİTİMİNDE KULLANDIĞI ÖĞRETİM

İLKELERİ	25
2.1.1. Eğitimde Ferdi Farklılıkların Göz Önünde Bulundurulması İlkesi	25
2.1.2. Yakından Uzağa İlkesi	36
2.1.3. Tedricilik İlkesi	39
2.1.4. Zamanlama ve Bütünlük İlkesi	45
2.1.5. Otorite İlkesi	51
2.1.6. Eğitimde Sevgi Müsamaha ve Hoşgörü İlkesi	54
2.1.7. Kolaylaştırıcılık İlkesi	64

2.1.8. Öğretmek İçin Uygun Her Durumun Gözetilmesi İlkesi	69
2.2. HZ. PEYGAMBER'İN BEDEVİ EĞİTİMİNDE KULLANDIĞI ÖĞRETİM METOTLARI	72
2.2.1. Soru-Cevap (İsticvap) Metodu	73
2.2.2. Temsille Anlatım Metodu	80
2.2.3. Öğütle İkna Metodu	83
2.2.4. Anlatım (Takrir) Metodu	88
2.2.5. Özendirme-Sakındırma (Tergib-Terhib) Metodu	94
2.2.6. Model Sunma (Yaşayarak Öğrenme) Metodu	99
SONUÇ	103
KAYNAKÇA	106

KISALTMALAR

a.s.	Aleyhi's-selam
b.	bin
bk.	Bakınız
C.	Cilt
c.c.	Celle Celâluhû
Ç.Ü.	Çukurova Üniversitesi
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DİB	Diyanet İşleri Başkanlığı
H.z.	Hazreti
İFAV	Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
Nşr.	Neşreden
r.a.	Radıyâllahu anh
s.	Sayfa
t.y.	Yayın Tarihi Yok
T.D.V.	Türkiye Diyanet Vakfı
Thk.	Tahkik eden
v.b.	Ve benzeri
y.y.	Yayın yeri yok
Yay.	Yayınları

GİRİŞ

İslam eğitiminin en önemli gayelerinden birisi “medeni insan” yetiştirmektir. Sadece şehirli anlamında kullanamayacağımız medeni kelimesi birçok anlama da şamildir. Medeni toplum, şehirde yaşayan, kültür seviyesi yüksek, Peygamber’in her an yanında bulunmalarından dolayı İslam’ı daha hızlı benimsemiş bir toplumdur. Hz. Peygamber’in (a.s.) en büyük sünneti ve en önemli amacı cahil bir toplumdan medeni bir toplum çıkarmaktır. Böyle bir toplum inşası için ferdin ve toplumun eğitimini Hz. Peygamber (a.s.) çok önemsemiş, bu nedenle eğitime gündelik hayatındaki diğer vazifelerinden daha fazla yer vermiştir. Bunun neticesinde Hz. Peygamber’in (a.s.) edep timsali, kültürel anlamda gelişmiş, Allah’a kulluk ve itaati tam olan insanları yetiştirirken uygulamış olduğu ilke ve metotlar günümüzde “Nebevi Eğitim” adını almış ve bu konu üzerinde birçok araştırma yapılmıştır.

Hız. Peygamber’in (a.s.) en önemli vasıflarından birisi eğitici olmasıdır. Yüce Kitabımız Kur’an’ı Kerim de bu hususu teyit etmektedir. Bu bağlamda Resulullah’ın (a.s.) muallimlik yönü diğer yönlerine nazaran daha ön plandadır. Gerek yaşantısı, gerek ahlakı, gerekse eğitim-öğretim uygulamalarıyla mükemmel bir eğitici olan Resulullah’ın (a.s.) eğitim modelinin referans alınarak günümüz eğitim-öğretim uygulamalarının geliştirilmesi bir gerekliliktir.

Nebevi eğitim modeli ile ilgili geçmişten bu yana birçok çalışma yapılmış, yapılan çalışmalarda genellikle Hz. Peygamber’in (a.s.) eğitim-öğretim ilkeleri genel olarak ele alınıp, günümüz eğitim ilke ve metotlarıyla benzeyen yönlerinin aynı başlıklar altında sunulması şeklinde bir yöntem izlenmiştir.¹ Nebevi eğitimi anlamak için kaynaklarımızda yer alan örnekler incelendiğinde Hz. Peygamber’i (a.s.) bu konuda gerek sorularıyla gerek tavırlarıyla en çok zorlayan kesimin bedevi topluluklar olduğu görülmüştür. Bedevi dediğimiz sosyal grup göçebe olarak yaşayan ve çöllerde hayatını idame ettiren bir topluluğun parçasıdır. Yaşanılan mekânın karaktere tesirini en iyi gözlemleyebileceğimiz kesim bedevi Arap topluluğudur. Çölde yaşamaları sebebiyle sert ve kaba mizaçlı olan bedeviler, bu

¹ Ayrıntılı bilgi için bk. Abdulfettah Ebu Gudde, **Bir Eğitimci olarak Hz. Peygamber ve Öğretim Metotları**, Çev. Enbiya Yıldırım, Takdim Yayınları, Ankara, 2019, Abdullah Özbek; **Bir Eğitimci olarak Hz. Muhammed**, 3.Basım, Esra Yayınları, İstanbul, 1994.

kaba tavırlarını Hz.Peygamber (a.s.) ile olan ilişkilerinde de devam ettirmişlerdir. Huzura girmedeki rahatlıkları, Hz. Peygamber'e (a.s.) fütursuzca her şeyi sorabilmeleri gibi bazı tavırları Kur'an'da ve sünnette birçok kez tenkit edilmelerine sebep olmuştur.

Biz bu çalışmada medeni toplum oluşturma yolunda Peygamberi en çok zorlayan kesimi ve bunların nebevi eğitim yoluyla nasıl eğitildiğini araştırmak istedik. Hz. Peygamberin eğitici kimliğine dair yapılan çalışmalarda konu ile ilgili birkaç örnek sıralansa da bedevilerin nebevi eğitimdeki yeri ile ilgili olarak müstakil çalışmalar yapılmasının gerekliliği ortadadır. Nitekim günümüz eğitimcilerinin de en büyük problemi; kültür seviyesi düşük, medeniyetten uzak insan profilini eğitmektir. Bu nedenle Hz. Peygamber'in (a.s.) bu gibi kimselere karşı olan tutumunun günümüz eğitimcilerinin de sorunlarına ışık tutacağı kanaatindeyiz.

Çalışmanın ilk bölümü, bedevilerin toplumundaki diğer kesimlerinden ayrılan yönlerinin öğrenmek adına bedevinin özelliklerine ayrılmıştır. Bu bölümde bedevilerin hayatını tanımak için, onların sosyal ve iktisadi hayatları hakkında bilgi verilmiş, akabinde ayetlere hangi bağlamda konu olduklarına değinilmiştir. Bu bölüm, çalışmanın ikinci bölümü olan bedevi eğitiminin daha iyi anlaşılabilmesine hizmet etmesi amacı ile yazılmış bu nedenle ayrıntılı bilgilere fazlaca yer verilmemiştir. Çalışmanın ikinci bölümü ise Hz. Peygamber'in (a.s.) bedeviler üzerinde uyguladığı eğitim ilke ve metotlarına ayrılmıştır. Bedevilerle ilgili duruma uygun düşen örneklerle de konu desteklenmiş, bedevilerin eğitimindeki nebevi tutum anlaşılmaya çalışılmıştır. Verilen örneklerin genel olarak Kütüb-i Sitte ve Müsned gibi eserlerden seçilmesine özen gösterilmiş, bu örnekler eğitim penceresinden, eğitimci gözüyle değerlendirilmeye çalışılmıştır. Eğitim ilke ve metotları ile ilgili genel bir tablo oluşturmaya yardımcı olacak eğitim bilimleriyle ilgili kaynaklar incelendikten sonra her bir ilke ve metotla alakalı daha fazla malumat için ilgili makaleler ve kitaplar taranmıştır.

Yapılan tüm bu çalışmaların sonunda, toplumun geneline göre kültür seviyesi daha düşük olan bedevi topluluğun eğitiminde Hz. Peygamber'in (a.s.) diğer insanların eğitimiyle müsavi bir eğitim uygulamadığı görülmüştür. Hz. Peygamber bedeviler söz konusu olduğunda daha fazla hoşgörü ve müsamaha yolunu tercih etmiş, onların kültürlerine ve kimliklerine göre bir eğitim-öğretim modeli

uygulamıştır. Bizler de nebevi eğitimde bedevilerin hadarîlerden ayrılan bu yönlerini günümüz eğitim ilke ve metotlarına benzer yönleriyle ele alarak incelemeye çalıştık.

BİRİNCİ BÖLÜM

BEDEVİ İNSAN ÖZELLİKLERİ

1.1. BEDEVİ KELİMESİNİN ANLAMI

Bedevi kelimesi başlamak, ortaya çıkmak gibi manalara gelir. Bunun yanında bedavet kelimesi “çölde oturmak” gibi anlamlara da gelir ve yerleşik hayat sürmek anlamındaki “hadaret” kelimesinin zıddıdır. Bu nedenle de çöl anlamına gelen badiyede yaşayanlara bedevi denilmektedir. Bedevîler deve veya keçi kılından yapılmış çadırlarda göçebe hayatı yaşadıklarından ehlü'l-veber, ehlü'l-hıyâm veya sekenetü'l-hıyâm adlarıyla da anılırlar.² İbn Manzur, her kim badiyedekilere komşu olursa, onlarla birlikte göç etmeye niyet edenlerin de A'rab olduğunu söylemiştir. Lisanu'l Arab'da “A'rab” denilen topluluklarla, şehirde değil çölde yaşayanlar ve ihtiyaçları haricinde şehirlere inmeyen kabileler kastedilmiştir. Yani Bedevi ve A'rabi kelimeleri müradif kelimeler olup her ikisi de çölde göçebe olarak yaşayan insan topluluklarını ifade eder.³ Arap kelimesi bir ırkın ismi olmakla beraber bu ırkın köy ve şehirlerde yaşayanlarına A'rab, çölde (bâdiye) yaşayanlarına ise a'rab (bedevî) denir. A'rab kelimesi Kur'an'da toplam on yerde geçmektedir.⁴ Kur'an'da kullanıldığı yerlere baktığımızda A'rab kelimesi daha çok, cahil, görgüsüz, katı ve inatçı insan tipi için kullanılmıştır. Medenî ve içtimaî hayatın gereklerinden habersiz, usul ve nizam tanımayan tutum ve davranış sahiplerini ifade eden bu kelime, genel olarak Allah'ın ve Resulünün hoşnut olmadığı, Hz. Peygamber'e (a.s.) kaba davranışlarıyla tanınan bir topluluğun adı olmuştur.⁵ Kur'an'daki kullanımlarından da anlayacağımız üzere bedevilik sadece coğrafya ile ilişkilendirilen bir kavram değildir. Bedevilik bir zihniyet meselesidir. Daha çok çölde yaşayan kimseler arasında bu zihniyetin tezahür etmesinden dolayı çöl ve bedevi kelimeleri yan yana anılsa da, Kur'an'daki kullanımı referans alırsak ister çölde ister şehirde yaşasın cahil, görgüsüz ve medeni hayatın adab-ı muâşeret

² Mustafa Fayda, “Bedevi”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(DİA)**, İstanbul, 1992, Cilt: 5, s. 312.

³ İbn Manzur, Ebu'l-Fadl Cemalüddin b. Muhammed b. Mükerrrem el-İfrîki, **Lisanü'l-Arab**, 3. Basım, Dar Sader, Beyrut, 1993, Cilt: 1, ss. 586-587

⁴ Detaylı bilgi için bk. Tevbe 9/90, 97-99, 101, 120; Ahzâb 33/20; Feth 48/11, 16; Hucurât 49/14.

⁵ Orhan Karmış, “A'rab”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(DİA)**, İstanbul, 1991, Cilt: 3, s. 242.

kurallarından habersiz kimse için de bu kavram kullanılmaktadır. Fakat kelimenin anlamını verirken de değindiğimiz gibi bedeviler daha çok çölde yaşayan topluluklar olduğu için bedevi, taşıdığı zihniyetin yanı sıra çölde göçebe olarak hayatını devam ettiren topluluklar olarak tanımlanmıştır.

Kelimenin anlamından da anlaşılacağı üzere bedevi dediğimiz topluluklar göçebe olarak yaşayan ve çöllerde hayatını idame ettiren kimselerdir. Konumuz itibari ile bedeviler üzerinde yapılan nebevi eğitimi anlamak için, öncelikle toplumun yapısını, kültürünü, geleneklerini ve bedevi insan tipolojisini iyi bilmek gerekmektedir. Zira İslam'da bedevi kelimesi hem Kur'an hemde hadislere hadari insandan ayrılan bir takım karakteristik özellikleri sebebiyle konu olmuştur. Şimdi kısaca sosyal hayatı ve iktisadi hayatından bahsedeceğimiz bedevilerin daha sonra Kur'an'da Allah tarafından hangi sebeplerle ayetlere konu edinildiğine değinilecek sonrasında da asıl meselemiz olan nebevi eğitim kısmına geçilecektir.

1.2. İKTİSADİ VE GÜNLÜK HAYAT

Göçebe olarak hayatını devam ettiren bedevi ile yerleşik hayat süren hadari arasında hayatı idame ettirme ve hayat şartları bakımından farklar vardır.

Bedevinin yaşamış olduğu çöl şartları oldukça ağır, bitki örtüsünün zayıf ve su kaynaklarının yetersiz olduğu bir coğrafyadır. Bedevi topluluklar hayatını bu coğrafyada, çölde devam ettirir ve ihtiyacı olmadığı sürece şehirlere inmezler.⁶İktisadi hayat konusunda seçtikleri yollar bedevileri diğer topluluklardan ayırmıştır. Gıda, barınma, giyinme gibi en gerekli ihtiyaçlarını karşılamak üzere bir araya gelen toplumlar bedevîdir. Buna karşılık o günün şartlarında lüks sayılabilecek tüketim maddelerini kullanan toplumlar ise hadarî yani medenîdir.⁷ O halde iktisadi hayatın, bedevilik-hadarilik ayrımı üzerinde önemli bir etkisi olduğunu söyleyebiliriz.

Bedevi çölün zorlu şartlarında yaşamını devam ettirmeye çalışan göçebe toplumların adıdır. Yaşadıkları coğrafya onların geçim malzemelerini de etkilemiştir.

⁶ İbnü'l Esir, Ebü's-Seâdât Mecdüddîn el-Mübârek b. Esîrüddîn Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, **en-Nihaye fi Garibi'l-Hadis ve'l-Eser**, thk. Tahir Ahmed ez-Zavi, Mahmud Muhammed et-Tanâhi, Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrut, 1979, Cilt: 3, s. 202.

⁷ Fayda, c. 5, s. 312.

Örneğin bedevi su kaynaklarının az bulunduğu, her bakımdan yetersiz bir coğrafyada yaşadığı için ticaret yapma imkânını her zaman bulamamıştır. Bu sebeple hayvancılık hayat koşulları açısından bedevi için en önemli geçim kaynağıdır. Bedevi genelde hayvancılık özelde ise devecilik diyebileceğimiz bir mesleğe sahiptir. Deve onun hayatının en önemli ekonomik kaynağıdır. Coğrafi şartların bu durumun oluşmasında etkisi büyüktür. Kurak iklim ve çöl hayatında günlerce açlığa ve susuzluğa dayanabilen bir hayvanın bedevi için bulunmaz bir nimet olduğu aşikârdır. Ayrıca bitki örtüsünün zayıf olduğu Arabistan çölünde dikenli bitkileri yiyebilecek bir ağız yapısına sahip olması da deveyi alternatifsiz bir hayvana dönüştürür. Bedevi devenin etinden, sütünden, yününden faydalandığı gibi binek hayvanı olarak da deveyi kullanır.⁸ İbn Haldun bedevilerin göçebe olarak yaşamalarının sebeplerinden birinin de devenin bazı özel durumları olduğunu söyler:

*Develer çöllerde ve sahralarda yetişen ağaçların meydana getirdiği meralara, buralardaki tuzlu suları içmeye ihtiyaç duyarlar. Kışın soğğun eziyetinden kaçıp kış mevsiminde çölün değişik yerlerinde dolaşmak, buralardaki ılık havaya sığınmak, kumlar arasında yavrulamak develer için vazgeçilmez bir ihtiyaçtır. Çünkü develer en zor doğuran ve en güç döl veren hayvanlardandır, onun için de besleyenler uzak meralara göç etmek zorunda kalmışlardır. Bunlar Araplar ve bedevilerdir.*⁹

Bedevilerin hayatında hayvancılığın bu kadar yaygın ve önemli olması ayrıca bedevilerde; fırtınanın ne zaman çıkacağını, yağmurun ne zaman yağacağını tespit bilgisi demek olan “ilmü’l-envâ”ın da ” (علم الأنواء) oldukça gelişmesine sebep olmuştur. Çünkü yağmurlardan sonra Arabistan çöllerinde hayvanları için uygun meralar oluşuyordu. Bedeviler de bu ilim sayesinde meraların yerlerini tespit edebiliyorlardı.¹⁰

Çölde yaşamaları bedevilerin, hadarilerin ulaşabildiği birçok gıda maddelerine ulaşmalarını imkânsız hale getiriyordu. Zor koşullara rağmen çölde avlanma sayesinde bedeviler gıda maddeleri temin edebiliyorlardı. Zaman zaman çöle gelen çekirge sürülerinden de faydalanan bedeviler bunları bazen pişirip bazen da hurma ile karıştırıp ezme yaparak yerlerdi. Yağmurlardan sonra ortaya çıkan beyaz mantarlar da yenilirdi.¹¹ Çöl ve çorak topraklarda sürekli olarak yer değiştiren

⁸ Adnan Demircan, **Bedevi**, Endülüs Yayınları, İstanbul, 2018, s. 84.

⁹ İbn Haldun, **Mukaddime**, Çev. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, 2020, s. 325.

¹⁰ Fayda, c. 5, s. 312.

¹¹ Fayda, c. 5, s. 313.

bedeviler her ne kadar yaylalardan hububat ve katıklık maddeleri temin ediyorlarsa da, sadece belli zamanlarda ve az miktarda temin edebilmekteydiler. Bu nedenle ihtiyaçlarını karşılayacak miktarda gıda maddesi tedarik etmekte zorlanıyorlardı. Bunun için umumi halleri itibariyle sütle iktifa ediyorlardı.¹²

Bedevi için hayvancılık ve avlanmak nasıl bir geçim kaynağı ise aynı şekilde diğerkabilelere baskın düzenlemek, yağmacılık yapmak da bir geçim kaynağıydı. Çöl hayatının iktisadi zorluklarını bilen bedevi için bu baskınlar çok fazla öneme sahipti. ölün zor şartları bu durumu meşru hale getiriyordu. Bu baskınlar neticesinde oğukez kabileler arasında savaşların çıktığı da oluyordu.¹³

Bedeviler arasında ticaret, mübadele usulü ile yapılıyordu. Arap yarımadasının farklı yerlerinde yapılan panayırlara katılırlar ve burada yağ, yn bunların yanında deve ve keçi kılından yapılan kumaşlar, halı, deriden tulum ve kırba, çuval, ip ve hasır gibi kendi yaptıkları el işlerini satarlar, bunlara karşılık hububat, hurma, elbise ile kapkacak satın alırlardı.¹⁴ Sözlükte “bir şeyin diğeriyle değıştirilmesi” anlamındaki mbdele¹⁵, bedevilerde ellerindeki malzemelerle, çölde bulamayacakları hurma, hububat gibi besin maddelerini almak şeklinde kendini gösteriyordu.

Bedevi yerleşik bir hayat yaşamadığı için rahatlıkla taşıyabileceğı çadırı onun en önemli barınma malzemesiydi. Onlar çoğunlukla deve ynnden yapılan, hafif, çabuk kurulup toplanabilen ve kolayca taşınabilen çadırlarda yaşıyorlardı. Çadırın bu niteliğı de baskın anında ya da hayvanları için gerektiğinde rahatlıkla yer değıştirebilmelerine yardımcı oluyordu.¹⁶

Çöl hayatında bedeviyi en çok zorlayan şey susuzluk olmuştur. Arabistan’ın su kaynakları sınırlı olduğı için bedevi bu kaynaklara ulaşmak için ya göç etmiş ya da savaşmıştır. Bu nedenle su kaynakları bedevi için hayati önem taşımaktadır. Bedevi hayatı, suyu tasarruflu kullanmayı öğretmiştir. Temizlik anlayışı, beslenme ve ihtiyaçlarını giderme buna göre şekillenmiştir. Hatta bu durum İşlam’dan sonra ibadet hayatına da yansımıştır. Nitekim suyun bulunmadığı zamanlarda abdestin

¹² İbn Haldun, s. 267.

¹³ Demircan, s. 76.

¹⁴ Fayda, c. 5, s. 313.

¹⁵ İlber Ortaylı, “Mübadele” **Türkiye Diyanet Vakfı İşlam Ansiklopedisi(DİA)**, İstanbul, 2006, Cilt: 31, s. 424.

¹⁶ Fayda, s. 313; Demircan, s. 98.

teyemmüm ile gerçekleştirilmesi imkânı çöl şartlarında ve kırsalda çok önemli bir kolaylıktır. Bu da suyun az olmasından kaynaklanan ihtiyaca binaen teşri edilmiştir.¹⁷

1.3. SOSYAL HAYAT

Çöl, bedevi için toplu yaşamayı zorunlu kılmıştır. Bedevi bu durumda kabile kavramını hayatının en önemli noktasına yerleştirir. Kabile; aynı atadan gelen ve birbirine kan bağıyla bağlı bulunan insan topluluğuna verilen isimdir. Bu kavram aynı zamanda, soy birliği şuuruna dayalı, sosyal, ekonomik ve siyasi örgütlenme biçimini de ifade eder.¹⁸ Bedevilerde kabile, ferdin kendisinden önce gelir. Bireyden önce, kabilesinin kim olduğu önemlidir. Çöl şartlarında yaşanan güvenlik sorunun bu konuda etkili olduğunu söylemek gerekmektedir.¹⁹ Çöl birçok tehlike barındıran bir coğrafyadır. Bu tehlikelerden korunmak ve güvende yaşayabilmek için bedeviler topluluklar halinde yaşamaktadırlar. Bu sayede kabile kavramı içinde güçlü bir dayanışma meydana getirilmiştir. Fakat bu dayanışma her zaman hak ve adalet üzerine kurulmaz, hatta haksızlık üzerine dayanışma, fedakârlık içerdiği için kabileciliği daha çok besler.²⁰ İbn Haldun bu dayanışma duygusunu asabiyet olarak tanımlamış ve asabiyet duygusu ile badiyede yaşamak arasında bir bağ olduğunu; “Badiyede ikamet etmek, asabiyet sahibi kabilelerden başkası için mümkün olmaz.” diyerek asabiyyetin kabile için neden gerekli olduğunu şu şekilde açıklamıştır:

Şimdi şehir ve kasabaları bu bakımdan ele alalım: Buradaki insanların yekdiğerinin (hak ve hukukuna) tecavüz etmelerine, üzerlerinde hâkimiyet kurdukları tüm insanların yekdiğerinin hakkına uzanmalarına veya tecavüz etmelerine idareciler ve devlet mani olur. Şehir dışından gelen tecavüzlere karşı, hadarileri şehri kuşatan surlar korur. Badiyedeki aşiretlere gelince bunları yekdiğerinin hak ve hukukuna tecavüz etmekten, ak saçlıları ve ileri gelenleri vazgeçirir. Çünkü onların vakar ve heybeti tüm nefslerde yerleşmiştir. Fakat tek bir neseb ve asabiyet mevcut olmadıkça, onların savunma ve koruma faaliyetleri sadakatle ifa olunmaz. Çünkü onların şevket ve kudretleri bu sayede kuvvetlenir ve kendilerinden korkulur hale gelirler. Zira her insan, kendi asabesinden ve nesebinden olan kimselerin imdadına koşmaya daha çok önem verir. Allah'ın kullarının kalbinde yarattığı dar ve sıkışık zamanlarda hısım ve akrabanın imdadına koşma ve onlara karşı şefkatli olma duygusu insan

¹⁷ Demircan, s. 91.

¹⁸ Casim Avcı, Recep Şentürk, “Kabile” **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(DİA)**, İstanbul, 2001, Cilt: 24, s. 30.

¹⁹ Demircan, ss. 29-31.

²⁰ Demircan, s. 34.

*tabiatında mevcuttur. Yardımlaşmaya ve dayanışmaya vesile olan bu duygu olduğu gibi düşmanlarına daha çok korku salmalarının sebebi de budur.*²¹

Asabiyet, toplumun bütün fertlerini birbirine bağlayan ve herhangi bir dış tehlikeye karşı korumak veya saldırıda bulunmak söz konusu olduğunda bütün topluluk üyelerinin harekete geçmesini sağlayan birlik ve dayanışma ruhuna verilen isimdir.²² İbn Haldun da badiye yaşamak ile asabiyet duygusu arasında güvenlik ihtiyacı meselesini dayanak göstererek bir bağ kurmuştur.

Asabiyet düşüncesine göre kabile üyelerinden biri öldürüldüğü zaman, öldürülenin yakınları başta olmak üzere bütün kabile, maktulün intikamını almakla mükellef olur. Aynı şekilde kabile mensuplarından biri, başka kabile mensubunu öldürürse, katilin kabilesinin tamamı, öldürülen şahsın diyetini ödemek başta olmak üzere, öldürme hadisesinin diğer bütün sonuçlarını üstlenmek zorundadır. Çünkü asabiyet, suç ve cezanın ferdiliği esasını kabul etmeyip, kabile üzerine kolektif sorumluluk yükler.²³ Asabiyette asıl olan her koşulda bir olmaktır. Bu birlikteliğin hak ya da batıl üzerine olması, kabile mensupları için bir şey ifade etmez.

Kabileler arasında ki hak ve batılda bir olma duygusu anlamına gelen asabiyet, kimi zaman da Araplar arasında yıllarca süren savaş ve çatışmaların da sebebi olabiliyordu. Nitekim kabileden bir kişi birisini öldürdüğünde, olayın öcünü almak, öldürülenin en yakın mirasçısının göreviydi. Katil de kendi kabilesi tarafından korunduğu için dökülen kanın intikamı nesillerce süren savaşlara sebep olabiliyordu.²⁴

Bedevi topluluklar sosyal düzeni sağlayacak ve bu düzen için gerekli olan kanunları tatbik edecek bir devlet kurumundan yoksundu. İbn Haldun bedevinin hayatında devlet diye bir kurum olmadığı için bu kurumun boşluğunu kabile reisliğiyle doldurulduğunu söylemektedir. Kabile reisliği önemli bir konum olduğu için herhangi bir vatandaş arasından seçilmez. Kabile reisi olacak kimsenin şecaat, cömertlik gibi Araplar arasında önem verilen birtakım sıfatları bulunmalıdır. Bunun

²¹ İbn Haldun, s. 334.

²² Mustafa Çağrı, “Asabiyet”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(DİA)**, İstanbul, 1991, Cilt: 3, s. 453.

²³ Cabiri, **Fikru İbn Haldun**, s. 265-266’dan aktaran, Adem Apak, “Kabile Asabiyetinin Mahiyeti Üzerine Değerlendirmeler”, **İslam Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 1, İstanbul, 2017, s. 88.

²⁴ Neşet Çağatay, **İslam’dan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1957, s. 87.

yanında toplumda saygınlığı bulunan ve zengin olanlar bu makama layık görülmüştür.²⁵

Çölün sert iklimi bedevinin karakterine önemli ölçüde tesir etmiştir. Coğrafi şartların yanı sıra şehirden uzak yaşamaları ve birtakım adâb-ı muaşeret kurallarını bilmedikleri için bedeviler kaba ve sert tabiatlı olurlar. Ancak kabilenin dar çevresinde herkesin birbirini tanması ve ne yaptığını görmesi sebebiyle şehirlilere göre ahlâk bakımından bozulmaya daha az müsaittirler.²⁶ O nedenle yaşam şartları nasıl mizaçlarının sert olmasında etkili olduysa aynı şekilde ahlaki yapılarının da oluşmasında en temel etkindir. Örneğin; bedevi çölde bolluk ve bereket içinde yaşamadığı için kanaatkârdır, az ile idare etmesini bilir. İbn Haldun'a göre ihtiyaçlarının azlığı sebebiyle ihtiras duygularının pek olmaması bedevilerin; hayra, iyiliğe, güzel ahlaka şehirlilerden daha yatkın olmasını sağlamıştır. İbn Haldun bedevilerin hayat şartlarının ve refah düzeylerinin bu şekilde olmasının bedevileri hayra daha da yaklaştırdığına dair şöyle söylemektedir:

*Hadariler çeşit çeşit zevklerle, refahın getirdiği adetlere yönelmekte, dünyevi arzuları üzerinde ısrarla durmakta sık sık karşılaştıkları için, birçok kötü ve çirkin huy ile nefisleri kirlenmiştir. Söz konusu durum kendilerinde hâsıl olduğu nispette, hayır ve fazilet yol ve vasıtalarından uzaklaşmışlardır.*²⁷

Her ne kadar bedeviler de tıpkı onlar gibi dünyaya yönelmişlerse de onların bu tutumları sadece zaruri ihtiyaç maddelerine inhisar etmekte, refah nevinden olan maddelerle ilgili bulunmamakta, haz, zevk ve bunların saikleri ile alakalı olmamaktadır. O yüzden bedevilerin muamelelerindeki (kötü) adetleri bu muamelelerin miktarı nispetindedir. Yani hadarilere nispetle bedevilerde vücuda gelen kötülük yapma temayülü ve fena huylar çok daha azdır. Bedeviler ilk fitrata ve tabiata daha yakındırlar. Birçok kötü ve çirkin alışkanlıklar sebebiyle nefste oluşan ve onun tabiatı haline gelen fena melekelerden daha uzakta bulunurlar.”²⁸

Hayat şartlarının zor olmasının bedevilere zaruri ihtiyaçlarla yetinmeyi öğrettiğini söyleyen İbn Haldun bu durumun tabiatlarının daha zor bozulacak bir

²⁵ İbn Haldun, s.339.

²⁶ Fayda, c. 5, s. 314.

²⁷ İbn Haldun, s. 327.

²⁸ İbn Haldun, s. 327.

keyfiyette olmasına sebep olduğu şeklinde bir fikir ileri sürmüştür. Zira bedeviler hadarilere nispetle, yiğitlik, cömertlik gibi ahlaki müeyyidelere daha fazla sahiptir²⁹

Bedevilerin, zorlu yaşam koşullarında en çok ihtiyaçları olan şey cesarettir. Bu nedenle şecaat bedevilerin kendilerini tanımlayacakları en önemli sıfattır. İbn Haldun bedevilerin hadarilere nispetle daha cesur olmalarının iki sebebi olduğunu belirtmiştir; bunun ilk sebebi olarak hadarilerin kendilerini savunma işini hamilere bırakmaları, ikinci sebep olarak da kanun hâkimiyetinin hadarileri çekingen hale getirmesini saymıştır. Bedevilerin ise toplumdan ayrı kalıp tek başlarına yaşadıkları, koruyucudan uzak kaldıkları, surlar ve kapılarla muhafaza edilen yerlerde yaşamayı bir kenara attıkları için kendilerini müdafaa işiyle bizzat kendilerinin meşgul olmalarından dolayı da cesaret dediğimiz değere hadarilere nispetle daha fazla sahip olduğunu söyler.³⁰

Bedevi yaşam koşullarının zorluğu sebebiyle katı ve sert bir yapıya sahiptir. Fakat bu durum bedevi için bir değerdir. Duygusallık ve yumuşak karakterli olmak bedevi erkekler açısından zaaf olarak değerlendirilir. Bu nedenle duygularını dışarı vurmamak, gerektiğinde sert olmak onların kültüründe değer olarak anlaşılır.³¹

Bedevilerin tüm bu özelliklerinin yanında Arap dilini en doğru ve fasih kullanan topluluk olduğu da bilinmektedir. Fasih konuşmalarının yanı sıra konuşmalarında şiirden de çokça faydalanırlar. Nitekim dillerini en doğru şekilde öğrensınler diye şehirli çocukların bedevilerin yanına gönderildikleri bilinmektedir.³² Aynı zamanda edebi türler arasında şiir, bedevi Arapların kendilerini en iyi ifade edebildikleri türdür. Şiir aynı zamanda Arapların dışardan almayıp yani ulum-u dahile'den olmayıp kendi geliştirdikleri bir bilim koludur. Şüphe yoktur ki her milletin kendine has özellikleri ihtiva eden bir şiiri ve edebiyatı vardır. Araplar, uçsuz bucaksız genişliği ile berrak ve mavi seması ile ve büyük mahrumiyetlerle dolu olan çölde çok geniş ve derin bir edebiyat vücuda getirmişlerdir.³³

²⁹ İbn Haldun, s. 330.

³⁰ İbn Haldun, s. 330.

³¹ Demircan, s. 38.

³² Fayda, c. 5, s. 314.

³³ Çağatay, s. 135.

1.4. İSLAM VE BEDEVİLİK

İslam her ne kadar Mekke’de neşet edip Medine’de devletleşse de Hz. Peygamber’in (a.s.) muhatap kitlesi yalnızca bu iki şehirden ibaret olmamıştır. O bedevisiyle-medenisiyle herkese ilahi vahyi iletmekle vazifelidir. Hz. Peygamber (a.s.) yalnızca tebliğ vazifesiyle sınırlı kalmayan aynı zamanda bir muallim olması hasebiyle de toplumun eğitilmesi gibi bir vazifeye sahiptir. İctimâî hayatın Nebevi eğitim süzgecinden geçtiği düşünüldüğünde Hz. Peygamber’in (a.s.) bu hususta en büyük sünnetinin, içerisinde başta şirk olmak üzere İslam’ın temel ilkeleriyle çatışan birçok hususu barındıran cahiliye insanından; ahlak abidesi, medeni bir toplum inşa etmesidir.

Toplumun bütün kesimleri nebevi eğitim süzgecinden geçmiştir. Fakat sosyo-kültürel yapı olarak medeni insandan çok farklı olan bedevi topluluklar, nebevi eğitimde de ayrı bir grup olarak ele alınmıştır. Ayet-i kerimelerde zaman zaman yaşam tarzlarıyla, bazı tutumları sebebiyle eleştirilmiş ve toplumun diğer kesimlerinden farklılıkları sebebiyle onları ayrı mercek altına alan vahiy, bedevi insanı anlayabilmemiz için onun karakteristik yapısı hakkında da bize bazı malumatlar sunmaktadır. Ayet-i kerimelerde bedeviler ile ilgili söylenenlerin, Hz. Peygamber’in (a.s.) bedevilere yönelik eğitim uygulamalarında etkili olduğu kanaatindeyiz. Bu nedenle vahyin perspektifinden bedeviyi görebilmek için bu bölümde bedeviler hakkında inen ayet-i kerimleri ele alacağız.

Kur’an’da toplam on ayrı yerde A’rabi kelimesi geçmektedir. Bu ayetlerin biri hariç diğerleri, olumsuz bağlamda gelmiştir. Ayetlerin en önemli ortak özelliği ise hepsinin medeni olmasıdır. Medeni olmaları, Müslümanların bedeviler ile karşılaşmalarının Medine döneminde olduğunu göstermektedir.³⁴ Hicretin sekizinci yılında kitleler halinde gelerek Müslüman olan bedevilerin isimleri daha çok Hudeybiye’den sonraki süreçte karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde gerek yaşam tarzları, gerek düşünce ve bazı tutumları sebebiyle ayetler nazil olmuş, Kur’an’ı Kerim özel bir vurguyla bedevilerden bahsetmiştir.³⁵

³⁴ Mustafa Tekin, “Kur’an’ı Kerim’de Bedevilik, Dini ve Sosyolojik Yaklaşım”, **Avrupa İslam Üniversitesi İslam Araştırmaları**, Cilt: 2, Sayı: 3, 2009, s. 106.

³⁵ Güven Şahin, “Kur’an’ı Kerim’e Göre Bedevilik”, **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 14, Sayı: 2, 2010, s. 244.

Kur'an'ı Kerim'de bedeviler ile ilgili ayetler incelendiğinde Ahzab suresinde bedeviler ile ilgili birçok ayet nazil olduğu görülecektir:

يَحْسِبُونَ الْأَحْزَابَ لَمْ يَذْهَبُوا ۖ وَإِنْ يَأْتِ الْأَحْزَابُ يَوَدُّوا لَوْ أَنَّهُمْ بَادُونَ فِي الْأَعْرَابِ يَسْتَغْلِبُونَ عَنْ أَنْبِئِكُمْ ۖ وَلَوْ كَانُوا فِيكُمْ مَا قَاتِلُوا إِلَّا قَلِيلًا

“Düşman birliklerinin hala gitmediğini zannederler. Düşman bir daha geldiğinde ise size ait haberleri almak üzere çöllerde dağınık halde yaşayan bedevilerin arasında bulunmayı isterler. Zaten aranızda bulunsalar da savaşa çok az katılırlardı.”³⁶

Ahzab suresi 20. ayet-i kerimede bahsedilen savaş Hendek Savaşıdır. Ayet-i kerimede münafıkların olumsuz tutumlarından bahsedilmektedir. Buna göre görünürde İslam ordusunun içinde görünen münafıklar, düşman birlikleri tekrar dönecek olsa savaşmak yerine çölde yaşayan bedevilerin yanına gidecekleri tercih edecekleri bildirilmiştir. İlk bakışta bedeviler ile ilgili olumlu ya da olumsuz bir tutum yokmuş gibi gözükse de çölde bedevi gibi yaşamamanın, hiçbir sorumluluk üstlenmemek ve sadece kişisel menfaatlerinin olduğu durumlarda ortaya çıkıp diğer zamanlarda toplumsal görevlerden kaytarmak anlamına geldiği de yine bu ayetin içeriğinden anlaşılmaktadır.³⁷

Bir başka ayet-i kerimede ise Hz. Peygamber umre yapmak için bedevileri çağırdığı ancak onların Hz. Peygamber'in (a.s.) Kureys'in tuzağına düşeceğini düşündüklerinden gitmemek için bahaneler ürettikleri şöyle anlatılır:

سَيَقُولُ لَكَ الْمُخَلَّفُونَ مِنَ الْأَعْرَابِ شَغَلَتْنَا أَمْوَالُنَا وَأَهْلُونَا فَاسْتَغْفِرْ لَنَا ۖ يَقُولُونَ بِآلِسَتِهِمْ مَا لَيْسَ فِی قُلُوبِهِمْ ۚ قُلْ فَمَنْ يَمْلِكُ لَكُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا إِنْ أَرَادَ بِكُمْ ضَرًّا أَوْ أَرَادَ بِكُمْ نَفْعًا ۚ بَلْ كَانَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا

بَلْ ظَنَنْتُمْ أَنْ لَنْ يَنْقَلِبَ الرَّسُولُ وَالْمُؤْمِنُونَ إِلَى أَهْلِ يَهُودِ أَبَدًا ۖ وَرُبُّنَا ذَلِكَ فِی قُلُوبِكُمْ وَظَنَنْتُمْ ظَنًّا سَوْفًا ۚ وَكُنْتُمْ قَوْمًا بُورًا

Arap kabilelerinden savaşa katılmayanlar sana, gönüllerinden böyle geçmese de dillerinin ucuyla söyleyerek, “Bizi mallarımız ve ailelerimiz alıkoydu, bu yüzden Allah'ın bizi affetmesini iste” diyecekler. Onlara şöyle de: “Size bir zarar gelmesini isterse veya size iyilik gelmesini isterse, sizin için Allah'a

³⁶ Ahzab, 33/20.

³⁷ Şahin, “Kur'an'ı Kerim'e Göre Bedevilik”, s. 254.

*karşı herhangi bir şey yapmaya kimin gücü yeter? Hayır, Allah bütün yaptıklarınızdan haberdardır.*³⁸

*“Tam aksine siz, resulün ve müminlerin artık ailelerine hiç dönemeyeceklerini zannettiniz, bu gönlünüze hoş geldi. Kötü zanna kapıldınız ve kaybedenlerden oldunuz.”*³⁹

Allah Resulü, bir savaş çağrısı değil aksine bir umre çağrısı yapmasına rağmen kimi bedeviler Kureyş, Sakif, ve Kinane Mekke’ye mücavir Ebâhiş denilen kabilelerinden çekinmeleri ve Hz. Peygamber’in (a.s.) bir zaferle dönemeyeceğini düşündükleri için Resulullah’ın (a.s.) davetine icabet etmemişlerdir.⁴⁰ Bedevilerin bu tutumlarına karşılık Allah Teâla, Hudeybiye’den sonra gidilecek olan ve büyük bir zafer ve ganimetle dönülecek olan Hayber savaşına katılmalarına izin verilmediği ayeti kerimede şu şekilde bildirmiştir:

سَيَقُولُ الْمُخَلَّفُونَ إِذَا انْطَلَقْتُمْ إِلَى مَعَانِمَ لِتَأْخُذُوهَا ذَرُونَا نَتَّبِعْكُمْ ۚ يُرِيدُونَ أَنْ يُبَدِّلُوا كَلَامَ اللَّهِ ۗ قُلْ لَنْ تَتَّبِعُونَا
كَذَلِكَ قَالَ اللَّهُ مِنْ قَبْلُ ۚ فَسَيَقُولُونَ بَلْ تَحْسُدُونَنَا ۚ بَلْ كَانُوا لَا يَفْقَهُونَ إِلَّا قَلِيلًا

*Ele geçirmek üzere ganimetlere doğru hareket ettiğinizde, savaştan geri kalanlar, Allah’ın sözünü değiştirmeyi isteyerek, “ Bizi engellemeyin de size katılalım.” diyecekler. De ki: “Asla bizim peşimize takılamayacaksınız. Allah (kötü niyet ve tutumlarınız sebebiyle) sizin için daha önce böyle buyurdu. Bunun üzerine de “Hayır, siz bizi çekemiyorsunuz” diyecekler. Tam aksine kendileri kavramakta güçlük çekiyor.”*⁴¹

Hayber gazasından sonra Hz. Peygamber (a.s.), Müslümanlarla birlikte ganimetleri almaya giderken, Hudeybiye’ye katılmayan bedevi Araplar “Bırakın biz de gelelim” diyerek isteklerini bildirmişlerdir. Fakat ayet-i kerime bu isteklerini “يُرِيدُونَ أَنْ يُبَدِّلُوا كَلَامَ اللَّهِ” Allah’ın sözünü değiştirmek olarak nitelemiştir. Burada Allah’ın sözü ile kastedilen, Allah’ın Hudeybiye’de bulunanlara ganimet vaadidir. Çünkü Allah Teâla Hayber’in ganimetlerini sadece Hudeybiye’de bulunanlara vaat etmişti. Bu ganimetler sadece Hudeybiye’de bulunanlara vaat edilmişken,

³⁸ Feth, 48/11.

³⁹ Feth, 48/12.

⁴⁰ Elmalılı M. Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur’an Dili**, 3. Basım, Eser Neşriyat ve Dağıtım, İstanbul, 1979, Cilt: 6, ss. 4416-4417.

⁴¹ Feth, 48/15.

bedevilerin bu istekleri Allah'ın sözünü değiştirmeyi istemek olarak değerlendirilmiştir.⁴²

Ayetin devamında Allah Teâla Müslümanların kendilerini çekemediklerini söyleyen bedevilere, *لَا يَتَّقُهُونَ إِلَّا قَلِيلًا* diyerek durumun vaziyetini anlamadıklarını, çok kıt bir anlayışa sahip bir topluluk olduklarını haber vermektedir.

Fakat bu ceza Hayber özelinde nazil olmuş geçici bir cezadır. Ayetin devamında;

قُلْ لِلْمُخَلَّفِينَ مِنَ الْأَعْرَابِ سُدْعَةٌ إِلَى قَوْمِ أُولِي الْأَرْبَابِ شِدَّةٌ يَدُ ثَغَاتِلُونَهُمْ أَوْ يُسْلِمُونَ ۚ فَإِنْ تُطِيعُوا يُؤْتِكُمُ اللَّهُ أَجْرًا حَسَنًا ۖ وَإِنْ تَتَوَلَّوْا كَمَا تَوَلَّيْتُمْ مِنْ قَبْلُ يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا

*Arkada kalan bu Arap kabilelerine de ki: 'Yakında çetin, güç sahibi bir topluluğa karşı çağrılacaksınız; ya kendileriyle savaşacaksınız yahut Müslüman olacaksınız. Bu davete icabet ederseniz, Allah size güzel bir karşılık verecek, daha önce olduğu gibi geri durursanız da sizi acı bir şekilde cezalandıracak.'*⁴³

Buyrularak, Allah yolunda çağrıldıkları davete uydukları takdirde ganimeti hak edebilecekleri bedevilere bildirilmiştir.

Fetih suresinde ki ilgili ayetler, bedevi insanı anlamak adına sosyolojik bir yaklaşımla incelendiğinde karşımıza şöyle bir tablo çıkar. Bedeviler zorluk ve sıkıntı ile karşılaşacaklarını düşündükleri bir sefere katılmayı mazeretler uydurarak reddetmişler fakat ganimet söz konusu olduğunda ısrarla sefere katılmak istemişlerdir. Bu durum da bedevilerin Hz. Peygamber ile olan bağlarının bireysel menfaate dayandığı, iman düzeyinde bir bağlılıklarının olmadığını gösterir.⁴⁴

Bedevilerin en çok bahsi geçen ve en çok tenkit edildikleri surelerden biri Tevbe (Berae) suresidir. Bu sure genel olarak Tebük Seferi öncesi ve sonrasında yaşananları konu alır. Tebük gazvesi Hz. Peygamber'in (a.s.) Bizans üzerine düzenlediği bir gazvedir. Tebük gazvesi tüm Müslümanların sınılandığı bir çağrı olmuştur. Hz. Peygamber'in (a.s.) savaş için çağrıda bulunduğu zaman, Medine'de hava çok sıcaktı aynı zamanda da kuraklık vardı. Öte yandan hurmalar olgunlaşmak

⁴² İbn Kesir, İsmail İmadüddin b. Ömer b. Kesîr b. Davud b. Kesîr el-Dımaşkî el-Kureyşî, **Tefsiru'l-Kur'ani'l-azim**, 2. Basım, thk. Sami b. Muhammed Selâme, Dârû't-Tıbaa ve'n-Neşr, (y. y.), 1999, Cilt: 7, s. 337.

⁴³ Feth, 48/16.

⁴⁴ Şahin, "Kur'an'ı Kerim'e Göre Bedevilik", s. 257.

üzereydi, insanlar sıcakta ağaçların gölgeleri altında oturmayı çok seviyorlardı⁴⁵. Dolayısıyla Hz. Peygamber (a.s.) tarafından yapılan savaş çağrısına icabet etmek insanlar adına büyük fedakârlık gerektiriyordu.

Tevbe suresinde Tebük seferine katılmayan bedevilerin bahaneleri olmamasına rağmen Resulullah'tan(a.s.) izin istemeleri anlatılmaktadır.

وَجَاءَ الْمُعَذِّبُونَ مِنَ الْأَعْرَابِ لِيُؤْذَنَ لَهُمْ وَقَعَدَ الَّذِينَ يَنْكَرُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ سَيُصِيبُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ
عَذَابٌ أَلِيمٌ

*“Bedevilerden mazeret ileri sürenler kendilerine izin verilmesi için geldiler. Allah ve Resulüne inanmayanlarda oturup kaldılar. Onlardan inkârcı olanlara acı verici bir azap vardır.”*⁴⁶

Bedeviler değişik mazeretler ileri sürerek savaşa katılmamak için izin istemişlerdi hâlbuki ayetin devamında savaşa katılmamak için geçerli mazeretler açıkça bildirilmiştir:

*Zayıflar, hastalar ve harcama yapma imkânı olmayanlar için -Allah ve Peygamberine sadık kaldıkları sürece sorumluluk yoktur. İyi niyet sahiplerini sorumlu tutmak olmaz. Allah affedicidir, esirgeyendir. Kendilerine binek bulman için sana gelip de "Sizi bindirecek bir şey bulamıyorum" diye cevap verdiğin zaman, harçayacak bir şey bulamamanın üzüntüsünden gözyaşları içinde geri dönenlere de günah yoktur. Sorumluluk sadece varlıklı oldukları halde senden izin isteyenler içindir. Onlar geride kalanlarla beraber olmayı tercih ettiler; Allah da onların kalplerini mühürledi; artık doğruyu bilemezler.”*⁴⁷

Mazereti geçerli olacakların kimler olduğu sıralandıktan sonra ayette söylenen varlıklı oldukları halde izin isteyenler ise münafıklardır.⁴⁸ Geçerli bir mazereti olmadığı halde savaştan geri duran bedeviler ve münafıklar, İslam ordusu savaştan döndükten sonra mazeretlerini saymaya başlamışlar fakat ayet-i kerime onların bu mazeretlerinin geçersiz olduğunu şu şekilde açıklamıştır:

⁴⁵ İbn Hişam, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b.Eyyûb el-Himyerî el-Meâfirî el-Basrî el-Mısırî, **es-Sîretü'n-nebeviyye**, 2. Basım, thk. Mustafa es-Sekka – İbrâhim el-Ebyârî – Abdülhafız eş-Şelebî, Mektebetü Mustafa el-Bâbî el- Halabî, Mısır, 1375/1955, Cilt: 2, s. 516.

⁴⁶ Tevbe, 9/90.

⁴⁷ Tevbe, 9/91-92-93.

⁴⁸ Kurtubi, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh, **Tefsîru'l Kurtubî**, 2. Basım, thk. Ahmed el-Berdunî ve İbrahim Atfîş, Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, Kahire 1964, Cilt: 8, s. 230.

تَذِيرُونَ إِلَيْكُمْ إِذَا رَجَعْتُمْ إِلَيْهِمْ ۚ قُلْ لَا تَعْتَذِرُوا لَنْ تُؤْمِنَ لَكُمْ قَدْ نَبَّأَنَا اللَّهُ مِنْ أَخْبَارِكُمْ ۚ وَسَيَرَى اللَّهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ
أَنْتُمْ تُرْذِلُونَ إِلَىٰ عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ

*Onlar, aralarına döndüğünüz zaman da size mazeretlerini dile getirirler. De ki: 'Boşuna mazeret ileri sürmeyin, size asla inanmayız, çünkü Allah yaptıklarınızı bize haber vermiştir. Bundan böyle de Allah ve Resülü yapıp ettiklerinizi görecektir; sonra gizli açık her şeyi bilen huzuruna çıkarılacaksınız ve O size neler yapmış olduğunuzu haber verecektir'*⁴⁹

Allah Teâla mazeret sunmalarının bir işe yaramayacağını bu ayette bildirmiş, ayetin devamında da onların bu tutumları sebebiyle günaha saplandıkları ve kalplerinin kirlenmiş olduğunu haber vermiştir:

سَيَخْلِفُونَ بِاللَّهِ لَكُمْ إِذَا انْقَلَبْتُمْ إِلَيْهِمْ لِتُعْرِضُوا عَنْهُمْ ۚ فَأَعْرِضُوا عَنْهُمْ ۚ إِنَّهُمْ رِجْسٌ ۚ وَمَا لَهُمْ جَهَنَّمَ ۚ إِذْ ذَاكَ
كَانُوا يَكْسِبُونَ

*Yanlarına döndüğünüz zaman, onları hesaba çekmekten vazgeçesiniz diye size yemin billah edecekler. Artık onlara ilişmeyiniz; zira onlar tiksiniyecek kimselerdir, işlemiş oldukları günahların karşılığı olarak varacakları yer de cehennemdir. Onlardan hoşnut olasınız diye size yemin ederler. Fakat siz onlardan hoşnut olsanız bile Allah günaha saplanmış o kimselerden asla razı olmaz.*⁵⁰

Ayet-i kerimede Tebuk seferinden geride kalan bedeviler, إِنَّهُمْ رِجْسٌ şeklinde bize bildirilmiştir. Buradaki رِجْسٌ kelimesi ile kastedilen amellerinin kötülüğüdür. Amellerinin tiksiniyecek kadar kötü olduğu ve bu kötü amellerinin karşılığında hak ettikleri yerin cehennem olacağı ayetin devamında haber verilmiştir.⁵¹

Buraya kadar incelediğimiz ayetlerde, bedeviler daha çok Hz. Peygamber'in (a.s.) savaş çağrılarına kulak asmayan, çeşitli mazeretlerle savaştan geri duran bir topluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Bedevilerin daha çok savaşlarla anılması, İslam'ın gelişim sürecinin önemli bir aşamasını bize göstermektedir. Hz. Peygamber'in (a.s.) Medine'ye hicretinden sonra yapılan savaşlarda da daha fazla kuvvet ve teçhizata ihtiyaç duyulmuştur. Çünkü hicretten sonra, Mekkelilerle savaşların ardından artık Yahudiler ve civardaki güçlü devletlerle de savaşlar

⁴⁹ Tevbe, 9/94.

⁵⁰ Tevbe, 9/95.

⁵¹ Kurtubi, Cilt: 8, s. 231.

başlamıştır. Bu, her seferinde daha çok savaşçı ve teçhizata; dolayısıyla maddi külfete ihtiyaç duyurmuştur. Aynı zamanda yapılan mücadelelere daha çok insanın katılımını da zorunlu kılmıştır. Hz. Peygamber (a.s.) de böyle bir süreçte badiyede yaşayanların kendi saflarında kalmasına özen göstermenin ötesinde onlardan yardım yapacaklarına dair sözler de almaktaydı. Ancak ayetlerden de anladığımız kadarıyla bedeviler bu konuda zaman zaman verdikleri sözlerin aksi yönde davranabilmişlerdir. Hatta onların, “savaşta yenilme” ihtimaline karşı Hz. Peygamber destek vermedikleri zamanlar bile olmuştur.⁵²

Savaşlardaki durumu ile ilgili bilgi verildikten sonra devam eden ayetlerde, bedevi insanın karakteriyle alakalı Allah Teâla bazı bilgiler vermiştir:

لَا غَرَابُ أَشَدُّ كُفْرًا وَنِفَاقًا وَأَجْدَرُ أَلَّا يَعْلَمُوا حُدُودَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ
وَمِنَ الْأَعْرَابِ مَنْ يَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ مَغْرَمًا وَيَتَرَبَّصُّ بِكُمُ الدَّوَائِرَ ۗ عَلَيْهِمْ دَرَاهِنُ السَّيِّئَاتِ ۚ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

“Bedeviler inkârcılık ve ikiyüzlülükte daha ileride, Allah'ın Resulüne indirdiklerinin sınırlarını tanımamaya daha meyillidirler. Allah bilen ve hikmetle yönetendi.”⁵³

“Bedevilerden öyleleri vardır ki, hayır yolunda yaptığı harcamayı angarya sayar ve başınıza kötü hallerin gelmesini bekler durur. O kötü haller kendi başlarına gelsin! Allah her şeyi çok iyi işitir ve bilir⁵⁴.”

Verilen ayetler beraber incelendiğinde bedevilerle ilgili üç önemli noktaya vurgu yapıldığı görülecektir. Bu noktalar;

- 1)İnkârcı ve ikiyüzlü olmaları
 - 2)Allah'ın koyduğu sınırları tanımamaya daha yatkın oldukları
 - 3)Bir iyilik yaptıklarında bu iyiliği ziyan olarak görmeleri
- Şeklinde sıralanabilir.

İlk ayette, Allah Teâla bedevilerle ilgili küfürde ve ikiyüzlülükte ileri giden bir topluluk olduklarını haber vermiş أَشَدُّ كُفْرًا وَنِفَاقًا ifadesini kullanmıştır. Kurtubi

⁵² Mustafa Tekin, “Kur'an'ı Kerim'de Bedevilik, Dini ve Sosyolojik Yaklaşım”, **Avrupa İslam Üniversitesi İslam Araştırmaları**, Cilt: 2, Sayı: 3, 2009, s. 107.

⁵³ Tevbe, 9/97.

⁵⁴ Tevbe, 9/98.

tefsirinde, Katâde'nin sünnet bilgisinden uzak oldukları için bedeviler ile ilgili bu tabirin kullanıldığını söylediğini haber verir. Aynı zamanda kalplerinin katılığı, sözlerinin kabalığı, tabiatlarındaki sertlik ve vahyi dinlemeye uzak oluşları sebebiyle de bu tabirin kullanılmış olabileceğini nakleder.⁵⁵

Ayetlerde üzerinde durulan bir diğer nokta, Allah'ın sınırlarını tanımamaya daha yatkın olduklarıdır. Allah Teâla bedevilerin arasında kâfirlerin, münafıkların ve mü'minlerin olduğunu haber vermiştir. Fakat küfürde ve nifakta olanlar diğerlerinden daha fazla ve daha şiddetlidir. Bu nedenle Allah'ın sınırlarını ve resulüne indirdiklerini tanımazlar, bilmezler.⁵⁶

Razi, bedevilerin, küfürde ve nifakta ileri gitmelerini, yaşadıkları çevre ile ilişkilendirir. Razi'ye göre bedeviler vahşilere benzer. Sıcak ve kuru havanın onların üzerlerine istila etmesi, onların daha fazla şaşkınlıklarına ve kibirli olmalarına neden olmuştur. Aynı zamanda bir şahsın liderliği altında olmamaları ve disiplinli bir sistemden yoksun olmaları sebebiyle istedikleri gibi yaşarlar ki böyle kimseler yozlaşmış kimselerdir.⁵⁷

Diğer bir ayette de bedevilerin yaptıkları iyiliklerle ilgili tavırlarından bahsedilmektedir. Bedeviler cihat uğruna infak ettiklerini veya verdikleri sadakaların ziyan olduğunu düşünürler ve kendilerine sevap olarak döneceğini düşünmezlerdi.⁵⁸ Bu düşünceleri sebebiyle ayet-i kerimede bedeviler kınanmıştır.

Tevbe suresi 90-98. ayetler bir arada düşünüldüğünde ayetlere konu olan bedeviler ile ilgili şöyle bir genelleme yapılabilir; bedevilerin yaşam tarzı pragmatisttir. Bu nedenle kendi çıkarlarına uymayan, menfaat sağlayacaklarını düşünmedikleri durumlarda hep geri durmuşlardır. Bedevinin, kendisi (ya da kabilesi adına) hiçbir fayda getirmeyeceğini düşündüğü uzak seferler için yardım yapması hiç de hoşuna gidecek bir davranış değildir.⁵⁹ O nedenle Peygamberin savaş için yaptığı çağrılar onlar için bir şey ifade etmez. Çölde yaşamaları ve medeniyetten uzak olmaları sebebiyle daha kaba ve sert olan bedevi, aynı zamanda Allah'ın koyduğu sınırları da daha kolay aşabilecek bir yapıya sahiptir. Bu durumun en önemli

⁵⁵ Kurtubi, Cilt: 8, s. 231.

⁵⁶ İbn Kesir, Cilt: 7, s. 201.

⁵⁷ er-Razi, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberistânî, **et-Tefsiru'l- Kebir**, 3. Basım, Dâru İhyai't-Turâsi'l-Arabi, Beyrut, 1999, Cilt: 16, s. 125

⁵⁸ Kurtubi, Cilt: 8, s.234.

⁵⁹ Şahin, "Kur'an'ı Kerim'e Göre Bedevilik", s. 267.

sebeplerinden birisi Hz. Peygamber’e (a.s.) ve İslam’a olan bağlılıklarının bireysel çıkar düzeyinde kalmasıdır. Onlar, Peygamber’in otoritesini kabul etmişler fakat iman henüz kalplerine tam anlamıyla yerleşmediği için çıkarlarına uymayan durumlarda muhalif davranabilmişlerdir. Yine çölde yaşamaları onları nasıl medeniyetten uzaklaştırdıysa bu durum onların bilgi ve kültürden de uzak olmalarına sebep olmuştur. Akli tefekkürde bulunamayışları, onların ilahi vahiyden yüz çevirmelerini kolaylaştırmıştır.

Fakat Kur’an’ı Kerim bedeviler konusunda da bir denge gözetmiş ve bedevilerin tümüyle böyle olmadıklarını belirtmek için ayetin devamında Allah-u Teâla şöyle buyurmuştur:

*Bedeviler arasında öyleleri vardır ki, Allah’a ve ahiret gününe inanırlar, hayır yolunda harcadıkları Allah’a yakın olmak ve peygamber duası almak için vesile sayar. Bilesiniz ki bunlar kendileri için bir yakınlık vesilesidir. Allah onları rahmetiyle kuşatacaktır. Şüphesiz Allah bağışlayandır, esirgeyendir.*⁶⁰

Bu ayetten de anlaşılacağı üzere bedeviler arasında samimiyetle Resulullah’a (a.s.) bağlı olanlar da vardır ayette onların olumlu özelliklerinden bahsedilmiş ve Allah’a yakın olmak için yaptıkları infakların Allah tarafından kabul edildiği de bildirilmiştir.

Sadece savaşlarda geri durmaları, Resulullah’ın (a.s.) istekleri karşısında bahane üretmeleri değil bedevilerin aynı zamanda imanları da ayetlere konu olmuştur. Özellikle Hucurât suresinde bedevilerin imanı ile ilgili; “Bedeviler “iman ettik” dediler. Şunu söyle “Henüz iman gönüllerinize yerleşmediğine göre sadece boyun eğdiniz”⁶¹ denilerek imanlarının kalplerine yerleşmediği AllahTeâlâ tarafından bildirilmiştir. Aynı surenin 17. ayetinde ise bedevilerin Müslüman oldukları için Resulullah’ı (a.s.) töhmet altında bırakmak istemeleri “Boyun eğmelerini sana bir iyilik yapmış gibi gösteriyorlar. Onlara şöyle de “Teslim olmanızı bana bir iyilik sanmayın.”⁶² denilerek bunun Resulullah (a.s.) için yapılmış bir iyilik olmadığı vurgulanmıştır.

Kur’an’da bedevi insan, daha çok olumsuz bağlamda ele alınmıştır. Hz. Peygamber’in (a.s.) çağrılarına kulak asmamalarının yanı sıra, imanlarının tasdik

⁶⁰ Tevbe, 113/99.

⁶¹ Hucurat, 49/14.

⁶² Hucurat, 49/17.

kısının eksik olduğu, imanın tam anlamıyla kalplerine yerleşmediği de ayetlerde bildirilen hususlardır. Allah Teâlâ zaman zaman bedevi insanı tanımamız adına onlar hakkında ayetler indirmiştir. Burada bedevileri tanıtmamanın yanında, onların İslam toplumuna zarar veremeyecek şekilde eğitilmeleri ve toplumun temelini oluşturan hakiki mü'minlerin bunlara karşı uyanık ve tedbirli olmalarını sağlamak adına da ayetlerin indirildiği söylenebilir.⁶³

Ayetlerde zaman zaman ismi geçen bedevi topluluklar, Hz. Peygamber'in (a.s.) hadislerinde de farklı bağlamlarda karşımıza çıkmaktadır. Hadislerde ve hadislerle ilgili diğer eserlerde bedevi isminin ne kadar geçtiğini tespit etmek için Elfiye CD'sinde, A'rabi kelimesinden bir tarama yapıldığında 1882 sonuç alınmış; ehlü'l-badiye tarama sonucundan da on kadar hadise ulaşılmış ve neticede binlerle ifade edilen rakamlar elde edilmiştir. Kütüb-i Tis'a'da bedevi isminin geçtiği yerlerin toplamı ise 229'dur.⁶⁴

Bedeviler daha çok Hz.Peygamber'e (a.s.) karşı olan kaba tavırlarıyla hadislere konu olmuşlardır. Aynı zamanda Hz. Peygamber'e (a.s.) sık sık soru sormaları da birçok hadisin vüruduna sebep olmuştur.

Bedeviler kaba ve sert tavırlarını Hz. Peygamber'e(a.s.) karşı sergilemekten geri durmamışlar bu nedenle zaman zaman ashabın da öfkelenmesine sebep olmuşlardır. Huneyn Gazvesi'nde ele geçirilen ganimetlerin Ci'râne'de taksim ederlerken bazı bedevîler ganimet istemek için Hz. Peygamber'in yanına gelmişler, onu son derece üzerek dikenli bir semüre ağacının altına sığınmak zorunda bırakmışlardır. Ağacın dikenleri ridâsına takılınca Hz. Peygamber onlara şöyle demiştir: "Ridâmı bana veriniz! Şu iri dikenli ağacın dikenleri adedince elimde ganimet devesi ve sığır bulunsa muhakkak ben onları aranızda paylaştırırm. Siz beni ne cimri ne yalancı ne de korkak diye itham edebilirsiniz."⁶⁵

Buhârî'de geçen yukarıda ki olay, bedevi insanın hayat anlayışının tavırlarına ve davranışlarına nasıl yansıdığının da bir göstergesidir.

⁶³ Şahin, "Kur'an'ı Kerim'e Göre Bedevilik", s. 270.

⁶⁴ Nihat Yatkın, "Bedeviler ve Hadislerin Vürûdundaki Yeri", **Ekev Akademi Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 27, 2006, s. 113.

⁶⁵ Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî, **el-Câmi'u's-sâhih**, thk. Muhammed Zuheyr bin Nasser en-Nasır, Dâru Dûğû'n-Necât, (y. y.) 2001, Cilt: 4, s. 22, Kitabu'l Cihad, 24 (No. 2821).

Bedeviler İslam toplumunda farklı özellikleri ile hep dikkat çekmişlerdir. Yaşadıkları çevre ve alıştıkları yaşam koşulları bedevi toplulukların kaba ve sert tabiatlı olmasına neden olmuştur. Gerek ayetlerde gerekse hadislerde bedevilerin daha çok olumsuz bağlamda ele alındığı örneklerden anlaşılmaktadır. Hadari ve bedevi toplulukların arasında yaşayış ve kültür bakımından bu kadar fazla farkın bulunduğu bir ortamda Resulullah'ın (a.s.) amacı medeni bir toplum oluşturmak olmuştur. Bu nedenle bedevileri İslam toplumu ile bütünleştirmeye çalışmış, bunun içinde onların eğitimi konusunda daha hassas davranmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

HADİSLERDE BEDEVİ EĞİTİMİ

Hız. Peygamber'in (a.s.) eğitimi çok geniş bir alanı kapsamaktadır. Çünkü o farklı kesimlerden ve farklı dinlerden birçok insanla muhatap olmuş ve eğitim-öğretim faaliyetleri de bu yönde gelişmiştir. O belli bir grubun eğitimiyle ilgilenen bir eğitimci değildir. Vahiyde ve sünnette dahi ayrı bir grup olarak ele alınan ve yaşadıkları çevre, kişilik özellikleri gibi yönleriyle dönemin diğer insanlarından karakteristik özellikleri sebebiyle ayrılan bedevilerin eğitimi her zaman Nebevi eğitim için de ayrı ve diğerlerinden farklı bir alanı teşkil etmektedir.

Hız. Peygamber (a.s.) ferдин ve toplumun eğitimiyle ayrı ayrı ilgilenmiştir. Ferдин eğitimi önemlidir zira iyi bir din eğitiminden geçmiş bir fert iyi bir toplumu oluşturacaktır. Ferдин hayatını anlamlandırması, ruh dünyasını dini değerlerle şekillendirmesi için bu eğitimin kıymeti çok yüksektir. İyi bir din eğitimi, bilgisayar programlarcasına iyi huylarla insanın iç ve dış dünyasının şekillenmesine de yardımcı olacaktır.⁶⁶

Hız. Peygamber (a.s.) İslam'ı yaşanan bir din kılmak için sosyal çevrenin önemini de sürekli vurgulamıştır. "Kişi arkadaşının dinindedir; bu sebeple her birinizin kiminle arkadaşlık yaptığına baksın."⁶⁷ hadisi sosyal çevrenin ve arkadaşların, kişinin dini yaşantısı ve dini tutumları üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Bu nedenle toplumun eğitilmesi, özellikle birbirine bağlı bir toplum yetiştirmek için İslam'ı yaşayan fertlerin oluşması adına önemli bir adımdır. Resullullah'a (a.s.) iman eden insanlara işkence yapan müşriklerin esas gayesi, iman edenlerin yeni ve güçlü bir sosyal çevre oluşturacakları endişesiyle çoğalmalarına ve bir araya gelmelerine engel olmaktı. İşte bundan dolayı müşrikler, Resullullah'a (a.s.) da çok çirkin işkenceler yapmaktan geri durmuyorlardı. Çünkü azıcık bir serbesiyet Müslümanların bir grup olmalarına vesile olacaktı.⁶⁸ Hız. Peygamber (a.s.) de tüm bu baskılara ve engellemelere rağmen medeni ve dini değerlere sahip bir toplumun

⁶⁶ Suat Cebeci, **Din Bilimi ve Türkiye'de Din Eğitimi**, 3. Basım, Akçağ Yayınları, Ankara, 2015, s. 41.

⁶⁷ Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, **es-Sünen**, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, Mektebetü'l Asriyye, Sayda-Beyrut, (t.y.), "Edeb", 19, (No. 4833).

⁶⁸ Şakir Gözütok, **Hız. Peygamber'in Hadislerinde Eğitim Metotları**, Ensar Yayınları, İstanbul, 2016, s. 126.

oluşması için Müslümanların bir ve beraber olmalarına çok önem vermiştir. O, Müslümanların kendi aralarında çok sıkı sosyal dokularla oluşan bir yapı kurmaları gerektiğini mü'minlerin bir vücut gibi oluşlarını misal getirerek ifade etmiştir.⁶⁹

İslam'ın en güzel şekilde yaşanması ve bir hayat tarzı haline gelebilmesi için bu birlik ve beraberlik gereklidir. Bu noktada, bu idealin gerçekleşebilmesi için din eğitiminin ayrı bir yeri olacaktı. Vicdanları etkileyen dini inanç ve kanaatler; kişilerin davranışlarının uyumlu ve ideal bir çizgiye gelmesinde, sosyal hayatın sağlam, dengeli ve düzenli yürütülmesinde kanunlardan çok daha müessir olmaktadır. Dolayısı ile din hem ferdin hem de toplumun sosyal kontrol mekanizmasıdır. Toplumda bu kontrol faktörü zayıflarsa, ferdin ve dolayısıyla toplumun davranışlarında bir bozulma, medeniyette gerileme ve sosyal hayatta krizler ve ahlaki buhranlar görülür.⁷⁰ Bu ahlaki buhranların görülmesini engelleyecek, dinin yaşam tarzı haline gelmesine ve toplumun birlik ve beraberliğinin sağlanmasına yarayacak yegâne araç “eğitim”dir. Hz. Peygamber (a.s.) toplumun birbiriyle kenetlenebilmesi, medeni bir toplum olabilmesi için büyük gayret sarf etmiş ve eğitimi bu noktada çok önemsemiştir.

İslami değerlerin hayat tarzı haline gelmesi ve medenileşmiş bir toplum söz konusu olduğunda, toplumda bu değerlere en uzak yaşayan kesimlerin öncelikli olarak eğitilmesi gerekmektedir. Bu gibi sebeplerden ötürü toplumdan hem ayrı bir çevrede yaşayan hem de İslam'ın sosyal çevresini oluşturan Medine insanından fıtraten ayrı bir yapıda bulunan bedevilerin eğitimi Sünnet açısından büyük önem arz eder. Öncelikle topluma bu grubun kabul ettirilmesi, sonrasında da Nebevi eğitimle İslam'ın sosyal dokusuna katılmalarının sağlanması gerekmektedir. Bedevilerin ne hayat tarzı ne de İslami durumu Medine toplumuyla müsavi değildir. Bu noktada bedevi eğitiminin ayrı bir alan olarak sünnet içerisinde incelenmesi gerekmektedir. Hz. Peygamber'in (a.s.) bedevi topluma belli başlı bazı ilkeler çerçevesinde yaklaştığını ve onlara verdiği eğitim konusunda birtakım farklılıklar olduğunu örneklerden anlıyoruz. Günümüz eğitim bilimlerinde de kullanılan birtakım ilke ve metotlarla Hz. Peygamber'in (a.s.) bedevi eğitiminde kullandığı bazı uygulamalar benzer yönleriyle karşılaştırıldığında konu daha anlaşılır olacaktır.

⁶⁹ Şakir Gözütok, s. 129.

⁷⁰ Cebeci, s. 43.

2.1. HZ. PEYGAMBER'İN BEDEVİ EĞİTİMİNDE KULLANDIĞI ÖĞRETİM İLKELERİ

İlke, “sonuca veya amaca ulaşmak üzere bir etkinliğe başlarken, etkinliğin hareket noktasını teşkil eden ve etkinlik sürecinde de ona kılavuzluk edip yol gösteren öncü fikirdir.”⁷¹ Bu bağlamda eğitimde uygulanan ilkeler kişiye rehberlik ve kılavuzluk yapmakta, aynı zamanda da verilmek istenen mesajın daha etkili olması ve daha verimli sonuç elde edilebilmesi için eğiticiye yardımcı olmaktadır.

Etkili bir öğrenme için eğitim uygulamalarının belli başlı ilkeler dikkate alınarak planlanması gerekir. Aynı şekilde öğretimde seçilen metotların da şekillenmesi ve işlerlik kazanması için bazı ilkelere dikkat etmek gerekmektedir.⁷²

Hız. Peygamber'in (a.s.) de ümmeti üzerinde uygulamış olduğu eğitim, belli başlı ilkeler etrafında şekillenmiştir. Hız. Peygamber'in (a.s.) bedeviler üzerindeki eğitim modelini anlayabilmek adına örnekleri bedeviler ile alakalı olanlarla sınırlı tutsak da bu aslında kullanılan ilkeler nebevi eğitimin her kesiminde görülen ve Resulullah'ın dikkat ettiği hususlardır. Bu ilkeleri şu şekilde sıralayabiliriz:

2.1.1. Eğitimde Ferdi Farklılıkların Göz Önünde Bulundurulması İlkesi

Bu ilkeye günümüz pedagoji literatüründe kısaca “çocuğa uygunluk, bireyselleştirme” ilkesi denir. Bu İlkeye göre verilmek istenen mesaj karşı tarafa aktarılırken muhatabın kültür seviyesi, hazırbulunuşluk düzeyi ve bireysel farklılıkları göz önünde bulundurularak mesaj etkili biçimde aktarılabilir.

Eğitimde amaç insanın eğitimi olduğuna göre, eğitim uygulamaları düzenlenirken insanlar arasındaki bireysel farklılıklar göz önünde bulundurulmalı, eğitim metodu karşımızdaki kişinin ilgi, istidat ve eğilimlerine göre seçilmelidir. Ferdi farklılıklar ilkesi tüm bunlar göz önünde bulundurularak yapılan eğitimin bir özelliğidir. İnsanların birçok açıdan farklı yaratılmaları da eğitim uygulamalarının belli kurallar içinde uygulanmasını gerekli kılmaktadır ki⁷³ bu, ferdi farklılıklar

⁷¹ N. Kemal Önder, **Öğretimde Program İlke ve Yöntemler**, 2. Basım, Konya, 1987, s. 45.

⁷² Mehmet Zeki Aydın, **Din Öğretiminde Yöntemler**, 8. Basım, Nobel Yayınları, Ankara, 2014, s. 12.

⁷³ Yaşar Fersahoğlu, **Kur'an'da Zihin Eğitimi**, 2. Basım, Marifet Yayınları, İstanbul 1998, s. 579.

ilkesini gündeme getirir. Bireyler arasındaki farklar Kur'an'da da belirtilmiştir: “Sizi yeryüzünün halifeleri kılan, size verdiği şeylerde sizi imtihan etmek için kiminizi kiminizden derecelerle üstün kılan O’dur.”⁷⁴ Kişinin davranışları da bu farklılıklara göre değişiklik gösterir: “De ki: Herkes kendi yaratılışına ve karakterine göre iş yapar. Rabbiniz kimin doğru bir yol tuttuğunu çok iyi bilmektedir.”⁷⁵

Ayetlerde de vurgulandığı üzere insanlar birbirlerinden farklı özelliklere sahip olarak dünyaya gelmişler ve bu durum insanların başkalarına karşı olan davranışlarında da etkili olmuştur. Bu farklılıkların sebebi olarak kalıtım, aile, çevre gibi farklı faktörler sıralanabilir. Bu faktörlerden çevre, görece çok daha önemli bir faktördür. Kişi doğuştan getirdiği birçok özelliğini çevresiyle etkileşim kurarak ortaya çıkarır ve geliştirir. Böylelikle yeni tutum ve beceriler kazanmış olur.⁷⁶ Bu nedenle muhatabın yaşadığı ve geldiği çevre eğitim uygulamalarının belirlenmesinde dikkat edilmesi gereken önemli bir husustur.

Fertlerin birbirinden farklı olmasının sebeplerinden biri de geçirdikleri gelişim süreçlerinin birbirinden ayrı olmasıdır. Her bireyin kendine ait bir gelişim süresi vardır. Gelişimin evrensel bir boyutu olmakla birlikte, her insanın kendine özgü bir algılama, düşünme, hareket etme, konuşma ve hissetme biçimi vardır.⁷⁷ Bu da bireysel farklılıkları doğurur.

Tüm bu sebeplerin yanında kültür, ekonomik imkânlar, bireyin ilgi ve kabiliyetleri gibi daha birçok alanda insanlar birbirlerinden farklılık gösterir. Bu farklılıklar sebebiyle eğitimde genel-geçer bir yöntemden bahsetmek imkânsızdır. O nedenle eğiticinin; karşısındaki kişinin eğilimleri, istidatları, kişilik özellikleri gibi konulara dikkat ederek bir usul ve yöntem kullanması zorunlu hale gelir. Bütün bunların yanında insanın fıtratı da işin işine katılarak bir eğitim metodu uygulanırsa bireysel farklılık ilkesine tam anlamıyla riayet edilmiş olur.

Fıtrat, insanın doğuştan sahip olduğu bütün özelliklerini ifade eden bir terimdir.⁷⁸ Bunlar Allah Teâla'nın kendi marifetinden insanlarda topladığı ve

⁷⁴ En'am, 6/165.

⁷⁵ İsra,17/84.

⁷⁶ Yıldız Kuzgun, Deniz Deryakulu, Bireysel Farklılıklar ve Eğitime Yansımaları, **Eğitimde Bireysel Farklılıklar**, Ed. Yıldız Kuzgun, Deniz Deryakulu, Nobel Yayınları, Ankara, 2004, s. 7

⁷⁷ Abdurrahman Dodurgalı, **Din Eğitimi ve Öğretiminde İlkeler ve Yöntemler**, İFAV Yayınları, İstanbul, 1999, s. 84.

⁷⁸ Hayati Hökelekli, “Fıtrat”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(DİA)**, İstanbul, 1996, Cilt: 13, s. 47.

yarattığı özelliklerdir. Fitrat, doğal yaratılış, istidat, doğuştan gelen yeti gücü manalarına gelir. Bunlar da geliştirilmeye müsait olan hallerdir.⁷⁹

Bütün insanlarda ortak olarak bulunan bazı özellikler fitrat kavramı altında değerlendirilirken, insanın kendine özgü bir şekilde taşıdığı bireysel özellikleri de onun fitratıdır. Kişi eğitilirken bu iki yönüne de dikkat edilmeli ve ona göre bir eğitim uygulanmalıdır.

Ferdin kendine ait fitri özelliklerini onu tanıyarak öğrenebiliriz. Yukarıda da söylediğimiz gibi bu alan kalıtım ve çevre faktörü gibi unsurlardan ayrı düşünemeyeceğimiz bir alandır. İnsanın ortak olarak taşıdığı fitrat özelliklerini ise insanı bize tanıtan Kur'an ayetlerinden öğrenebiliriz. Kur'an ayetlerine baktığımızda insanın yaratılışı hakkında iyi-kötü, güzel-çirkin olarak her şeyi yapabilecek donanımda yaratıldığı şu şekilde ifade edilir: “....Nefse ve ona birtakım kabiliyetler verip de iyilik ve kötülüklerini ilham edene yemin ederim ki nefisini kötülüklerden arındıran kurtuluşa ermiş, onu kötülülklere gömen de ziyan etmiştir.”⁸⁰

Bu ayetten de anlaşılacağı üzere insan çift yönlü bir varlıktır. İnsanın içinde hem kötülüğe hem de iyiliğe açılan bir penceresi vardır. İnsan doğuştan iyi ya da kötü olarak dünyaya gelmez fakat her ikisini de yapabilecek güçle dünyaya gelir. Eğiticiye düşen insanın iki yönlü yapısını da unutmadan kişiye yaklaşması bununla beraber iyi yönleri de kuvveden fiile çıkarmasıdır. Tüm bu sayılanların yapılabilmesi için bireylerin farklılıkları ve fitri özellikleri dikkate alınmalıdır.

Bireysel farklılıklara dikkat edilerek yapılan bir eğitim aynı zamanda toplum eğitimi için de çok önemli bir faktördür. Hz. Peygamber'in (a.s.) oluşturmak istediği medeni toplumun işlevlik kazanabilmesi için ilk önce ferdin doğru eğitilmesi gerektiği aşikârdır. Ferdin eğitiminin doğru olabilmesi için de toplumda taşıdıkları farklılıklara göre bir eğitimden geçmeleri gerekmektedir.

Kur'an ve Sünneti eğitim açısından incelediğimizde eğitimin merkezden muhite doğru genişleyen bir perspektif arzettiği görülür.⁸¹ Yani güçlü bir toplum inşa etmeyi hedefleyen İslam'ın öncelikli hedefi ferdin eğitimidir. Kur'an ve Sünnet bireye farklı emir ve nehiyler getirerek ona çeşitli yükümlülükler yükler. İslam dini bu özelliğinden dolayı öncelikle şahsı ciddi ve sağlam bir eğitimden geçirmeyi

⁷⁹ Dodurgalı, ss. 85-86.

⁸⁰ Şems, 91/7-10.

⁸¹ Gözütok, s. 57.

hedefler.⁸² Bu noktalardan hareketle ferdi eğitimin daha önemli olduğu bir yerde bilgi, anlayış, kabiliyet, kültür gibi konularda birbirinden farklı olan fertlere aynı eğitimin uygulandığını söylemek tutarsız bir düşünce olur.

İslami eğitimde öncelikli olan nasıl ferdin eğitimiye, ferdin eğitilmesinde de hedefe uygun bir eğitim için gerekli olan ferdin tanınmasıdır. Bireylerin psikolojik yapıları, temayülleri, geldikleri coğrafyalar nasıl farklıysa, fertlerin üzerinde uygulanacak eğitim faaliyetleri de farklı olmalıdır. Bu nedenle bu ilkenin uygulanmasında asıl önemli olan ferdin tanınmasıdır. Hz. Peygamber (a.s.) kişiler arasında hiçbir fark gözetmeksizin tek tek ilgilendiğinden, eğitmeye çalıştığı kişileri yakından tanıma imkânına sahip oluyordu. Böylece kişileri daha olumlu tavır ve davranışlara yöneltme fırsatı buluyordu.⁸³

Günümüz pedagojisinde de önemli bir yer tutan öğrencinin bilgi ve kültür seviyesini dikkate alma durumu, kaynaklarımızın verdiği bilgiye göre Hz. Peygamber'in (a.s.) titizlikle üzerinde durduğu bir husustur. O, huzurundaki mü'minlere onların anlayacakları bir dille hitap ederdi. Onların anlayış seviyelerinin, dikkatlerinin, doğuştan sahip oldukları ve sonradan kazandıkları, onları birbirinden ayıran özellikleri olduğunu bilir ve ona göre konuşurdu. Konuşmasını cahil bir bedevi de kültür seviyesi nispeten yüksek biri de rahatça anlayabilirdi.⁸⁴ Hz. Peygamber (a.s.) dinleyicilerin ve soru soranların ferdi farklılıklarına son derece dikkat ederdi. Herkese anlayışına ve seviyesine göre hitap ederdi. Yeni başlayanların durumunu göz önünde tutar, son noktaya gelmiş olanlara öğrettiklerini onlara öğretmezdi. Herkesin sorusuna onu ilgilendirdiği kadarıyla ve durumuna uygun olarak cevap verirdi.⁸⁵

Hz. Peygamber'in (a.s.) aynı soruları soran farklı insanlara durumlarına göre farklı farklı yanıtlar verdiğini görüyoruz. Örneğin:

Amellerin en faziletlisi hangisidir? Sorusuna, muhataba ve zamana göre:

– Allah'a iman, Allah yolunda cihat ve hacc-ı mebrûr!" (Buhârî, Hacc, 4.)

– Allah için sevmek (Ebu Davud, Sünnet, 3.)

⁸² Gözütok, s. 59.

⁸³ Gözütok, s. 61.

⁸⁴ M. Faruk Bayraktar, **Öğretmen-Öğrenci Münasebetleri**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1984, s. 78.

⁸⁵ Abdulfettah Ebu Gudde, **Bir Eğitimci olarak Hz. Peygamber ve Öğretim Metotları**, Çev. Enbiya Yıldırım, Takdim Yayınları, Ankara, 2019, s. 74.

– Namaz!” (İbn-i Mâce, Tahâret,4.)

şeklinde farklı farklı cevaplar vermiştir. Hz. Peygamber’in(a.s.) aynı sorulara muhtelif cevaplar vermesinin nedeni, soruyu soranların hallerinin, konumlarının ve yapabilme kapasitelerinin farklı olmasından kaynaklanıyordu.⁸⁶

Ferdi farklılıkların Hz. Peygamber (a.s.) tarafından dikkate alınarak bu doğrultuda bir eğitim uygulandığı görüldüğüne göre rivayetlerde özellikle incelenmesi gereken husus, taşıdığı bazı karakteristik özellikleriyle toplumun genelinden ayrılan bedevi topluluğudur. Yukarıda da bahsedildiği üzere Hz. Peygamber’in (a.s.) ana hedefi güçlü ve medeni bir toplum inşa etmektir. Bu toplumu inşa ederken toplumun farklılık arzeden kısımlarının da kendilerine uygun bir şekilde, farklılıklarının dikkate alınarak bir eğitimden geçmeleri önemli görülmektedir.

Yukarıda da ifade edildiği gibi insanlar arasındaki farklılığa tesir eden birçok faktör vardır. Bu faktörlerin en önemlisi de çevredir. Çünkü insan her ne kadar güzel, ırsi hasletlere sahip olarak doğsa da bozuk bir çevre onun bu istidatlarını kullanmasına izin vermez. Kişinin temayülleri ve düşünceleri değişebilir. Bunun yanında coğrafi faktörler, iklim gibi önemsiz görülen dış faktörler de ferde tesir eden etmenlerdir. Bu duruma en iyi örnek de bedevi topluluklardır. Şehirden uzak ve çöl şartlarında hayatını sürdürmeye çalışan bedevi, çevrenin ve yaşadığı toplumun kendi üzerindeki etkisi sebebiyle farklı birtakım özelliklere sahiptir. Onlar, gerek kültür seviyesi olarak gerekse gereksinimleri sebebiyle hadarilerden farklıdırlar. Çölün sert havası onların mizaçlarını da sertleştirmiş, şehirden uzak kalmaları da birçok adâb-ı muâşeret kuralını öğrenememelerine sebep olmuştur. Bu nedenle bedeviler için en uygun eğitim, kalbi ve bedeni ihtiyaçlarını tatmin edecek, istidatlarına uygun bir eğitim olmalıdır. Hz.Peygamber’in (a.s.) bedevilere olan davranışlarında bu durumun nasıl vuku bulduğunu aşağıda vermiş olduğumuz örnekler yoluyla inceleyelim: Bir gün bir bedeviden gelen “Ey Allah'ın Resulü! İşlediğim takdirde cennete gireceğim bir amel söyle?” sorusuna ise Peygamber “Allah'a, hiçbir şeyi ortak koşmaksızın kulluk edersin. Farz olan namazları kıalarsın. Yine farz olan zekâtı verirsin ve ramazan orucunu tutarsın.” buyurdu.⁸⁷

⁸⁶ Abdulfettah Ebu Gudde, s. 78.

⁸⁷ Buhârî, “Zekat”, 1 (No. 1397).

Mekke döneminde bedevi toplulukların adına fazla rastlamıyoruz. Bedevilerin İslam tarihi sahnesine çıkışları, isimlerinden daha çok bahsettirmeye başladıkları süreç Hudeybiye sonrası Medine dönemidir.⁸⁸ Dolayısıyla onlar, İslam ile baştan beri tanış olan bir topluluk değil; aksine İslam ile biraz daha sonra tanışan ve kalplerine İslam'ın yavaş yavaş yerleştiği bir topluluktur. O nedenle burada Hz. Peygamber (a.s.) cennete girmesi için gerekli amelleri soran bedeviye İslam'ın farz ibadetlerini söylemekle yetinmiştir. Burada daha fazla amel söylenmesi, örneğin nafile ibadetlerin de yapılmasının tavsiye edilerek cevap verilmesi bedevinin o anki durumuna uygun değildir. Çünkü bedevi henüz o hazırbulunuşluk seviyesine sahip değildir. Hz. Peygamber'in (a.s.) buradaki cevabı bedevinin hem seviyesine uygun hem de ruhi ve bedeni ihtiyacına tam anlamıyla karşılık veren bir cevaptır. Aynı zamanda burada cennet motifinin de kullanılması önemli bir motivasyon kaynağıdır.

Bireyin eğitimde öğrenmeye, öğrendiğini uygulamaya ve bunlar için de motivasyona ihtiyacı vardır. Motivasyon kaynağı fertten ferde değişiklik gösterebilir. O nedenle eğitimci karşısındaki kişinin motivasyon kaynağını da tespit edebilmelidir. Yüzeysel bir imana sahip olan, peygamberin otoritesini menfaat gereği tanımış topluluktan birine, gücünün yettiği birkaç ibadetle cenneti kazanacağını söylemesi bedevi için öğrendiğini pratiğe dökme konusunda büyük bir motivasyon kaynağıdır. Aynı zamanda bu cevap muallim konumundaki Hz. Peygamber'in (a.s.) ashabını ne kadar iyi tanıdığının da bir göstergesidir.

Hız. Peygamber (a.s.) burada aynı zamanda muhatabın geldiği çevreyi de hesaba katarak bir cevap vermiştir. Neticede karşısındaki kişi badiyede yaşamaktadır. Çöl anlamına gelen badiye, insanlar arası iletişimin az, işin ve meşguliyetlerin fazla olduğu bir çevredir. Hız. Peygamber (a.s.) de bunu bildiği için karşısındakine zor ve zahmetli ibadetleri yüklemek yerine geldiği yerin dengesini koruyacak bir cevap vermiştir.⁸⁹

Hız. Peygamber'in (a.s.) bu cevabı aynı zamanda Kur'an'ın insanın eğitimi için uygulamış olduğu yöntemlere de paralellik gösterir. Nitekim Allah Teâla şöyle buyurmaktadır: “Allah her şahsı ancak gücünün yettiği ölçüde mükellef kılar.”⁹⁰

⁸⁸ Şahin, “Kur'an'ı Kerim'e Göre Bedevilik”, s. 244.

⁸⁹ Servet Yılmaz, **Sünnet'te “Eğitimde Bireysel Farklılıklar İlkesi” Örnekleri**, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Şanlıurfa, 2004, s. 138.

⁹⁰ Bakara, 2/286.

Ayetten de anlaşılacağı üzere Kur'an da kişiye kaldıramayacağından fazlasını yüklememiştir. Böyle bir durumda eğiticiye düşen de cevaplarını karşısındaki kişinin istidatlarına göre belirlemek, gücünün yettiği kadarıyla onu sorumlu tutmaktır.

Ferdi farklılıklara dikkat edilerek yapılan bir eğitim uygulamasında aynı zamanda muhatap kişinin ihtiyaçlarının ve gereksinimlerinin de tespit edilmesi önemli bir husustur. İhtiyaca cevap verilerek yapılan bir eğitim, öğrenme sürecini hem kolaylaştırır hem de süreci hızlandırır.

Örneğin bir keresinde hicretten soran bir bedeviye Resulullah (a.s.) “Hicret zor ve yorucu bir şeydir” diye cevap verip hemen arkasından “Senin deven var mı? Sütünü sağar mısın? Sütünden ihsanda bulunur musun?” şeklinde sorular sormuştur. Bedevi hepsine evet cevabını verince Resulullah (a.s.) “Allah salih amellerden hiçbir şey eksiltmez” buyurmuştur.⁹¹ Aslında çoğu kez hicreti öven ya da hicret sayılabilecek başka amellerle bu tarz sorulara cevap veren Resulullah (a.s.) bu defa hicretin karşısındaki kişi için zor olduğunu söyleyerek farklı bir soruyla onun sorusuna karşılık vermiştir.

Hadisten anladığımıza göre bedevi salih amel yapmaya teşvik edilmiştir. Hicret, karşısındaki bedevi için zor olabilir ama elinde bulunan başka alternatiflerle Allah'ın hoşnutluğunu kazanabilecek ameller de mevcuttur. Burada aslında bedevinin devesi hicretin alternatifi olarak gücünün yettiği ve yapabileceği amel olarak sunulmuştur. Hz. Peygamber'in (a.s.) bu cevabında eğitimde fertler arasındaki ekonomik farklılıklara da dikkat ettiğini görüyoruz. Bedevinin konuşmalarından hayvancılıkla uğraştığı anlaşılmaktadır. Fakat bedevi hicret etmesi durumunda, Medine'de bu işi yapamayacağından dolayı ekonomik olarak sıkıntıya düşebilir. Neticede bedeviler, geçim kaynakları hayvancılık olan ziraat ile arası iyi olmayan ve ticaret yapmayan bir topluluktur. Bu sıkıntıları yaşamasını istemediği için Hz. Peygamber (a.s.) bedevinin hicretine müsaade etmemiştir.⁹²

Kişiler arası ferdi farklılıklara dikkat ederek onlarla iletişim kuran Hz. Peygamber, bedevilere farklı muamelelerde bulunmuş, hatta zaman zaman bedeviler arasında da ayrı muamelede bulunduğu kimseler olmuştur. Uyeyne b. Hısn örneği bu durumu izah etmektedir. Huneyn Gazvesi'nden sonra ganimetler taksim edilirken

⁹¹ Buhârî, “Menâkıb”, 45 (No. 3923).

⁹² Servet Yılmaz, **Sünnet'te “Eğitimde Bireysel Farklılıklar İlkesi” Örnekleri**, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Şanlıurfa, 2004, s. 107.

Hız. Peygamber Akra b. Hâbis ile Uyeyne b. Hısn'a 100'er deve verdiği halde Cuâl b. Sürâka'ya hiçbir şey vermemiştir. Bu durumu soran bir sahâbiye de Hız. Peygamber: "Nefsim kudret elinde olan Allah' a yemin olsun ki Cuâl b. Sürâka, Uyeyne ve Akra' gibi bir yeryüzü dolusu kişiden daha hayırlıdır. Ancak ben onları kalpleri İslam'a ısınsın diye kolladım. Cuâl b. Sürâka'yı ise Müslümanlığı ile baş başa bıraktım." ⁹³

Uyeyne b. Hısn Cahiliye bedevi zihniyetinin en tipik örneklerinden biridir. O yaptığı bazı davranışlar ile bedeviler arasında bile sivrilmiştir. Sonunda Müslüman olduğunu söylese de Hız. Peygamber'in vefatından sonra ridde hadiselerine karışmıştır. ⁹⁴ Resulullah (a.s) Uyeyne'nin nasıl bir şahsiyet olduğunu bildiği için kalbinin İslam'a karşı yumuşaması maksadıyla ona ganimetten fazla pay ayırmıştır. Böylelikle en azından Müslüman toplum için şerrinden emin oldukları bir kimse haline gelmesini istemiştir. Resulullah'ın (a.s) bu davranışının altında Uyeyne'nin o dönemki bedevi zihniyetini en katı şekilde yaşayan kişi olması yatmaktadır.

Yukarıdaki örnekten de anlaşılacağı üzere eğitim verilecek insana karşı muamelemizi şekillendirecek unsurları görebilmek için muhatap çok iyi tanınmalıdır. Muhatabın kültür düzeyi, dini, konumu vb. konularda bilgi sahibi olunursa, farklılıklarına göre vereceğimiz cevaplar mesajımızın iletilmesine de olumlu katkı sağlayacaktır.

Hız. Peygamber (a.s) muhataplarını iyi tanır, onları İslam'a kazandırmak için konumlarına da dikkat ederek muamele ederdi. Yine Uyeyne b. Hısn örneğinden gidersek, Uyeyne o dönemde Fezare kabilesinin reisidir. Kabile reisliği o dönem toplumunda, bilhassa bedevi Arap toplumunda devlet yapılanması olmadığı için bir nevi kanun koyucu yapıydı. Bu nedenle kabile reisinin aldığı kararlar, yaptığı antlaşmalar bütün kabile adına yapılır ve bütün kabile bu kararlara saygı duyardı. Bu durumun en güzel örneği, Hız. Peygamber'in (a.s) Hız. Ömer ve Hız. Ebu bekir ile otururken Uyeyne'nin gelmesi üzerine yaşanmıştır. Resulullah (a.s) Uyeyne gelince altına minder getirtmiş ve minderin üzerine oturmasını istemiştir. Daha sonra şöciyle buyurmuştur: " Bir kavmin büyüğü ayağınıza gelirse ona ikramda bulunun." ⁹⁵

⁹³ İbn Hişam, 2/496.

⁹⁴ Detaylı bilgi için bk. Ali Dadan, "Câhiliye Bedevî Arap Zihninin Son Peygamberle İmtihanı: Uyeyne b. Hısn Örneği", **İstem Dergisi**, Sayı: 36, 2018, ss. 229-252.

⁹⁵ Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî, **Ma'rifetü's-Sahâbe**, thk. Adil b. Yusuf el-Azzazi, Daru'l- Vatan, Riyad, 1998, 4/2247.

Uyeyne'nin Resulullah'a (a.s.) yaptığı onca kötülüğe rağmen, Hz. Peygamber'in (a.s.) ona karşı bu tutumunun sebebi Uyeyne'nin bir kabile reisi oluşu ve kabilesini temsil etmesidir. Hz. Peygamber'in (a.s.) Uyeyne'nin kabile reisi oluşuna göre ona muamelede bulunmuş ve onun ve kabilesinin kalbinin İslam'a ısınmasını istemiştir. Ona karşı yapılan muamele kabilesine yapılmış sayılacağından Hz. Peygamber (a.s.) bu durumu iyi değerlendirmiş, onun konumunun farklılığına göre muamelede bulunmuştur.

Yine başka bir örnekte; Hz. Peygamber (a.s.) Taif'in İslam devletine karşı herhangi bir güvenlik sorunu oluşturmayacağı kararından sonra, Taif kuşatmasını kaldırmış ve Cirâne'ye doğru yola çıkmıştır. Cirâne'ye gelince Evtas'da ele geçirilen ganimet ve esirlerin durumu gündem olmuş, Resulullah (a.s.) ganimetleri taksim ettikten sonra esirleri de adamları arasında köle olarak dağıtmaya karar vermişti.⁹⁶

Hz. Peygamber'in (a.s.) bu kararının ardından birkaç gün geçmişti ki huzuruna Hevâzin kabilesinin geldiğini duydu. Hevâzin kabilesi İslam'a girdiklerini Resulullah'a (a.s.) bildirdiler, Resulullah (a.s.) Huneyn savaşından sonra onları çok beklediğini, bu kararlarından dolayı çok mutlu olduğunu söyledikten sonra onlara ganimet veya esirlerini almak üzere iki seçenek sundu. Hevâzinlilerin esirlerini istemeleri üzerine, Hz. Peygamber (a.s.), esirlerden kendi ailesine köle olarak verdiklerini hür bıraktığını söyledi. Ardından sahabe de aynı yolu tercih etti. Bu olay yaşanırken Hevâzin kabilesinin büyük kumandanı Malik ise diğerlerinden farklı bir muamele gördü. Kendisine sadece ailesi değil aynı zamanda bütün malları da iade edildi. Hz. Peygamber bunun üzerine 100 deve de hediye verilmesini istedi. Malik Resulullah'ın (a.s.) bu muamelesinden o kadar memnun oldu ki geriye kalan hayatını gayretli bir Müslüman olarak geçirdi. Ta'if'te Sakifli putperest müşrik akrabaları ile çatışacak kadar da ileri gitti.⁹⁷

Hz. Peygamber'in (a.s.) bu örnekte gerek Hevâzin kabilesine gerekse kabile reislerine karşı sergilediği tutumu çok değerlidir. İslam'a girdiklerini söyleyen kabileyeye karşı Resulullah (a.s.) iki seçenek sunmuş dilerlerse mallarını dilerlerse esirlerini alabileceklerini söylemiştir. Buna Hz. Peygamber (a.s.) karar verseydi, sonrasında karardan memnun olmayan kabile üyelerinin sorun çıkarmaları

⁹⁶ Muhammed Hamidullah, **İslam Peygamberi**, Çev. Salih Tuğ, İmaj Yayınları, Ankara, 2003, Cilt: 1, s. 494.

⁹⁷ İbn Hişam, 2/491.

muhtemeldi. Hatta sorun büyüyebilir, İslam'ı tercih etme kararlarında bile tereddüt yaşayabilirlerdi. Resulullah (a.s.) tüm olasılıklara karşı bu önemli kararı kendilerine bırakmıştır. Kabile reislerine ise nasıl ki toplumda farklı imtiyazlara sahip oluyorlarsa Resulullah (a.s.) da ona karşı imtiyazlı davranmış ve bir yerde konumunu tanıdığını da göstermiş olmaktadır. Bu aynı zamanda Resulullah'ın (a.s.) otoritesini tanımayan bedevi bir kabileye karşı atılacak en güzel adımdır. Zira Resulullah (a.s.) nasıl ki Malik'in reisliğini tanıyorsa, kendi peygamberliğinin de onlar tarafından tanınmasını istemiştir. Bu olayın sonucunda Resulullah (a.s.) hedeflediği sonuca da ulaşmıştır. Malik siyasi otorite olarak tanımaktan ziyade İslam'a iman düzeyinde bağlanmış ve bunu da yaptıklarıyla göstermiştir.

Görüldüğü üzere Resulullah'ın (a.s.) burada yaptığı konumu yüceltmek ya da onların diğer insanlardan üstün olduğunu vurgulamak değildir. Hz. Peygamber (a.s.) sadece konumlarının gereğini uygulamıştır. Bu durum onları toplumdan ayıran, farklı kılan yönleridir. O halde Resulullah'ın (a.s.) tüm bu uygulamalarından genel-geçer bir kaide çıkmaktadır: Sahip olunan farklılıklar, farklı muameleleri istihkak etmektedir.

Hz. Peygamber'in (a.s.) sünneti düşünüldüğünde yukarıda tahlil edilen rivayetler daha iyi anlaşılacaktır. O bir zümrenin peygamberi olmadığı için muhatap olduğu geniş kitlenin aynı yerden gelmediğini, aynı anlama kapasitesine sahip olmadığını iyi bilmekteydi. Özellikle bedevilere yaklaşımından Hz. Peygamber'in kişilik farklılıklarına ne kadar saygı duyduğu anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber'in bu sünnetinin bedeviler üzerindeki etkilerini görmek için örneklerimizde genel olarak bedevi kimseyi zikretsek de bedevilerin de kendi aralarında farklılıklar taşıdığını, aynı kültürde yaşasalar da farklı kabiliyetlere sahip olduklarını unutmamak gerekir. Neticede bedevilik bir zihniyet meselesidir. Çölde yaşayan her kimseyi tek tip insan modeli içerisinde tanımlamak hata olacaktır. Bedeviler arasındaki farklılıkların sünnette ne ölçüde üzerinde durulduğunu düşünerek rivayetleri okuduğumuzda, Resulullah'ın (a.s.) bu kimseler arasında da bilgi ve düşünce yönünden oluşan farklılıklara dikkat ettiği görülmektedir. Örneğin Hz. Peygamber göçebe şekilde yaşayan bedevilerin, yerleşik hayat süren kimseler hakkında yapacağı şahitliği kabul

etmeyeceğini söylemiştir.⁹⁸ Fakat Peygamber Efendimizin bazı kimselerin şehâdetini kabul etmeyeceğini söylemesi, onların kişilik değerine yönelik bir uygulama olmayıp adaletin gerçekleşmesini sağlamak adına üst düzey bir titizliğe işaret etmektedir. Onların, içinde bulunduğu şartları, kültür ve eğitim farklılığını dikkate aldığını göstermektedir. Ayrıca burada söz konusu edilen bedeviler şahitliğin bilincinde olmayan bedevilerdir. Bu durum, konunun ciddiyetini bilen ve bunun gereğini yerine getirenleri kapsamamaktadır.⁹⁹ Çünkü başka bir rivayette yine çölde yaşayan bir bedevinin şahitliğinin kabul edildiği görülmüştür; “Bir bedevî Resulullah’a (a.s.) geldi. “Ben hilali gördüm” dedi. Resulullah, “Lailahe illallah Muhammedu’r-Resulullah’a şahitlik eder misin?” dedi. Bedevi "Evet" dedi. Bunun üzerine Peygamber Efendimiz “Ey Bilal, insanlara bildir de yarın oruç tutsunlar” buyurdu.¹⁰⁰

Görüldüğü üzere bir önceki verilen rivayette bedevilerin şahitliğini kabul etmeyeceğini söyleyen Hz. Peygamber (a.s.) hilalin görülmesi olayında bedevinin şehadetini kabul etmiştir. Demek ki burada hilali gördüğünü söyleyen kişi bu işin bilincinde olan ve şahitlik konusunda ehil olan bir kimsedir. Buradan hareketle Hz. Peygamber’in sadece bedevi ve diğerleri gibi bir ayrımdan ziyade her fert için ayrı muamelede bulunduğunu anlıyoruz. Bedevilerin de kendi aralarında bireysel farklılıklarının bulunduğu ve Hz. Peygamber tarafından bu durumun göz önünde bulundurulduğu rivayetlerden çıkarılabilecek sonuçtur.

Konunun başında bireysel farklılıklara dikkat edilerek yapılan bir eğitimin içerisinde fitrata göre de eğitim metodunun şekillenmesi gerektiğinden bahsetmiştik. Hemen akabinde insanoğlunun, Kur’an’da belirtildiği şekliyle ortak bir fitrata sahip olduğu ve içerisinde iyiliğe ve kötülüğe dair çift taraflı davranmaya meyilli bir varlık olduğundan söz ettik. Kişinin eğitimiyle ilgili tüm bunlar düşünüldüğünde Kur’an’da insanın yaratılması ile ilgili onun sabırsız¹⁰¹, maddiyata ve rahatına düşkün¹⁰², nankör¹⁰³ gibi birtakım olumsuz yönleriyle de tanıtıldığı unutulmamalıdır. Bu

⁹⁸ İbn Mace, Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvini, **es-Sünen**, thk. Muhammed Fuad Abdulkaki, Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabi, Beyrut, 1975, “Ahkâm”, 30, (No.2367).

⁹⁹ Diyanet İşleri Başkanlığı, **Hadislerle İslam**, 2. Basım, DİB Yayınları, Ankara, 2013, Cilt: 5, s. 421.

¹⁰⁰ Ebu Davud, “Sıyam”, 14, (No.2341).

¹⁰¹ Mearic, 70/ 19-21.

¹⁰² Adiyat, 100/8.

¹⁰³ Adiyat, 100/ 6.

noktada eğitici tarafından insanın bu tarafı hoşgörü ile karşılanmalı ve bu şekilde bir eğitim uygulanmalıdır.

Hız. Peygamber'i (a.s.) karakterlerinde taşıdıkları birtakım olumsuz yönleriyle en çok uğraştıran kesim bedevi topluluklar olmuştur. Fakat Hız. Peygamber (a.s.) onların mizaçlarını ve nereden geldiklerini bildiği için onlara hep hoşgörü ile yaklaşmıştır. Eğitimde sevgi ve müsamaha ilkesi altında bedeviler hakkında verdiğimiz örneklerin bu bölüme de uygun düşeceği kanaatindeyiz. Eskiler buna mukteza-yı hal (muhatapın ve ortamın durumunun gereği) demişlerdir. Dinin öğretiminde kişinin sosyal ve kültürel durumu, bulunduğu ortamın şartları göz önüne alınarak ona göre bir yol izlenmelidir. Bir bilgi her durum ve şartta, herkese aynı ölçüler ve kalıplar içinde sunulamaz.¹⁰⁴

2.1.2. Yakından Uzağa İlkesi

İnsan için yakın çevre, evinden ve ailesinden başlar. Oradan mahalle, okul, köy, şehir ve ülkesine kadar genişleyen bir yelpazeye yayılır. İnsanın önce fiziksel çevreyle olan ilişkisi sonra da sosyal, ekonomik ve kültürel çevresiyle genişler. Kişi ilk önce yakın çevresiyle temas kurar. İlk eğitimini bu çevreden alır. Bu bakımdan insan için yakın çevre daha anlamlı ve daha iyi bilinendir.¹⁰⁵

İnsan yakın çevresiyle sürekli iletişim içindedir. İnsanın bütün hayatının bu çevre içinde geçmesi nedeniyle, yakın çevre insan için devamlı bir etkileşim unsuru olur. Bu yüzden orada yaşanan olayları daha iyi kavrar, oradaki varlıkları daha iyi tanır.¹⁰⁶

Yakın çevrenin kişinin üzerindeki olumlu etkilerinden eğitimde de yararlanılmaktadır. Eğitim bilimlerinde bu ilke “yakından uzağa” olarak isimlendirilir. Bu ilkeye göre eğitim-öğretim uygulamalarında verilecek örnekler ya da yapılan benzetmeler dinleyen kişinin yakın çevresiyle uyumlu olacak şekilde seçilmelidir. Öğretmenin öğreteceği konular mümkün mertebe öğrencinin yaşadığı yakın çevreden seçmeli, bundan sonra gittikçe genişleyen bir öğretim etkinliğiyle

¹⁰⁴ Cebeci, s. 93.

¹⁰⁵ Aydın, s. 17.

¹⁰⁶ Fersahoğlu, s. 593.

uzak çevrelere ulaşmalıdır.¹⁰⁷ Bu ilkenin Kur'an'ın pek çok yerinde Allah Teâla'nın mü'minler için vermiş olduğu örneklerde kullanmış olduğunuzu görüyoruz:

Ayetlerimizi yalanlayanlara ve onları kabul etmeyi gururlarına yediremeyenlere göklerin kapıları elbette açılmaz ve deve iğne deliğinden geçmedikçe onlar cennete giremezler. Biz suçluları işte böyle cezalandırırız.¹⁰⁸ Çünkü o(cehennem)öyle kıvılcımlar atar ki her bir kıvılcım bir saray gibidir. Sanki kıvılcımlar sarı sarı develer gibidir.¹⁰⁹ Hüyam illetine tutulmuş kanmak bilmeyen develer gibi içerler.¹¹⁰ Bu insanlar devenin nasıl yaratıldığına bir bakmazlar mı?¹¹¹

Alıntıladığımız bu ayetlerde “deve” kelimesi dikkatimizi çekmektedir. Deve, Arap insanının hayatında sürekli olarak görüldüğü, yakın çevresinde izlediği ve bildiği bir hayvan olduğu için konunun anlaşılabilmesi adına Allah Teâla başka bir hayvan değil deve örneğini kullanarak benzetmeler yapmıştır. Yine başka bir ayette yakın çevredeki nesnelerin kullanımına dair “Gökten ölçülü olarak su indiren de O’dur. Onunla ölü bir beldeyi yeniden canlandırırız. İşte siz de böyle diriltilip çıkarılacaksınız.”¹¹² buyrulmaktadır. Burada karşımıza çıkan yakın çevre unsuru “su” dur. Yeniden dirilme gibi soyut bir konu su ile ihya olmuş bir beldeye benzetilerek anlatılmıştır. Ölü bir beldenin su ile yeniden dirilişini en iyi çölde yaşayan insanlar bilir.¹¹³

Zikredilen ayetlerden anlaşılmaktadır ki Allah Teâla insanların bazı konuları anlayabilmeleri için örnek verdiğinde, benzetme yapmak istediğinde o dönem insanının yakından tanıdığı, bildiği, hayatının bir parçası olan objeler üzerinden anlatmayı uygun bulmuştur. Bu durum ise ‘yakından-uzağa’ ilkesinin Kur'an'da kullanılan bir metot olduğunu doğrulamaktadır.

Kur'an insan fitratına uygun bir eğitim uygulamıştır. Burada ölçü insan ve onun şahsiyetidir. Dolayısıyla Kur'an'da kullanılan eğitim uygulamalarını Hz. Peygamber'in (a.s.) sünnetinde de görmekteyiz. Bu noktada sünnette bedevi toplulukların eğitiminde yakından uzağa ilkesinin kullanımı ile ilgili bir araştırma yaptığımızda, Hz. Peygamber'in (a.s.) bedevilerin eğitiminde onların yakın çevresini kullandığını görmekteyiz. Hatta bedevi topluluklar bu noktada daha da önem arz

¹⁰⁷ Fersahoğlu, s. 593.

¹⁰⁸ A'raf, 7/40.

¹⁰⁹ Mürselat, 77/32, 33.

¹¹⁰ Vakıa, 56/55.

¹¹¹ Gaşiye, 88/17.

¹¹² Zuhuf, 43/11.

¹¹³ Fersahoğlu, s. 593-594.

etmektedir. Zira toplumun diğer kesimlerine göre farklı bir çevrede yaşadıkları için onların sorularına verilen cevaplar da yaşadıkları çevreyle uyum içinde olmalıdır. Buhârî'nin aktardığı şu hadis konuya güze bir örnektir:

Bir gün bedevinin biri Resullah'a geldi ve: "Ya Resulallah çocuğum siyah doğdu" dedi. Peygamber ona: "Senin develerin var mı?" diye sordu. Bedevi: "Evet" deyince "Renkleri nasıldır?" buyurdu. Bedevi: "Kırmızıdır" dedi. "İçlerinde boz renkli olanı da var mı?" diye sordu. Bedevi: "Evet" dedi. Resulullah: "Ya bu nereden geldi?" buyurdu. Bedevi: "Ya Resulallah, belki onu bir damarı çekmiştir" cevabını verdi. Bunun üzerine Peygamber: "İhtimal bunun da bir damarı çekmiştir" buyurdu.¹¹⁴

Burada bedevinin sorusuna onun daha kolay anlayabilmesi için Hz.Peygamber (a.s.) bir benzetme ile cevap vermiş ve benzetimi de bedevinin hayatının ayrılmaz bir parçası olan deve üzerinden olmuştur. Eğitimde yakın çevreden örnekler vermek önemlidir. Konunun muhatabın zihninde bir yere oturabilmesi ve doğru bir anlayış için bu gereklidir.

Burada üzerinde durulması gereken bir başka nokta da bu ilke, karşımızdaki kişi tarafından bize sorulan sorulara örnekleme yoluyla cevap vereceksek bu örneğin ilk özelliğinin ne olması gerektiğini bize öğretmesidir. Kur'an'ın ve Hz. Peygamber'in (a.s.) üzerinde hassaten durdukları eğitim ilkesinde olduğu gibi ilk özellik muhatabın yakın çevresinden bir örnek olmalıdır. Çünkü çevre, ferдин eğitiminin bir parçasıdır. Bu çevrede kişi kendine uygun örnekleri ve değerleri seçer. Bu seçimi de, gözlem, başkalarına katılma, rol oynama, kendi düşünme ve davranışını yargılama yollarıyla gerçekleştirir.¹¹⁵ Bu nedenle ferдин kendi örneklerini bulduğu çevreyi eğitici konumundaki kişi kullanmayı bilmelidir. Burada verilen örneğe bakıldığında deve objesinin örneklemede kullanılması bedevi, bedevi toplum, bedevinin tabii çevresi gibi konular bağlamında düşünüldüğünde ne kadar uygun olduğu görülecektir. Kısaca tabii çevre kişinin eğitiminin başladığı ilk yerdir. Bu nedenle eğiticiye düşen bu çevreden mümkün olduğunca faydalanarak eğitim uygulamasını sürdürmesidir.

Yukarıdaki örnekte görüldüğü gibi yakın çevrede bilinen bir objenin benzetme aracı olarak kullanılması öğretimi daha etkili hale getirmektedir. Bu durumun başka bir örneğini Resulullah'ın (a.s.) Hz. Aişe'nin konumunu mü'minlere öğretirken kullandığı benzetmede görüyoruz. Hz. Peygamber Hz. Aişe'nin diğer

¹¹⁴ Buhari, "Talak", 25 (No. 5305)

¹¹⁵ Gözütok, s.124.

kadınlara üstünlüğünü anlatmak için: “Aişe’nin diğer kadınlara karşı durumu, tiridin diğer yemeklere olan üstünlüğü gibidir.”¹¹⁶ buyurmuştur.

Hız. Peygamber burada Hız. Aişe’nin konumunu bir yemekle temsil ederek anlatmıştır. Bu yemeğin tirit olarak seçilmesi o günkü Arap zihniyetinin Hız. Aişe’nin konumunu anlaması açısından çok değerlidir. Zira tirit etten yapılan, Araplar arasında çok sevilen ve değerli bir yemektir. Bazı kaynaklarda tiridin Hız. Peygamber’in en sevdiği yemek olduğu da nakledilmiştir.¹¹⁷ Tiridin de Hız. Aişe’nin de kendine has üstünlükleri olduğu için Hız. Peygamber tarafından aralarında benzerlik kurulmuştur. Benzetilen objenin Arapların yakın çevrelerinden bilip tanıdıkları bir yemek olması konuyu kavramalarını kolaylaştırmıştır.

Örneklerde görüldüğü üzere Resulullah (a.s.) gerek bedevilere gerekse mü’minlere bir şey açıklamak istediğinde vereceği örnekleri yakın çevrelerinden seçmiştir. Konunun başında da açıkladığımız gibi yakın çevre kişi için en anlamlı olan çevredir. Mesajın anlaşılması ve muhatapta bir anlam kazanması isteniyorsa Kur’an ve Resulullah’ın (a.s.) yaptığı gibi anlatımlar ve örneklendirmelerde yakın çevreden mümkün mertebe yararlanılmalıdır.

2.1.3. Tedricilik İlkesi

Derece kelimesinden türeyen tedric “bir kimseyi bir şeye aşamalı olarak yaklaştırmak ve alıştırmak” anlamına gelir.¹¹⁸ Eğitim ilkesi olarak tedric kime, neyi, ne kadar zamanda vermeyi ifade eder.¹¹⁹

İnsan yaratılış gereği sınırlı bir varlıktır. Her şeyi bir anda algılama ve anlama gücüne sahip değildir. Bazı şeyleri de belli bir zaman içinde öğrenmek zorundadır. İnsan, bir süreç içinde algılayabileceği şeylerde bile zorluk çekebilir, sıkılıp bunalabilir. Bu nedenle gerek öğrenme, gerek öğretme süresinde onun bu gerçeğini,

¹¹⁶ Ebü’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, **Sahih-i Müslim**, thk. Muhammed Fuad Abdülbaki, nşr. Daru’l İhya-i Tûrasi’l Arabiyye, Beyrut, (t. y.) , “Fedâilu’s-Sahabe”,70 , (No. 2431).

¹¹⁷ Ebu Davud, “Et’ime”, 23 (No. 3783).

¹¹⁸ Talip Türcan, “Tedric”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(DİA)**, İstanbul, 2011, Cilt: 40, s. 265.

¹¹⁹ Fersahoğlu, s. 624.

yani gücünün sınırsız olmadığını düşünmek lazımdır. Bu da eğitimde tedricilik ilkesini gündeme getirir.¹²⁰

Başarılı bir eğitim için gerekli olan tedricilik ilkesi bir süreç ve sabır işidir. Tedricilik ilkesinin uygulandığı en önemli eğitim-öğretim modeli Kuran'ı Kerim'in Müslümanlara aktarılması sürecidir. Allah Teâla uygun zaman, mekân ve olaya göre ayetleri indirmiş; onu birdenbire Müslümanların zihnine yığmamıştır. Kur'an'ın nüzulü esnasında Allah Teâla'nın tercih ettiği tedricilik ilkesi, Kur'an'ın hükümlerini mü'minlere öğretme konusunda da karşımıza çıkar. Örneğin Mekki ayetlerde; iman, inanç, itikat gibi konularla ilgili ayetlerde Müslümanlar üzerinde bir önhazırlık yapılmış, hemen akabinde gelen dinin pratik hükümleriyle de din eğitimindeki iman-amel bütünlüğü sağlanmıştır.

Tedricilik ilkesini daha somut bir şekilde örneklendirmek gerekirse içki ve kumar ile ilgili ayetlerden söz edebiliriz. Giderek daralan bir çember misali “Sana içki ve kumarı soruyorlar. De ki: Onlarda hem günah hem de insanlar için faydalar vardır. Fakat günahları faydalarından büyüktür”¹²¹ şeklinde başlayan zincirin ilk halkası, “Ey iman edenler, siz sarhoşken, ne söylediğinizi bilene kadar namaza yaklaşmayın.”¹²² emriyle devam etmiş, “Ey iman edenler, içki, kumar, dikili taşlar, fal okları ancak şeytanın ameliyesi birer murdardır. Onun için onlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz.”¹²³ ayeti ile tamamlanarak içki ve kumar üç safhanın sonunda yasaklanmıştır.

Kur'an'da örneklerini gördüğümüz tedrici öğretim ilkesi, pedagojik ve psikolojik açıdan da eğitimde uygulanması mecburi bir ilkedir. Eğitimde bilginin iyice anlaşılıp unutulmaması için birdebire değil, zamana yayılmış bir şekilde verilmesi esastır. Aksi halde öğrenci bıkar ve geriye ket vurmalar başlar. Bu gibi psikolojik sebepler de Hz. Peygamber'in (a.s.) eğitim-öğretim faaliyetlerinde tedrici esas almasını zorunlu kılmıştır. O, herşeyi bir anda öğretmemiş, gerekli bilgileri ihtiyaca göre adım adım muhataplarına aktarmış, daha iyi alınıp zihinlere yerleşmesi adına bilgileri öğretirken önem sırası gözetmiş, parça parça, bölüm bölüm öğretmiştir. Hz. Peygamber (a.s.) belki her gün yeni bir bilgi, yeni bir kaide

¹²⁰ Fersahoğlu, s. 624.

¹²¹ Bakara, 2/219.

¹²² Nisa, 4/43.

¹²³ Maide, 5/90.

öğretiyordu. Fakat bu bilgi, bu esas, muallakta kalmıyor daha önce öğretilenlere bina ediliyor ve neticede bütünlük sağlanıyordu.¹²⁴

Eğitimde tedrici esasın gözetilmesinin pedagojik açıdan zorunlu olduğunu ifade ettik. Hz. Peygamber (a.s.) de eğitim uygulamalarında tedrici esas almıştır. Bu durumun en önemli sebebi, vahyin de yirmi üç yılda peyderpey nazil olmasının tedrici bir durum arz etmesidir. Hz. Peygamber'in (a.s.) uyguladığı eğitim, vahyin şemsiye ve gölgesi altında gelişme gösterdiği için tedrici bir metot uygulanmasını zaruri kılmıştır.¹²⁵

Hem Kur'an'da hem de Sünnette bu duruma riayet edilmesi gösteriyor ki, toplumda yerleşmiş ve kökleşmiş bazı adetlerin sökülüp atılması tek seferde olmamıştır. Eğer bir anda bir değişiklik istenseydi, şüphesiz "fitrat" kanunlarına aykırı olurdu.¹²⁶

Hz. Peygamber'in (a.s.) ashabın üzerindeki eğitiminde de örneklerini görebileceğimiz bu uygulamasına ashabın önce imanını sonra Kur'an'ı öğrendiklerini söylemeleri¹²⁷, on ayet okuyup manalarını anlamadan diğer ayetlere geçmemeleri¹²⁸ gibi söylemleri bu hususa örnek verilebilir. Hz. Peygamber'in (a.s.) ashabı üzerinde tedrici öğretim metodunu uyguladığını görmekteyiz; fakat aynı zamanda Hz. Peygamber ilahi hükümlerin insanlara aktarımında da tedrici modelin takip edilmesini ashabına tavsiye etmiştir. Buhari'de Muaz b. Cebel ile Hz. Peygamber (a.s.) arasında geçen diyalog konuyu izah etmektedir:

*Hz. Peygamber (a.s.) Muaz'ı Yemen'e gönderirken ona şöyle dedi: "Sen ehl-i kitap olan bir kavme gidiyorsun. Onları Allah'tan başka ilah olmadığına ve benim onun Resulü olduğuma davet et. Eğer bunu kabul ederlerse, Allah'ın her gün ve her gecede kılınması gereken beş vakit namazı onlara farz kıldığını bildir. Buna da itaat ederlerse, zenginlerin fakirlere vereceği zekatı onlara haber ver. Bunu da kabul ederlerse sakın en kıymetli mallarını alma. Mazlumun bedduasından kork. Çünkü mazlum ile Allah arasında bir perde yoktur."*¹²⁹

Buhârî'de geçen örnekte gördüğümüz üzere Muaz b. Cebel ilahi hükümlerin tebliği hususunda nasıl bir yol izleneceği ile ilgili uyarılmaktadır. Buradan

¹²⁴ Bayraktar, s. 64-65.

¹²⁵ Gözütok, s. 194.

¹²⁶ Abdullah Özbek, **Bir Eğitimci olarak Hz. Muhammed**, 3.Basım, Esra Yayınları, İstanbul, 1994, s. 180.

¹²⁷ İbn Mace, İman, 9 (No. 61).

¹²⁸ Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, **Müsned**, thk. Şuayb Arnavud, Adil Mürşid, nşr. Müessesetü'r, Risale, y. y, 1421/2001,38/466 (No. 23482).

¹²⁹ Buhârî, "Zekat", 63, (No. 1496).

anladığımız kadarıyla Resulullah'ın (a.s.) tebliğin esası olarak belirlediği husus tedriciliktir. Öğretilen ve kabul edilen hükümlerin bir sonrakine hazırlık mahiyeti taşıması gerektiği de yine tebliğ esası olarak hadisten çıkarabileceğimiz bir diğer ilkedir. Zira Hz. Peygamber (a.s.) imanı kabul ettikten sonra namazı, namazı kabul etmeleri halinde de malları ile yapacakları ibadeti anlatmasını istemiştir. Hükümler arasında önem sırası gözetildiği de izaha ihtiyaç duymayacak şekilde hadisten anlaşılmaktadır. O halde tedricen öğretim hem vahyin tercihi, hem Peygamber sünneti hem de Hz. Peygamber'in İslam'ın ve hükümlerinin Müslümanlara aktarımı konusunda bizlerin dikkat etmesini istediği en önemli tebliğ ilkesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Konunun ana eksenini itibarıyla bedevilerle ilgili örneklerle baktığımızda Peygamber'in özellikle bedevilerin sorularını cevaplarken tedric ilkesini kullanmış olduğunu görüyoruz.

Bir defasında Necid halkından saç baş dağınık bir adam peygamberimize geldi ve ona "İslam nedir?" diye sordu. Resulullah "Günde beş vakit namazdır" buyurunca, adam "Bundan başkası var mı? Diye sordu. Resulullah "Hayır. Ama nafil kılmak istersen kılabilirsin." buyurdu. Ardından Resulullah "Ramazan orucu da var" dedi.

Bu şekilde devam eden diyalogun ardından Resulullah son olarak zekâtı da ilave etmiş ve bedevi huzurdan ayrılırken: "Vallahi bundan ne fazla, ne eksik yaparım" deyince Resulullah da arkasından: "Eğer doğruyu söylüyorsa kurtuldu" buyurmuştur.¹³⁰

Bu örnekte de Resulullah'ın (a.s.) bedeviye tedricen İslam'ın esaslarını öğrettiğini görmekteyiz. Hz. Peygamber (a.s.) İslam'ın kalplerine yavaş yavaş yerleştiği, ayeti kerimede dahi iman kalplerine yerleşmemesinden ötürü eleştirilmiş bedevi topluluğundan birine göre bir cevap vererek İslam'ın şartlarını yavaş yavaş karşısındakine kabul ettirecek şekilde sorusunu cevaplamıştır. Böylece muhatabın hem durumu kabullenmesini hem de eğitim-öğretim faaliyetinin duruma muvafık bir şekilde gerçekleşmesini sağlamıştır.

Tedricde takip edilen yöntemlerden birisi de aynı konuyu ele alan hükümlerin içerdikleri yükümlülüğün derecesi bakımından aşama aşama sevk edilmesidir. Buna

¹³⁰ Buhârî, "İman", 33 (No. 46).

“hüküm içi tedric yöntemi” denilebilir. Bu yöntemin daha çok kolaydan zora, azdan çoğa doğru arttırılması şeklinde kullanıldığı görülmektedir. Her aşama bir sonrası için sosyopsişik açıdan hazırlık niteliği taşımaktadır.¹³¹ Namazın iki vakitle başlayıp daha sonra beş vakte çıkarılması bu tedric yöntemine bir örnektir. Hz. Peygamber’in (a.s.) de bu örnekte bedeviye hükümleri yavaş yavaş, ilk söylediği hükmün sonrasında söylediği hükme hazırlık olmasını sağlayacak şekilde cevap vermesi, İslam esaslarının tamamını bir hüküm gibi kabul ettiğimizde hüküm içinde bir tedric uygulamasına örnektir diyebiliriz.

Tedrici metodun en önemli özelliklerinden biri de konuya detaydan değil esastan başlanmasıdır.¹³² Hz. Peygamber’in (a.s.) bedeviye verdiği cevabından bu ilkeye de riayet ettiğini görüyoruz. Nitekim Hz. Peygamber’in (a.s.) detay diyebileceğimiz nafile ibadetleri değil de sadece farz olan ibadetleri sayması da bu durumun göstergesidir.

Bedeviye bütün İslami hükümlerin bir anda sayılıp söylenmesi onun için çok ağır gelebilirdi. Hz. Peygamber (a.s.) de bu nedenle, kapasitesinin üzerinde, onu sıkacak, ürkütecek bir söylemden kaçınarak tedrici bir metotla sorusunu cevaplamıştır. Eğitimi, olabildiğince bu psikolojik esasa dikkat etmeli ve muhatabını ürkütmemelidir. Sert konuşmak, şiddet göstermek, nefret ve düşmanlık doğurur. O zaman iyi niyetle yapılan şeyler bile kötü etki yapar, neticede eğitim hedefine ulaşmaz.¹³³

Tedricte aslolan bir diğer unsur da esaslar arasında önem sırası gözetmektir. Tedrici yöntemde en önemliden işe başlayıp önemli olana ve daha az önemli olana doğru adım adım gitmek, müspet bir neticeye ulaşabilmek için en isabetli bir yoldur.¹³⁴

Hz. Peygamber’in (a.s.); bedevinin, “Ya Resulullah! yaptığım takdirde cennete girebileceğim amel nedir?” sorusuna, “Allah'a ibadet eder; O'na hiçbir şeyi ortak koşmazsın. Farz olan namazı dosdoğru kılarsın, farz olan zekâtını verirsin.

¹³¹ Talip Türcan, “Tedric”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(DİA)**, İstanbul, 2011, Cilt: 40, s. 266

¹³² Şevki Saka, “İnsanı Aydınlatmada Tedrici Metodun Önemi”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 42, s. 65.

¹³³ Özbek, s. 183.

¹³⁴ Saka, “İnsanı Aydınlatmada Tedrici Metodun Önemi”, ss. 67-68.

Ramazanı da tutarsın.”¹³⁵ şeklinde verdiği cevap, tedricte önem sırasının gözetildiğinin güzel bir örneğidir. Resulullah (a.s.) cenneti kazanabilmesi için gerekli olan şartlara ilk önce Allah’a iman ile başlamış ve şirk unsurundan arınmayı ilk ve en önemli esas olarak saymıştır. Bu metot aynı zamanda Kur’an’ın muhtevastındaki tedric metoduyla aynıdır. Nitekim Kur’an’da takriben 23 senelik nüzul sürecinde, Mekke’de bir alt yapının oluşması sağlanmış, kalan sürede de medeni hükümlerin hayata geçirilmesi söz konusu edilmiştir. Mekke döneminde iman ve ahlak konularına oldukça yoğun bir şekilde yer verilmiştir. Böylesi bir uygulama, Medine dönemi için bir hazırlık ve alt yapıyı oluşturma olmasa olmaz şartıdır.¹³⁶

Tedricte esas olan kolaydan zora doğru bir sıralama tercih etmektir. Zihinlerdeki ve yaşantılardaki köklü değişiklikler için bir psikolojik hazırlık ve alıştırma sürecine ihtiyaç vardır. O nedenle eğitim uygulamalarında ilk önce muhatabın daha kolay kabul edeceklerinden başlayarak kademe kademe ilerlemesi gerekmektedir.¹³⁷

Hız. Peygamber’in (a.s.) İslam’ı öğrenme süreçlerinde, bedevilerin sordukları sorulara her zaman, ilk önce kolay olan seçenikle cevaplandırması, tedrici öğrenme süreçlerinde öğretmeye kolaydan başladığının bir göstergesidir. Hız. Peygamber (a.s.), kolay yoldan halledilebilecek bir mesele varsa işi yokuşa sürmeden, kolay olan seçeneği tercih ediyordu.

Bir gün bir bedevinin mescide gelip bevletmesi üzerine ashab çok sinirlendi ve hemen müdahale etmek istediler. Fakat Resulullah (a.s.) buna engel olarak “Bırakın adamı, işini bitirsin” buyurdu. Resulullah (a.s.) adamın işi bitince bedeviyi yanına çağırdı ve ona mescitlerde ne küçük ne de büyük tuvaleti yapmanın doğru olmadığını, bu mekânların Allah’ı zikir, namaz ve Kur’an için kurulduklarını söyledikten sonra ashabına, bevin üzerine bir kova su dökülmesini emretti. Resulullah (a.s.) daha sonra da ashabına dönerek “Siz zorlaştırmacı olarak değil, kolaylaştırmacı olarak gönderildiniz” buyurmuştur¹³⁸

Örnekte de gördüğümüz üzere Hız. Peygamber (a.s.) bedevinin davranışı karşısında ona müsamaha ile yaklaşarak, davranışının uygun olmadığını kolay

¹³⁵ Buhârî, “Zekat”, 1 (No. 1397).

¹³⁶ Muhsin Demirci, “Kur’an’ın Nüzûl Sürecinde Tedricilik”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, s. 177.

¹³⁷ Cebeci, s. 82.

¹³⁸ Buhârî, “Vudû”, 59 (No. 220).

yoldan anlatmış, meselenin çözümünün de basit olduğunu göstermiş, işi zorlaştırmadan çözüme kavuşturmuştur. Aynı zamanda ashabına da bunu emrederek İslam'ın bu konudaki tavrını da öğretmiştir.

Eğitim bir süreç işidir. Bu süreç de tedrici bir yol izlemeyi zorunlu kılar. Bu noktada eğiticiye düşen, sabır ve azimle eğitim faaliyetlerini sürdürmektir.

2.1.4. Zamanlama ve Bütünlük İlkesi

Eğitim-öğretimin amacına uygun bir şekilde gerçekleşebilmesi için gerekli olan ilkelerden birisi de zamanlama ilkesidir. İnsan hayatı belirli dönemlerden oluşan bir süreçtir. Bu süreç içerisinde kişi hem fizyolojik hem de biyolojik gelişim gösterir. İnsan, hayatı boyunca farklı dönemlerden geçerken ona uygulanacak olan en iyi eğitim, kişinin bu gelişme süreci dikkat edilerek yapılan eğitimi olacaktır. Zamanlama ilkesi de tüm bu gelişim süreçlerine göre yapılan eğitim demektir.

İnsan, hayatının her döneminde her eğitim faaliyetine olumlu cevap veremez. Bazen o faaliyeti anlayacak ve uygulanacak kadar biyolojik ve psikolojik gelişimi gerçekleştirmemiş olabilir.¹³⁹ Gelişim psikolojisinin temelinde de bu vardır. Belli kazanımların çocuğa verilebilmesi için çocuğun belli aşamalardan geçmiş olması gerekir.

Kişinin yaşamış olduğu bu gelişim sürecine göre eğitim faaliyetleri de değişiklik gösterir. Yani eğitim faaliyeti, gelişime bağlı olarak hayat seyrinin belirli dönemlerine özgü bir faaliyet olarak ortaya çıkmaktadır.¹⁴⁰ Kişinin eğitiminde, gelişim gösterdiği bütün alanlar hep birlikte değerlendirilmelidir. Bu alanlardan ilki bedensel gelişimdir. Bedensel gelişimle davranışlar arasında sıkı bir bağlantı vardır. Zira bedensel gelişimde görülen dengesizlikler veya gerilemeler davranışları da etkisi altına alır.¹⁴¹

Günümüz eğitim bilimlerinde de her yaş aralığında öğretilecek bilgiler değişiklik arz etmektedir. Zamanın akıp giden seyrinde insan da değişmekte, bu değişim de kişideki bu farklılıkların hesaba katılarak bir eğitim-öğretim uygulanmasını zorunlu kılmaktadır. Hz. Peygamber'in (a.s) genel olarak mü'minlerin

¹³⁹ Dodurgalı, s. 64.

¹⁴⁰ Dodurgalı, s. 64.

¹⁴¹ İbrahim Ethem Başaran, **Eğitim Psikolojisi**, Kadioğlu Matbaa, Ankara, 1994 s. 43.

eğitiminde onların gelişim evrelerine göre cevaplar verdiğini; genç, yaşlı, çocuk her bir gruba farklı muamele ettiğini görmekteyiz. Ahmed b. Hanbel’de geçen şu olay anlattığımızı destekler mahiyettedir:

H. Peygamber’in (a.s) yanına bir gün genç biri geldi ve “Ya Resulullah! Oruçlu olduğum halde eşimi öpebilir miyim?” diye sordu. H. Peygamber “Hayır” buyurdu. Sonra ihtiyarın biri geldi ve “Oruçluyken eşimi öpebilir miyim?” diye sordu. H. Peygamber “Evet” dedi. Bu cevap üzerine birbirimize baktık. H. Peygamber şöyle buyurdu: “Birbirinizle neden bakıştığınızı anladım. İhtiyar nefisine hâkim olur.”¹⁴²

Bu örnekte de gördüğümüz üzere H. Peygamber (a.s) genç sahâbiye oruçluyken eşini öpme konusunda izin vermezken, yaşlı adama izin vermiştir. Aynı soruya farklı yanıtlar almalarının altında, farklı yaş aralıklarındaki kişiler olmaları ve bu nedenle soru sordukları hususa güç yetirip yetirememeleri gibi sebepler yatmaktadır.

H. Peygamber çocuklar için de ayrı muamelelerde bulunmuş, onların içinde bulundukları durumları, bedensel ve zihinsel gelişimlerini dikkate alarak onlarla iletişime geçmiştir. Örneğin onlarla arasına hiçbir hiyerarşi ve engel koymamıştır. Çocukları korkutabilecek, kendisinden çekinmelerine sebep olacak her davranıştan kaçınmıştır. Huzura girmede onlara serbestlik tanımış, onlara da nasıl büyüklere nasıl selam veriyorsa onlara da öyle selam vermiş, gerektiğinde hasta hayvanlarının durumunu bile sormuştur.¹⁴³ H. Peygamber’in bu imtiyazlı davranışlarının sebebi, hayatın masum evresinden geçen çocukları kırmadan, incitmeden, onları sevdirecek eğitmek istemesi olmalıdır.

İnsanın gelişim süreci sadece biyolojik değil zihinsel olarak da devam etmektedir. Beden geliştikçe beyin de gelişir ki bu sayede kişi anlama, idrak etme, muhakeme yürütme gibi zihni faaliyetlerinde gelişim sürecinden nasibini alır. Kişinin zihinsel güçlerinin gelişmesinde, çevre koşullarının da etkisi vardır. Çünkü bireyin zihinsel gelişimi onun hem doğuştan getirdiği zihin gücüne, hem de çevresiyle etkileşimi sonucunda edindiği yaşantılara bağlıdır.¹⁴⁴ O halde zamanlama ilkesine göre yapılacak bir eğitim-öğretim faaliyetinde bireyi ve bireyin geldiği çevreyi tanımak çok önemlidir.

¹⁴² Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, 11/351 (No. 6738)

¹⁴³ İbrahim Canan, **H. Peygamber’in Sünnetinde Terbiye**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1980, s. 157

¹⁴⁴ Başaran, s. 81.

İnsanın bu iki yönlü gelişim süreci, eğitim uygulamalarında dikkat edilmesi gereken hususlardandır. Fakat insanda bu ikisinin yanında bir de manevi gelişim süreci vardır. Özellikle din eğitimi alanında eğitici olan kimselerin dikkat etmesi gereken en önemli gelişim süreci budur. Din eğitiminde bilgi aktarımı yapılırken karşıdaki kişinin dini seviyesi, bilgi birikimi, duygu durumu gibi hususlar dikkate alınarak aktarım yapılmalıdır.

Bu durum ihmal edildiği zaman kişiye ihtiyacı olmayan veya anlama düzeyinin henüz yeterli olmadığı, duygu durumunun kaldıramayacağı bilgiler aktarılabilir. Bu durum da dini kişilik dengesinin bozulmasına, öğrendiği konular arasında yanlış kıyaslamalar yapmasına, hasılı uygun olmayan davranışlar sergilemesine neden olabilir.

Burada duygu durumunun da yeterli olması gerektiğinden bahsettik. Bu da, kişiyi hem biyolojik, hem zihni, hem de duygusal olarak, yani onu bir bütün olarak değerlendirip eğitim sürecinde zamanlama ilkesinin yanında bütünlük ilkesine de riayet edilmesi gerektiğini ifade ettik.

Zihin eğitiminin ihmal edilmesi durumunda, kişinin aklını kullanma, muhakemede bulunma, fikir geliştirme konularında yanlışlara düşmesine sebep olacaktır. Duyuların eğitiminin ihmal edilmesi halinde de kişide gurur, kibir, haset, kin, düşmanlık vb. yanlış tutumların ortaya çıkması mukadderdir.¹⁴⁵

Konumuz gereği nebevi eğitimde bedevilere uygulanan eğitim ilkelerini incelediğimizde Hz. Peygamber'in (a.s.) bedevilerin eğitiminde zamanlama ve bütünlük ilkesine dikkat ettiği görülecektir. Bedeviler manevi gelişim anlamında toplumun diğer kesimlerine göre daha geride kalmış bir topluluktur. Badiyede yaşamaları, bu nedenle vahiyden ve Hz. Peygamber'den (a.s.) uzak kalmaları bu durumun oluşmasında elbette etkilidir. Sadece bilgi seviyesi olarak değil dini tutum olarak bedevi topluluklar, hadarilerden farklıdır. Ayetlerde de çoğu kez onların bu tutumları eleştirilmiştir. Hz. Peygamber'e (a.s.) bağlılıkları çoğu kez siyasi otoriteye boyun eğmek şeklinde olmuştur. O nedenle Hz. Peygamber (a.s.) bedevilerin İslam ile tanışma zamanları, dini bilgi seviyeleri gibi hususlara dikkat ederek bir eğitim uygulamıştır. Bunu en iyi Hz. Peygamber'in (a.s.)bedevilerin sorularına verdikleri cevaplardan görebiliriz:

¹⁴⁵ Cebeci, s. 88.

Örneğin “İslam nedir?” diye soran bir bedeviye Hz.Peygamber (a.s.) “Beş vakit namazdır.”buyurmuştur. Bedevinin bunlardan başka olup olmadığını sorduğunda ise Resulullah “Hayır” demiştir. Bedevi orucu sorunca Resulullah sadece Ramazan orucunu zikretmiş ve “ Bundan başka var mı? diyen bedeviye gene “Hayır” cevabını vermiştir. Böylece devam eden hadisin sonunda bedevi bunlardan başka ibadet yapmayacağını söylediğinde Resulullah (a.s.) “Doğru söylüyorsa kurtulmuştur.” buyurmuştur.¹⁴⁶ Bu cevapta muhakkak bedevinin dini tutumu göz önünde bulundurulmuştur. Resulullah (a.s.) başka rivayetlerde ibadetler konusunda kendisine soru sorulduğunda en faziletli namazın gece namazı¹⁴⁷ olduğunu ashabına söylemiş, hatta bazı rivayetlerde teheccüde devam etmemeyi yerdiği de olmuştur.¹⁴⁸ Resulullah (a.s.) gece namazının üzerinde bu kadar durmasına karşılık bedevinin sorusunu cevaplarken hiç gece namazına değinmemiştir. Çünkü bedeviye “teheccüd de kıl” demek bedevinin dini olgunluğu, manevi gelişim süreci düşünüldüğünde zamanlama açısından yanlış bir cevap olacaktır. Bedevi topluluklar, İslam’ın kalplerine yavaş yavaş yerleştiği bir topluluktur. Neticede “Siz gerçekten iman etmediniz”¹⁴⁹ ayetinin muhatabı da bedevilerdir. O nedenle manevi gelişim evreleri düşünüldüğünde böyle bir topluluğa verilebilecek en iyi cevap Hz. Peygamber’in (a.s.) cevabıdır.

Gelişim süreçlerinin yanında duygu durumları da dikkate alınarak bir eğitim uygulanması gerektiğinden yukarıda bahsetmiştik. Kısaca bütünlük ilkesi dediğimiz bu ilke kişiyi zihin, beden ve duygu bakımından bir bütün olarak görür ve verilen eğitimin üç gelişim bölümüne de uygun olması gerektiğini savunur.

Hız. Peygamber (a.s.) bedevilerin zihinsel durumlarının yanında duygu eğitimlerine de çok dikkat etmiştir. Bedevilerin kaba ve sert yapıları gereği Hız. Peygamber’e (a.s.) karşı saygısız hareketleri olduğunu biliyoruz, fakat Hız. Peygamber (a.s.) her daim empati duygusuna önem vererek bedevinin o anki durumunu düşünerek onu toplum içinde rencide etmekten kaçınmıştır. Bedevilerle yaşanan bazı olaylarda da her ne kadar bedeviler saygı sınırını aşsa da bedeviyi haklı görüp onlara bazı duyguların yerleşmesini sağlamıştır. Kimi zaman sorumluluk

¹⁴⁶ Ahmet b. Hanbel, **Müsned**, 3/13 (No. 1390).

¹⁴⁷ Ebû Abdırrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, **es-Sünen**, 2. Basım, thk. Abdulfettah Ebu Gudde, Mektebu Matbuât el-İslamiyye, Halep, 1986, “Kıyamu’l Leyl”, 6 (No. 1614).

¹⁴⁸ Müslim, “Sıyam”, 185, (No. 1159).

¹⁴⁹ Hucurat, 49/14.

duygusunu geliştirmeye çalışmış, kimi zaman adalet örnekleriyle adaleti tesis etmeye gayret göstermiştir. İbn Mace’de geçen şu olay konuya güzel bir örnektir:

Bir gün bir bedevi Hz. Peygamber’den alacağını almak için geldi. Hz. Peygamber’e karşı sert sözler kullandı. Bunun zerine orada bulunan ashap da sinirlendi ve ‘‘Yazıklar olsun, sen kiminle konuştuğunu biliyor musun?’’ dediler. Bedevi ‘‘Ben hakkımı almaya geldim’’ diye karşılık verdi. Resulullah da bu olay zerine ‘‘Adam hakkını istiyor bu nedenle siz onun tarafında olacaksınız’’ buyurdu. Hz. Peygamber bedeviye hakkını fazlasıyla verdi.¹⁵⁰

Burada Hz. Peygamber (a.s.) ashabın sinirlenmesine engel olmuş ve onlarda kötü duyguların ıslahına çalışmış, bedevinin yaptığı hareket karşısında rencide olmasını istemediği için onun haklı olduğunu vurgulamıştır. Burada kişinin duygu durumu hesaba katılmaksızın yanlış hareketi karşılığında, misliyle cevap verilseydi büyük bir ihtimalle durum tam tersi bir şekilde yaşanacak ve bedevi oradan çekip gidecekti. Fakat karşımızdaki kişide olumlu duyguların yerleşmesini istiyorsak bunu öncelikle onunla olan iletişimimizde göstermeliyiz. Bu gibi durumlarda olumlu duyguların karşımızdaki kişide de yerleştiğini görürüz. Bedevi ve Hz. Peygamber (a.s.) arasında yaşanan şu olay konuya diğer bir örnektir:

Bir bedevi bir hayvan kesmiş ve Onun etini satıyordu. Resulullah da hurma karşılığında etten almak istedi. Eti aldı ve hurmayı getirmek üzere sözleştiler. Fakat evde hurma kalmadığını görünce Resulullah geriye dönüp bedeviye buldu ve ona ‘‘Hurma karşılığı et almıştım ama evde hurma bitmiş’’ dedi. Bunu duyan bedevi sinirlenip bağırmaya başladı. Orada bulunanlar bedeviye teskin etmeye çalıştılar. Bunun zerine Allah Resulü ‘‘Bedevinin hakkı var müdahale etmeyin’’ buyurdu. Resulullah bedeviye daha sonra Ensar’dan bir kadının evine göndererek oradan hurmasını alabileceğini söyledi. Bedevi gidip hurmayı aldı. Geriye dönüp Resullah’ı görünce Hz. Peygamber’in göstermiş olduğu sabır ve hoşgörüden dolayı çok duygulandı ve Hz. Peygamber’e ‘‘Ey Muhammed, Yüce Allah yaptığın işin mkfatını versin. Sen bana hakkımı fazlasıyla verdin’’ dedi¹⁵¹

Hz. Peygamber (a.s.) bu örnekten görüldüğü üzere ashabına her ne olursa olsun haklının yanında yer alma duygusu aşılamış, buna karşılık bedeviye de yaptığı hareketten dolayı yargılamamıştır. Aksine bedeviye toplum içinde rencide etmeksizin ona ihsanda bulunmuştur. Bedevi kendisine karşı yapılan bu durumdan etkilenmiş ve Hz. Peygamber’e (a.s.) gelerek bu durumdan memnuniyetini dile getirmiştir. Resulullah (a.s.) diğer insanların da duyguları olduğunu biliyordu. İnsan bütün unsurlarıyla var olan bir canlıdır ve eğitimde insanın her bir unsuruna riayet

¹⁵⁰ İbn Mace, ‘‘Sadākāt’’, 17 (No. 2426).

¹⁵¹ Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, **Msneğ Ahmed b. Hanbel**, ağrı Yayınları, İstanbul 1992, I, 628.

edildiğinde bu örnekte görüldüğü üzere eğitimin hedefi olan davranış değişikliği gerçekleşmiş olacaktır.

Din eğitiminde bütünlük ilkesinin nasıl uygulanabileceğini düşündüğümüzde, bu ilkeden, verilmek istenenlerin iman-amel bütünlüğünde verilmesi gerektiğini anlayabiliriz. İnsandaki zihin, beden ve duygu kuvvelerinin birlikte eğitilip olgunlaştırılması dini terminolojide iman, amel, ihlas bütünlüğü olarak ifade edilir. İman bir Müslüman için zihinle alakalı bir yöneliş olarak ilk şarttır. Amel olmayınca imanın, ihlas olmayınca da amelin kemal düzeyine ulaşamayacağı ifade edilir. Bu gerçeklerden hareketle, din eğitiminde bireyin öncelikle öğrendiği bilgileri zihinsel muhakeme süzgecinden geçirip sağlam kanaatler oluşturarak benimsemesi esas alınacaktır. Sonra bu bilgileri uygulayabilecek, gereklerini yerine getirebilecek bir yaşantı alışkanlığı kazanması, yaşantılarını da içten ve ahlaki değer ölçülerine uygun bir şekilde düzenlemesi sağlanacaktır.¹⁵²

Din eğitiminde amaç hem teorik hem de teorik kısım sayesinde dinin pratik yanını bir bütün halinde öğretmektir. Resulullah'ın (a.s.) eğitimi üzerinde konuya dair bir araştırma yapmadan önce bu ilkenin bizatihi Kur'an'ın eğitimi olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim Mekki ayetlerle iman ve inanç sistemi gibi konular öğretilip sağlamlaştırılırken sonra Medeni ayetlerle dinin pratik kısmı Müslümanlara öğretilmiştir. Din bir bütündür ve Resulullah'ın (a. s.) eğitimdeki uygulamalarında bu gerçekliği görmekteyiz. Konumuz gereği bedevilerle ilgili örneklere baktığımızda da bedevilere bu bütünlük içinde Resulullah'ın (a.s.) yaklaştığını görüyoruz. Örneğin Resulullah'a (a.s.) gelerek "Ey Allah'ın Resulü! İşlediğim takdirde cennete gireceğim bir amel söyle?" sorusuna ise Peygamber "Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmaksızın kulluk edersin. Farz olan namazları kılsın. Yine farz olan zekâtı verirsın ve ramazan orucunu tutarsın."¹⁵³ buyurmuştur.

Burada Resulullah (a.s.) iman bahsiyle başladığı sözünü dinin pratik yönüyle tamamlamıştır. Hz. Peygamber örneğinde buradan çıkaracağımız sonuç; eğitimde eğiticiye düşen görevin, kişinin hem fiziksel hem manevi gelişimine dikkat ederek zihin ve duygu bütünlüğünü dikkate alarak sağlıklı bir eğitim metodu uygulamasıdır.

¹⁵² Cebeci, s. 88.

¹⁵³ Buhârî, "Menâkıb", 45 (No. 3923).

Din eğitiminde iman-amel bütünlüğünü öğretecek şekilde bir metot uygulamaya gayret göstermesidir.

2.1.5. Otorite İlkesi

Eğitimde sözü dinlenen bir eğitici bulunması gerekmektedir. Bu durum eğitimin bir kontrol mekanizması ve belli bir disiplin dâhilinde gerçekleşmesini sağlar. Eğitimde bu gereklilik otorite ilkesi olarak karşımıza çıkar. İslam dini evrensel bir dindir. Tüm insanlığı kendisine hedef olarak seçmiş ve bölge farkı gözetmeksizin bütün dünyaya yayılmış insanları kendi eğitim anlayışıyla yetiştirmeyi amaç edinmiştir. İslam'ın dünyanın her yerindeki insanlığı kendisine hedef olarak seçmesi, bu eğitimin belli müesseselerde yapılmasını imkânsız hale getirir. Bu nedenle İslam, kişinin bulunduğu yer ve zaman fark etmeksizin ulaştığı her insanı eğitmeye çalışır. Dolayısıyla bütün yeryüzünü bir dersane ve bütün insanları öğrenci gözüyle gören İslam dininin bu eğitimi gerçekleştirebilmesi için, bir eğiticiye ihtiyacı vardır ki bu eğiticiye dünyanın her yerinde itaat edilsin, sözü dinlensin ve eğitim tek elden gerçekleşsin.¹⁵⁴ Eğitim bu noktada itaat edilecek kuvvete ihtiyaç duyar işte bu kuvvetin adı otoritedir.¹⁵⁵

Eğitimde gerekli olan otorite kavramı ile güç kavramı birbirine karıştırılmamalıdır. Otorite ve güç iki ayrı şeydir. Güç, sayesinde diğerlerini kendine itaate zorlayabileceğin kuvvettir. Otorite ise, idare etme, hâkim olma, diğerleri tarafından dinlenip itaat edilme hakkıdır. Otorite gücü gerektirir. Otoritesiz güç, zulümdür.¹⁵⁶ Otorite ilkesinde de karşımıza itaat kavramı çıkar. Çünkü otoritenin başlıca istediği itaattir. Fakat burada, eğitimdeki otoriteye karşı gönüllü bir itaat söz konusu olmalıdır. Zorla sağlanan itaatin pedagojik hiçbir değeri yoktur.¹⁵⁷

Burada bahsedeceğimiz dini otorite kavramı ise dini anlama ve yorumlama açısından bilginin üst kaynağını temsil eder. Çünkü bilgimizin kaynağından çok üretilen bilginin, dinin temel referanslarına ne kadar uygun olup olmadığı önemlidir.

¹⁵⁴ Gözütok, s. 106-107.

¹⁵⁵ H.Fikret Kanad, **Kısaltılmış Pedagoji**, Milli Eğitim Basım Evi, 2. Basım, İstanbul, 1977, s. 209

¹⁵⁶ George Makdisi, “ İslam Toplumunda Otorite”, çev. İsmet Kayaoğlu, **Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 7, Konya, 1997, s. 109.

¹⁵⁷ Kanad, s. 209.

Bu da karşımıza dini otorite kavramını çıkarır.¹⁵⁸ Dini otorite aynı zamanda toplumda dinle ilgili mevzularda karar verme, dini tebliğ etme ve açıklama yetkisine sahip olma gibi anlamlarına da gelir.¹⁵⁹ Buradan hareketle dinde tek otoritenin Allah Teâla ve O'nun otorite yetkisi vermesi dolayısıyla da Hz.Peygamber'in (a.s.) otoritesi olduğunu söyleyebiliriz.

Kur'an'ın öncelikli hedefi de otorite kavramını muhatapların zihinlerine yerleştirmek olmuştur. Mekki ve Medeni ayetler incelendiğinde, ayetlerde her şeyden önce Allah otoritesinin vurgulandığı görülmektedir. Bunun bir açıklaması olarak Kur'an ayetlerinde Allah'a iman, kişiden şirk unsurlarının temizlenmesi, tek olan Allah'a itaat gibi konuların daha fazla yer aldığını söyleyebiliriz. Aynı zamanda Allah'ın kulluk edilecek otorite olduğu da sık sık ayetlerde vurgulanan bir husustur:

*“Ey İman edenler! Şüphesiz benim yarattığım yeryüzü geniştir. O halde yalnız bana kulluk edin”*¹⁶⁰

*Sizin Allah'tan başka taptıklarınız, Allah'ın kendileri hakkında hiç bir delil indirmedığı, sizin ve atalarınızın ad olarak adlandırdıklarınızdan başkası değildir. Hüküm, yalnızca Allah'ındır. O, kendisinden başkasına kulluk etmemenizi emretmiştir. Dosdoğru olan din işte budur, ancak insanların çoğu bilmezler.*¹⁶¹

Kur'an eğitimi örneğinde düşündüğümüzde, eğitimin disiplinli bir şekilde ilerleyebilmesi için kişiye kazandırılması gereken ilk kazanım otorite prensibidir. Buradaki otorite mutlak otorite olan Allah'a aittir.

Konumuzun esas muhatap kitlesini oluşturan bedevi topluluklar düşünüldüğünde, onların hem Allah'a hem de resulüne itaat konusunda toplumun diğer kesimlerine göre daha geride kaldığını söylememiz gerekir. Vahiyde de bunun örneklerini görmekteyiz. Hz. Peygamber'in (a.s.) savaş çağrılarına uymamaları¹⁶², iman konusunda da hakiki iman etmediklerinin söylenmesi¹⁶³ bu hususun doğruluğunu göstermektedir. O nedenle Hz. Peygamber (a.s.) bedevilerle olan

¹⁵⁸ Nadim Macit, “Bilginin İmkânı Bağlamında ‘Dini Otorite’ ”, **Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 4, s. 5.

¹⁵⁹ Mehmet Baktır, “Hz. Peygamber'in Otoritesinin Dayanakları”, **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 8, 2004, s. 26.

¹⁶⁰ Ankebut, 29/56.

¹⁶¹ Yusuf, 12/40.

¹⁶² Feth, 48/11.

¹⁶³ Feth, 49/11.

iletişiminde bu duruma dikkat etmiş, sorularına ilk önce Allah’a iman ile ilgili konulardan başlayarak cevap vermiştir.

Örneğin Buhârî’de şöyle bir hadis zikrediliyor: Bir bedevi Resulullah’a gelerek “Büyük günahlar nelerdir? diye sordu. Resulullah ‘Allah’a şıktır’ buyurdu. Bedevi ‘Peki başka nedir?’ diye sorunca Resulullah ‘Anne-babaya itaatsizliktir’. Bedevi bir daha sorunca Resulullah son olarak yalan yere yemin etmeyi saydı.”¹⁶⁴

Örnekte de görüldüğü üzere Hz. Peygamber (a.s.), Allah’a ortak koşmayı büyük günahlardan ilki olarak saymıştır. Otorite prensibinde amaç, otoriteye gönüllü ve şuurulu bir itaatın oluşmasıdır. Bu örnekte de Hz. Peygamber (a. s.) Allah’a şirki büyük günahlardan ilki olarak saymakla, bedevide güçlü bir iman ve itaat şuurunun oluşmasını istemektedir. Yine bir başka örnekte bedevi :

Ya Resulallah! İslam’ın sonu gelecek mi?” diye sordu. Buyurdular ki; “Evet Arap olsun Acem olsun hangi ehl-i beyt için Allah hayır dilerse onları İslam’a sokar.” diye cevap verdi. Bedevi “Sonra ne olur Ya Resulallah!” diye sorunca Hz. Peygamber buyurdu ki “ Sonra karanlık gibi fitneler meydana gelir.” Bedevi dedi ki “Hayır ya Resulallah! Hz. Peygamber de buna karşılık; “Evet, Nefsim kudreti elinde olan Allah’a yemin olsun ki o fitneler çıktığında birbirlerine saldıran yılanlar gibi birbirinizin başlarını vuracaksınız.”¹⁶⁵

Tam metnini verdiğimiz bu hadisin konumuzla ilgili olan kısmı bedevinin ilk sorusuna Hz. Peygamber’in (a.s.) verdiği cevaptır. Allah Resülü burada “Allah hayır dilerse onları İslam’a sokar.” cevabıyla aslında dinde tek hidayet kaynağının Allah Teâla olduğunu vurgulamıştır. Bu noktada Allah’ın kulları üzerindeki otoritesine de bir örnek verilmiştir. Dinde tek ‘hâdi’ olması, Allah’ın bu konudaki mutlak otoritesini göstermektedir.

Allah’ın mutlak bir otorite olduğu ve O’nun işaret buyurmasıyla Resulullah’ın (a.s.) da itaat edilmesi gereken bir eğitimci olduğu hususunun hem Mekki hem de Medeni ayetlerde aynı derecede vurgulandığı görülmektedir. Örneğin:

De ki: “Ey insanlar! Gerçekten ben göklerin ve yerin sahibi olan Allah’ın hepinize gönderdiği elçisiyim. O’ndan başka ilah yoktur. O yaşatır ve öldürür. Öyleyse Allah’a ve ümmî peygamber olan resulüne -ki o Allah’a ve O’nun sözlerine inanır- iman edin ve ona uyun ki doğru yolu bulasınız.”¹⁶⁶

¹⁶⁴ Buhârî, “İstîtâbetü’l-Mürtedîn”, 1 (No. 6920).

¹⁶⁵ Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, 25/261 (No.15918).

¹⁶⁶ A’raf, 7/158.

ayeti Hz. Peygamber'in (a.s.) Allah'tan sonra bir otorite olduğunu bize göstermektedir. Bütün bunlar göz önünde bulundurulduğunda, Hz. Peygamberin otoritesinin vazgeçilmez iki dayanağı bulunmaktadır: Bunlardan birincisi, mutlak otorite tarafından yani Allah tarafından seçilip yetkilendirilmesi, ikincisi ise gönderildiği toplum tarafından tanınmasıdır. Aslında birinci şart Hz. Peygamber'in (a.s.) otorite olması için yeterli bir sebeptir. Ancak elçiliğini gerektiği gibi yerine getirebilmesi için gönderildiği toplum tarafından da kabul edilmesi gerekmektedir.¹⁶⁷

Bedevi eğitiminde de Hz. Peygamber (a.s.) tarafından bu yol takip edilmiştir. Hz. Peygamber (a.s.) bedevilere ilk önce Allah'ın otoritesini öğretmeye çalışmış, kimi zaman da kendisinin bir otorite olduğunu hissettirmiştir. Aşağıdaki olay konuya güzel bir örmektir: "Hz. Peygamber bir gün minberdeyken bir bedevi geldi ve en arkaya oturdu. Resulullah "iki rekât namaz kıldın mı? diye sorunca bedevi 'Hayır' dedi. Bunun üzerine Resulullah bunu emredince kalktı ve iki rekât namaz kıldı."¹⁶⁸

Burada Resulullah (a.s.) sözünü dinlemeyen bedeviye namaz kılmasını emretmiş, bedevi de kalkıp namazı kılmıştır. Hz. Peygamber (a.s.) kendi sözünün de itaat edilmesi gereken bir söz olduğunu bedeviye burada verdiği cevapla göstermiştir.

O halde günümüz din eğitimi sahasında da arzu edilen başarının elde edilebilmesi için öncelikle Allah Teâla'nın mutlak bir otorite oluşu vurgulanmalı ve zihinlere yerleştirilmesidir. Daha sonra buna bağlı olarak Resulullah'ın (a.s.) otoritesi ortaya konmalı ve ona uymanın dini açıdan anlamı ifade edilmelidir. Zaten iman ettiğini söyleyen kimseler, gerçekte bu otoriteyi benimsemiş demektir.¹⁶⁹ Eğitimcinin görevi her daim bunun şuurla canlı kalmasına yardımcı olmaktır.

2.1.6. Eğitimde Sevgi Müsamaha ve Hoşgörü İlkesi

Eğitim faaliyetlerinin amacına uygun bir şekilde gerçekleşebilmesi için, eğitenle eğitilen arasındaki iletişimin sağlam ve güçlü olması gerekmektedir. Zira iki tarafın iletişim kuramadıkları bir yerde eğitim gerçekleşemez. Eğitenle eğitilen arasındaki iletişimin en sağlıklı şekilde gerçekleşebilmesi için en gerekli unsur sevgidir. Bu sebeple öğretmen-öğrenci arasında karşılıklı anlayış, sevgi ve saygıya

¹⁶⁷ Bakır, "Hz. Peygamber'in Otoritesinin Dayanakları", s. 28.

¹⁶⁸ Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, 18/209 (No. 11669).

¹⁶⁹ Gözütok, ss. 116-117.

dayalı bir münasebet kurulmalıdır. Bu şekilde kurulan bir iletişim, verilmek istenen mesajın sağlıklı bir şekilde karşı tarafa iletilmesine yardımcı olur. Aksi halde bilgi alışverişinin esasını teşkil eden feyz ortadan kalkar. Sevgi ve saygıya dayalı bir bağ kurulursa kusurlar göze çarpmaz. Bu durum da eğitim faaliyetinin sağlıklı bir şekilde yürütülememesine sebep olur.¹⁷⁰

Eğitenle eğitilen arasında bir sevgi iletişimi kurulmazsa, insan sevilmediği ve hoş görülmediği yerde diğer zıt duyguları hissetmeye başlayacaktır. Bu duygular eğiticiden nefret etme ya da kin tutmaya kadar varabilir. Böyle bir durum da iki taraf arasındaki iletişimi zorlaştırır ve eğitimin imkânsız hale gelmesine neden olur.

Eğiticiye karşı olan sevgi, sadece iki taraf arasındaki iletişimi kolaylaştırmakla beraber mesajın iletilmesi yönünde de çok olumlu bir katkı sağlar. Sevilen bir kaynak, dinleyicileri daha fazla etkileyebilmekte ve onlarda tutum değişikliğine neden olabilmektedir. Sevilen kaynak aynı zamanda taklit edilir ve bu yolla tutumlarının benimsenmesi de sağlanabilir. Çünkü özdeşim kurma ve taklit edilme yoluyla, davranış ve tutumların aktarılması daha kolay olmaktadır.¹⁷¹ Eğiticiye karşı duyulan sevgi bir süre sonra o kişiyi idealize etmemize ve onu kendimizle özdeşleştirmemize sebep olur. Bu da farkında olmadan karşımızdakini taklit etmeye ve örnek almaya kadar varır. Eğer bir şahıs bir vasfı dolayısıyla bir başkası tarafından özdeştiriliyorsa, onun ikinci vasfı da özdeştirilen şahıs tarafından farkında olmadan-taklit edilir.¹⁷² Modern pedagojide, çocuğun, çevresinde idealize ettiği kişileri örnek alıp onları taklit etmesi bir öğrenme yaklaşımı olarak değerlendirilmektedir.¹⁷³ Eğer eğiten ile eğitilen arasında böyle bir sevgi bağı kurulursa eğitilenin o kişiyi taklit etmesi ve bu yolla öğrenmesi kolaylaşacaktır.

Eğitimin daha sağlam ve olumlu yönde gelişmesini sağlayan sevgi ilkesi, İslam dininin de özünde yer alır. Ayetlerde birçok önemli husus sevgiye bağlanmıştır: “Eğer Allah’ı seviyorsanız bana uyunuz ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın.”¹⁷⁴

Yukarıdaki ayette, günahların affı Resulullah’a (a.s.) duyduğumuz sevgiye bağlanmıştır. Sünnet’te de kişiler arasındaki sevgi ve muhabbetin önemi

¹⁷⁰ Bayraktar, s. 143.

¹⁷¹ Mevlüt Kaya, **Din Eğitiminde İletişim ve Dini Tutum**, Etüt Yayınları, Samsun, 1998, s. 81.

¹⁷² Gözütok, s. 138.

¹⁷³ Cebeci, s. 76.

¹⁷⁴ Âl-i İmrân, 3/31.

vurgulanmıştır. “İman etmedikçe cennete giremezsiniz, birbirinizi sevmedikçe de iman etmiş olmazsınız.”¹⁷⁵ gibi hadislerde, kişiler arasındaki sevgi duygusu, sahip olunan imanla ilişkilendirilmiştir.

Örnekler incelendiğinde hem ayetlerde hem de hadislerde sevgi vurgusu dikkat çekmektedir. Kimi zaman imanla ilişkilendirilen, kimi zaman da birtakım hususların ön şartı olarak kabul edilen kişiler arasındaki sevgi bağı, aynı zamanda Resulullah’ın (a.s.) toplum ve fert eğitiminin de önemli bir unsurunu oluşturmaktadır.

Hz. Peygamber’in (a.s.) de ashabına karşı muamelesinde sevgi önemli bir yer tutar. O (a.s.) sadece kendi çevresindekilere değil, aynı statüde olmadığı kölelere, kadınlara, çocuklara ve bedevilere de sevgi ile yaklaşıyordu. Onlara olan muamelesinde bu durumun izleri çok rahat görülebiliyordu. Onların her birine eşit davranıyor, kalplerini kırmamak için özen gösteriyordu. Hz. Peygamber’in insanlara karşı zengin, fakir, köle, efendi, siyah, beyaz ayırt etmeyen çok engin bir sevgisi vardı. Dini, dili, ırkı ne olursa olsun insanların iyiliğini istiyordu. Bunun için de sürekli Allah’a (c.c.) dualar ediyor, insanlar için mağfiret diliyordu.¹⁷⁶

Hz. Peygamber (a.s.) evrensel bir insan sevgisi konusunda bize rol-model olsa da özellikle ashabına karşı engin bir sevgiye sahipti. Hz. Peygamber’in (a.s.) ashabına ve ümmetine ilgisi, merhamet ve düşkünlüğü Kur’an’da şöyle ifade edilmektedir: “Andolsun size kendi içinizden öyle bir Peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya uğramanız ona çok ağır gelir. Çünkü O, size çok düşkün, mü’minlere karşı çok şefkatli ve merhametlidir.”¹⁷⁷ Yüce Allah, ayette görüldüğü üzere zatına has “Rauf” (çok şefkatli) ve “Rahim” (pek merhametli) anlamlarındaki sıfatlarını, esmaü’l-hüsna’sından peş peşe iki ismini Peygamberimize de vermiştir ki, daha önceki Peygamberlerden hiç biri bu iltifata mazhar olmamıştır.¹⁷⁸

Hz. Peygamber (a.s.) ashabına olan muamelesinde sevgi unsurunu nasıl önemseydiyse onların terbiyesi ve eğitimi konusunda da onlara sevgi temelli bir eğitimi öncelemiştir. Onlara bazı İslami kaideleri öğretirken, “Ben size babanız gibi

¹⁷⁵ Müslim, İman, 93.

¹⁷⁶ Hamit Dikmen, “Hz. Peygamber’de Hoşgörü ve İnsan Sevgisi”, **Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi**, Cilt: 3, Sayı: 2, 2003, s. 135.

¹⁷⁷ Tevbe, 9/128.

¹⁷⁸ Abdullah Yıldız, “Hz. Peygamber’in İnsan Sevgisi ve Hoşgörüsü”, **I. Kutlu Doğum Sempozyumu Bildirileri**, Şanlıurfa, 2007, s. 199.

öğretiyorum...”¹⁷⁹ diyerek onlara aralarındaki bağın bir baba-evlat ilişkisi gibi olduğunu ashabına hatırlatmıştır. Böylelikle bir evladın babasına rahatça soru sorup öğrenmesi gibi kendilerinin de ona bu şekilde yaklaşabilmelerinin yolunu açmıştır. O, ashabını her konuda eğitmeye gayret etmiş, çocuğunu büyüten baba gibi onların önemli ya da önemsiz her sorusuna sabırla cevap vermiştir. Peygamber (a.s.) aynı zamanda ashabını her daim hoşgörü ile karşılamış, onların olumsuz davranışları karşısında af yolunu tercih etmiştir. Türkçe sözlüklerde insanların davranışlarını anlayışla karşılayıp hoş görme, sert ve katı hükümlü olmama, müsamaha gibi anlamlara karşılık gelen hoşgörü kelimesi¹⁸⁰ aynı zamanda İslam’ın ve Hz. Peygamber’in (a.s.) tebliğ sürecinin en önemli özellikleri arasındadır.

Hoşgörü, her söyleneni sineye çekme ve umursamama gibi anlamak yanlış olur. Hoşgörü için başkasını veya ötekini yadırgamama, esnek ve anlayışlı bir bakış açısına sahip olma nitelendirmesinde bulunursak, Hz. Peygamber’in (a.s.) eğitim ile hoşgörü nasıl meczettiğini daha iyi anlayabiliriz.

Bu konuda Kur’an’ı Kerim de son derece hassastır. İnsanları kaybetmeye değil kazanmaya çalışan Kur’an nefrete, kine, düşmanlığa, kalplerin katılaşmasına yol açan kaba davranışı yasaklamış, insanlara yumuşak davranmayı bir yöntem olarak öne çıkarmıştır.¹⁸¹

Kur’an’da “Sen onlara sırf Allah’ın lütfundan dolayı yumuşak davrandın. Eğer kaba ve katı yürekli olsaydın onlar hiç şüphesiz etrafından dağılıp giderlerdi.”¹⁸² buyrulurken Allah Resulü’nün (a.s.) hoşgörü ve yumuşaklık yolunu tutması gerektiği ifade edilmiştir. Din eğitiminde sert bir üslup kullanıldığı takdirde ayette söylendiği gibi etrafımızdan dağılmalar yaşanacaktır. Böyle bir yöntem, karşı tarafla iletişim kurulmasını ve dini hükümlerin aktarılmasını imkânsız hale getirecektir.

İnsanı tüm yönleri ile bir bütün olarak değerlendiren Kur’an, hata yapıp pişman olduğunda, yapılan hataların hoşgörü ile karşılanmasını, hatta onun af edilmesini hedeflemekte, onu iyiye ve doğruya yönlendirmeye çalışmaktadır.¹⁸³

¹⁷⁹ Nesâî, “Tahâret”, 36, (No. 40).

¹⁸⁰ Ahmet Topaloğlu, İlhan Ayverdi, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, Kubbealtı Neşriyat, 2005, s. 1289.

¹⁸¹ Dodurgalı, 103.

¹⁸² Âl-i İmran, 3/159.

¹⁸³ Dodurgalı, s. 119.

Örneğin Allah Teâlâ takva sahiplerinin özelliklerini sayarken onların affedici olduklarını da vurgulamıştır. “Onlar (takva sahipleri) bollukta da darlıkta da Allah yolunda harcarlar, öfkelerini yenerler, insanları affederler. Allah işini güzel yapanları sever.”¹⁸⁴

Ayet-i kerimede verilmek istenen mesaj İslam’ın özündeki mesajı yansıtmaktadır. İnsan kazanmak, af yolunu tercih etmek, hoşgörü ve müsamaha ile muamelede bulunmak genelde tüm mü’minlerin, hassaten din eğitimcilerinin sahip olması gereken özelliklerdir.

Hz. Peygamber’in (a.s.) de eğitimde dikkat ettiği ilkelerin başında sevgi-saygı ve hoşgörü ilkesi gelmektedir. Hz. Peygamber’in (a.s.) eğitiminde sevgi, sadece kalplerde saklı bir duygu değildir. Her davranışta kendini gösteren bir değerdir.¹⁸⁵ Bu nedenle sadece bir âna ya da bir kesime mahsus değildir. Resulullah (a.s.) bu ilkeleri herkese karşı uygulamış, onları bir yaşam tarzı haline getirmiş ve gelmiş olduğu toplumun da yapısı gereği onları en çok bu konuda eğitmeye çabalamıştır.

Toplumdaki sosyal statü farklarının onların birbiri ile olan iletişimini ve yaşamlarını çokça etkilediği bir bölgeye peygamber olarak gönderilmesi Hz. Peygamber’e (a.s.) bu ilkeleri, hem yaşaması, hem uygulaması hem de toplumun yaşam tarzını bu yönde değiştirecek şekilde eğitmesi gibi üç farklı misyon yüklemiştir. Bu nedenle birbirini seven, sayan ve hoşgören bir cemiyet inşası için toplumun bu yönde eğitilmesi gereken kesimlerine daha hassas yaklaşmıştır. Bu değerlere en çok ihtiyacı olan kesim hiç kuşkusuz çölün sert çocukları bedeviler olmuştur. Zira huzura girmedeki kabalıkları, Resulullah’a (a.s.) karşı kaba tavırları, ashâbı sinirlendiren birtakım soruları karşısında Hz. Peygamber (a.s.) hem bedevileri eğitmek, hem de bedevilere karşı takınılması gereken tavır, yani hoşlanmadıkları olumsuz bir durum karşısında Müslümanca tavır ashâba öğretmek için, bu ilkeyi bütün eğitim-öğretim uygulamalarında asli ilke olarak görmüştür. Allah katından indirilen Kur’an’ı Kerim’de de en önemli ahlaki prensip olarak zikredilen hoşgörü ve müsamaha Hz. Peygamber’in (a.s.) eğitiminde de yerini almıştır.

Hz. Peygamber’i (a.s.) hoşgörü ve müsamaha konusunda en çok zorlayan, çölün sert yapısı fitratlarına yerleşmiş bedeviler üzerindeki nebevi eğitimin etkisini

¹⁸⁴ Âl-i İmran, 3/134.

¹⁸⁵ Özbek, s. 103.

görebilmek için aşağıda verilen örnekleri incelemek yerinde olacaktır: Enes şöyle demiştir:

Resûlullah ile beraber yürüyordum. Üzerinde Necran kumaşından yapılmış, kenarları sert ve kalın bir hırka vardı. Bir bedevî Resûl-i Ekrem'in arkasından gelerek hırkasını sertçe çekti. Hırkanın boynuna gelen kısmına baktım, bedevî sertçe çektiği için hırkanın kenarı boynuna zarar vermişti. Daha sonra bedevî: - "Ey Muhammed! Elinde bulunan Allah'a ait mallardan bana da verilmesini söyle, dedi. Resûlullah bedevîye dönüp güldü. Sonra da ona bir şeyler verilmesini emretti".¹⁸⁶

Bu örnekte görüldüğü üzere bedevi, sadece sözlü olarak değil aynı zamanda fiziksel olarak yapmış olduğu kaba davranışıyla da dikkat çekmiştir. Olayı gerçekleşme aşamasına göre incelediğimizde, bedevi tarafından Hz. Peygamber'in (a.s.) hırkasının sertçe çekilmesinden dolayı Hz. Peygamber'in (a.s.) canı yanmış, daha sonra da ayetin ikazına rağmen¹⁸⁷ peygambere ismiyle hitap etmiş ve olayın devamında kullandığı emir cümlesiyle de Resulullah'a (a.s.) karşı kaba bir davranış sergilemiştir.

Hz. Peygamber (a.s.) hoşlanmadığı ve olumsuz gördüğü durumlar karşısında hiçbir zaman misliyle mukabele etmemiş, aksine muhatabının toplumda geldiği yeri unutmadan, onu toplum içerisinde rezil edecek herhangi bir ifadeden kaçınarak, müsamaha yoluyla muamele etmiştir. Muhataba bu gibi değerler kazandırmak isterken aynı zamanda toplumda da bir hoşgörü atmosferi oluşturmak ve sevgiye dayalı bir toplum inşa etmek adına ashabın da bu şekilde davranmayı öğrenmelerini hedeflemiştir. Bu örnekte Hz. Peygamber'in (a.s.) gülümsemesi de çok önemli bir detaydır. Çünkü orada bulunan ashabın bedeviye karşı kızgın olduğunu ve bütün bakışların bedevi üzerinde olduğunu düşünürsek, Allah Resûlü'nün (a.s) bedeviye tebessümle karşılık vererek bu kaba davranış sahibi şahsı cezalandırmadığı gibi; onu herhangi bir suçluluk hissine sevk edecek bakıştan bile kaçınmıştır. Böylesi bir beden dili sergilemesi ona "problem yok" mesajı vermek istediğinin bir göstergesidir. Daha açıkçası, tamamıyla cehaletten kaynaklanan bir cesaretle yaptığı bu yanıltan dolayı mahcubiyet duymasına bile gönlü razı olmamıştır.¹⁸⁸

¹⁸⁶ Müslim, "Zekât", 128 (No.1057).

¹⁸⁷ Nur, 24/63.

¹⁸⁸ Mahmut Kavaklıoğlu, "Nazik Olmayan Bazı Söylemler Karşısında Hz. Peygamber", **Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 18, 2010, s. 28.

Buhârî’de geçen şu rivayet bize Hz. Peygamber’in (a.s.) bedevilere karşı ne kadar müsamahalı davrandığını göstermektedir. Enes b.Malik’ten rivayetle; “Resulullah bir gün bir bedevinin mescide bevlettiğini gördü.“ Oradakiler, ‘Dur, yapma!’ diye müdahale etmek istediklerinde de Allah Resûlü “Adamı işini bitirene kadar bırakın. Su getirip idrarın üzerine dökünüz; su pisliği alır götürür orası da temizlenir.” buyurdu.¹⁸⁹

Burada Hz. Peygamber (a.s.) mescitte edep dışı bir harekette bulunan bedeviye karşı, belki de ashaptan birisi yaptığında vereceği tepkiden çok daha farklı tepki vermiş ve bu olayı müsamaha ile karşılayarak çözüm yolunu öğretmiştir. Bu müsamananın sebebi olarak bedevilerin mizaçları, yaşam tarzları, kültür seviyesi olarak orada bulunan insanlardan farklı olmaları gibi birçok sebep sayılabilir. Allah Resûlü (a.s) aynı zamanda ashabının da bu olayı hoşgörü ile karşılamalarını istemiştir. Hz. Peygamber’in bedevîye karşı olumsuz davranışta bulunulmasına müsaade etmemesi, ortaya çıkan problemi hoşgörü çerçevesinde çözmeye çalışması, insanlar arası sağlıklı iletişimin kurulmasına önemli katkı sağlamıştır. Ayrıca Hz. Peygamber, arkadaşlarının olumsuz davranışta bulunmalarına izin vermemesini şu şekilde açıklamaktadır: “Sizler, kolaylaştırıcı olarak gönderildiniz, zorlaştırıcı olarak gönderilmediniz.”¹⁹⁰

Bu olayda nebevi eğitimden öğrendiğimiz bir başka önemli husus da, olumsuz bir davranışla karşılaştığımızda yargılamak ya da öfkelenmek yerine, olayı yatıştırmak için hemen bir çözüm yoluna gidilmesi gerektiğidir. Zira bu olayda bedevinin hareketi karşısında öfkelenen ashabını yatıştırmak için Hz. Peygamber (a.s.), sorunun çözümünü söyleyerek olayın büyümeden kapatılmasını istemiş ve böylelikle bedevinin rencide olmasını da engellemiştir.

Hz. Peygamber’in toplumda hoşgörü atmosferi oluşturmak için ve sevgi temelli bir eğitimin gereği olarak toplumun tüm kesimlerine eşit davrandığından yukarıda bahsetmiştik. Hz. Peygamber köle, kadın, çocuk, bedevi gibi o günkü topluma göre aşağı seviyede sayılan kimselere ashabına nasıl davranıyorsa öyle davranmış ve bu yönüyle topluma rol model olmak istemiştir. Konumuz gereği bedeviler üzerinde bir araştırma yapıyor olsak da, Hz. Peygamber’in o eşsiz

¹⁸⁹ Buhârî, “Vudû”, 58 (No. 219).

¹⁹⁰ İhsan Arslan, “Sahabenin Olumsuz Davranışları Karşısında Hz. Peygamber’in Tavrı”, **Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, Cilt: 12, Sayı: 3, 2012, s. 137.

eğitimine kadınlar ile ilgili değinmek gerekmektedir. Nitekim o dönemde Hz. Peygamber'in eğitim noktasında kadınları diğer gruplardan ayırmadığını görmekteyiz. Kadınlar da Hz. Peygamber'in bu tavrının farkında oldukları için çok rahat bir şekilde Resulullah'a gelerek: "Ya Resulallah! Senin sözlerini hep erkekler dinliyorlar, bize de bir gün ayır ki bizde gelip seni dinleyelim."¹⁹¹ şeklinde bir talepte bulunmuşlar ve Hz. Peygamber tarafından bu talepleri kabul edilmiştir. Hz. Peygamber'in bu tavrı bedevi kadınlar üzerinde de etkili olmuştur. Guzeyye isimli bedevi kadın bu durumun en güzel örneğidir. Guzeyye Sonra İslam'ı seçmiş ve Mekke'ye yerleşmiştir. Fakat Guzeyye Mekkeliler tarafından bir tehlike olarak görülmüş, kadın olması hasebiyle işkence edilmemiş ve kabilesine giden bir kervana verilerek Mekkeli müşriklerce sürgün edilmiştir. Guzeyye'nin verildiği kervandakiler çok acımasız oldukları için ona yiyecek ve içecek vermeyip kızgın güneşin altında yürümeye mahkûm etmişler, üç günün sonunda bedevi kadın kendisinin anlattığına göre açlık ve yorgunluktan şuurunu kaybetmiştir. Yine Guzeyye'nin anlattığına göre gece yüzünde yabancı bir şey hissetmiş, bunun su olduğunu anlayınca kana kana içerek bedenini onunla temizlemiştir. Sabah onu kendine gelmiş olarak gören kervancılar elleri ayakları bağlı ve sudan uzakta olan kadının bu haline hayret etmişler ve Guzeyye'nin anlattıkları üzere İslam'ı seçmişlerdir.¹⁹² Görüldüğü üzere burada tüm bunları yaşayan bir kadın, hem de bedevi bir kadındır. Hz. Peygamber'in (a.s.) kadın-erkek, bedevi-hadari şeklinde ayırım yapmadan eşit muamele etmesi toplumdaki fertlerin çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Kaynaklarda Hz. Peygamber'in (a.s.) hoşgörüsü ile ilgili birçok örnek mevcuttur. Fakat örneklerden çıkaracağımız genel-geçer bir ilke varsa, bedevi ya da başkalarının olması fark etmeksizin taşradan gelenlere karşı Hz. Peygamber'in daha müsamahalı ve tahammüllü davrandığıdır.¹⁹³ Elbette bunun birçok sebebi vardır. Fakat en önemli sebebi, bu insanların şehirden uzak yaşamaları sebebiyle medeniyetten de uzak kalmaları, bu nedenle cehalet kaynaklı bir kabalığa sahip olmalarıdır. Fakat Resulullah'ın (a.s.) bu hususta da çizdiği had, dini meselelerdir. Yani kendi şahsiyeti adına yapılan kaba davranışları müsamaha ile karşılasa da dini

¹⁹¹ Buhârî, "İlim", 35, (No. 101).

¹⁹² Hamidullah, s. 170.

¹⁹³ Yatkın, "Bedeviler ve Hadislerin Vürûdündeki Yeri", s. 116.

meselerde Resulullah'ın (a.s.) gerektiği yerde güzel ve kırıcı olmayan bir üslupla bedevileri uyarmış olduğunu da görmekteyiz. Örneğin bir gün mescitte “Yalnızca bana ve Muhammed’e merhamet et başka kimseye etme”¹⁹⁴ şeklinde dua eden bedeviyi geniş olan rahmeti sınırlandırmakta olduğunu söyleyerek bedeviyi uyarmıştır. Burada Allah’a olan duasında bedevinin yanlış tutumundan dolayı bedeviyi uyarmış, fakat yukarıdaki örneklerde görüldüğü üzere kendi şahsiyetine karşı olan durumlarda ise müsamaha yoluna gitmiştir. Hz. Peygamber’in (a.s.) bedevilere karşı olan bu hoşgörü ve müsamahasının amaçlarından birisi de topluma fazla karışmamış, medeni çevreden uzak yaşayan ferdin de toplumla bütünleşmesini sağlamaktır.

İslam dini Müslümanların kardeşliği üzerine kurulu bir sosyal çevre oluşturmak ister ve toplumu bu yönde eğitir. Kişi, içinde yaşadığı toplumda aynı inancı paylaştığı insanlarla çok sıkı kardeşlik bağlarıyla bütünleşmeyi dini bir görev olarak algılamak zorundadır. Bu inançla hareket eden bir Müslüman, toplum eğitimi için önemli bir ön hazırlıktan geçmiş demektir. Böylelikle fertler kendilerine olduğu kadar topluma karşı da yükümlülüklerinin farkında olacaklardır. Böyle bir toplumda da istenilen eğitimi gerçekleştirmek ve hedeflenen değer yargılarını benimsetmek pek zor olmasa gerektir.¹⁹⁵ Bahsedilen bu bütünleşmenin sağlanabilmesi ve toplumun kendi kendine eğitmesinin mümkün olabilmesi için, toplum bütün yönleriyle birbirini kabul etmeli, diğerini dışlamak ve yargılamaktan kaçınmalıdır.

Konunun girişinde Hz. Peygamber’in bu ilkeyi topluma da öğretmek gibi bir misyonu olduğundan bahsetmiştik. Zira bedevi kimselerin huzurda yaptıklarına en büyük tepkiler her zaman ashabtan gelmiştir. Bu nedenle Hz. Peygamber (a.s.) bedevi de olsa bu zihniyetteki kimselere karşı ashabın da eğitilmesini amaçlamış, gerektiğinde bedevilerle aralarında yardımlaşmalara vesile olarak toplumun birlik ve beraberliğini korumayı hedeflemiştir. Mudar kabilesi ve Hz. Peygamber (a.s.) arasında yaşananlar konuya güzel bir örnektir. Mudar kabilesinden kalabalık bir bedevî topluluğu Resulullah'ı (a.s.) ziyarete geldiklerinde, üzerlerinde çok basit ve kaba yün elbiseler vardı. Fakir ve muhtaç oldukları her hâllerinden belli olan bedevileri görünce Hz. Peygamber (a.s.) halkı onlara yardım etmeye teşvik etmiş, fakat oradakiler onlara yardım etmekte biraz gecikince bu duruma Resulullah'ın

¹⁹⁴ Buhârî, “Edeb”, 27 (No. 6010).

¹⁹⁵ Gözütok, s. 79.

(a.s.) canı sıkılmıştı. Sonra ensardan bir kişi bir kese gümüş para getirdi. Onu gören diğeri elinde bir başka yardımla geldi. Sonra ashâb sırayla bir şeyler getirmeye devam etti. Gördükleri, Allah Resûlü'nü çok mutlu etti ve şöyle buyurdu:

*Kim İslâm'da güzel bir işe öncülük eder ve kendisinden sonra bununla amel edilirse kendisinden sonra o işi yapanlar gibi sevap alır. Üstelik onların sevaplarından da bir şey eksilmez. Kim de İslâm'da kötü bir davranışa ön ayak olur ve kendisinden sonra bununla amel edilirse, kendisinden sonra onu yapanlar gibi günah alır. Onların günahlarından da bir şey eksilmez.*¹⁹⁶

Bu olayda Hz. Peygamber yardımda geciken ashabına karşı tepkisini belli etmiş ve ardından ashabın bedeviler için hayır yarışına girdiklerini görünce memnun olmuştur. Ashabını bu konuda isteklendirmek için ise iyi işlerde öncülük yapmaları konusunda uyararak onları hayır işlerinde öncü olmaya teşvik etmiştir. Burada bedeviler ve ashab arasındaki bu yardımlaşma aynı zamanda toplumun selameti, birliği, beraberliği için de çok kıymetlidir.

Hz. Peygamber'in ashabına, zihniyetleri kendileri gibi olmayan bedevilere karşı tutumlarını düzeltme çabaları sonuç vermiştir. Kaynaklardaki örneklerle baktığımızda Hz. Peygamber'in topluma kazandırmaya çalıştığı güzel hasletleri ashabın, bedevi-hadari ayırt etmeden herkese karşı uyguladığını görüyoruz. Örneğin bir keresinde Mekke yolunda bir bedevî ile karşılaşan Abdullah b. Ömer, ona selâm verir. Binmekte olduğu eşekten inerek bedeviyi eşeğine bindirir. Başındaki sarığı da ona giydirir. Bu manzaraya şahit olan Abdullah b. Dînar, İbn Ömer'e, "Allah hayrını versin, bunlar bedevîdir. Küçük şeyler onları mutlu eder." der. Abdullah b. Ömer ona şöyle cevap verir: "Bunun babası, babam Ömer b. Hattâb'ın arkadaşı idi. Ben Resûlullah'ın şöyle dediğini işittim: "İyiliklerin en güzeli, evlâdın, baba dostlarını ziyaret etmesidir."¹⁹⁷

Bu örnekten, Abdullah b. Ömer'in bedeviye karşı tutumunun aslında Hz. Ömer'den gelen bir tavır olduğunu anlıyoruz. İbn Ömer babası ile bedevinin babasının dost olduklarını zikretmiştir. O halde bir bedeviyi kendine dost kılan Hz. Ömer'in oğlu, Resulullah'tan (a.s.) öğrendiği ahlaki erdemleri toplumun her kesiminden kimselere karşı uygulamayı kendine bir vazife bilmiştir.

Kanaatimizce, yukarıda da ifade edildiği gibi, böylesi bir toplum eğitimi için gerekli en asli unsur hoşgörü ilkesidir. Bizim gibi düşünmeyenlere, bizim gibi

¹⁹⁶ Müslim, "İlim", 15, (No.2059).

¹⁹⁷ Müslim, "Birr", 11, (No.2552).

giyinmeyen ya da yaşamayan insanlara karşı tutumumuz ileride oluşacak toplumu karakterini belirleyecektir. O nedenle sevgi, saygı ve hoşgörünün hâkim olduğu bir toplumda fertlerin kaynaşması ve diğer değer yargılarının da hayata geçirilmesi daha kolay olacaktır.

Hz. Peygamber'e (a.s.) karşı bedevilerin olumsuz ve nezaketten uzak tavırları her ne kadar onlar hakkında olumsuz bir izlenim bıraksa da meselenin bir de diğer yönü vardır: Bedeviler, Hz. Peygamber'in huzurunda kaba saba davranışlar sergileyerek onun engin hoşgörüsünün tezahürüne sebebiyet vermişler, böylece evrensel davranış modellerinin insanlığa aktarılmasında aracı olmuşlardır.¹⁹⁸ Hz. Peygamber'e (a.s.) karşı kabalık olarak nitelenen söz ve fiillere baktığımızda, bunların cehaletle ve kültürel seviyeyle alakalı olarak daha çok bedevi kökenli olduğunu görüyoruz.¹⁹⁹ Bedevilerden kaynaklı bu nezaketsizlikler karşısında Hz. Peygamber'in (a.s.) ümmetinden beklediği tavır da yine onlarla alakalı olan hadislerden öğrendiğimize göre hoşgörü ve müsamaha yoludur.

2.1.7. Kolaylaştırıcılık İlkesi

Resulullah (a.s.) her işinde kolay olanı tercih ettiği gibi eğitim-öğretim faaliyetlerinde de kolaylaştırıcı bir metot izlemiştir. Bu ilke sadece Hz. Peygamber'in (a.s.) değil aynı zamanda Kur'an'ın da üzerinde hassasiyetle durduğu bir ilkedir. Aslında dinin ortaya çıkışı ve insanlara yol göstermesinin temel esprisi, onların hayatını kolaylaştırmak, böylece daha kolay ve daha zevkli bir hayat yaşamalarını temin etmektir.²⁰⁰

Kolayı tercih etmek İslam'ın özünde olan bir ilkedir. Kur'an ayetlerinde bu durum sık sık dile getirilmiştir. "Allah sizin için kolaylık diler, güçlük dilemez"²⁰¹"Biz bu Kur'an'ı sana zorluk olsun diye değil, Allah'tan korkanlar için bir öğüt olsun diye indirdik"²⁰² gibi ayetlerde zorluğun değil, kolay olanın İslam'ın tercihi olduğu belirtilmiştir. Zor gibi görünen birtakım işlerimizde de onun yanında

¹⁹⁸ Yatkın, "Bedeviler ve Hadislerin Vürûdündaki Yeri", s. 122

¹⁹⁹ Kavaklıoğlu, "Nazik Olmayan Bazı Söylemler Karşısında Hz. Peygamber", s. 55.

²⁰⁰ Dodurgalı, s. 101.

²⁰¹ Bakara, 2/185; Maide, 5/87.

²⁰² Taha, 20/2-3.

mutlaka bir kolaylık da bulunacağı ayetlerde vurgulamıştır: “Gerçekten zorlukla birlikte bir kolaylık da vardır.”²⁰³ buna örnektir.

Genel geçer bir ilke olarak Kur’an’da kolaylaştırıcı olmanın tavsiye edildiğini söyleyebiliriz. Bunun yanında Kur’an, uygulama noktasında da her daim kolaylaştırıcı olmayı tercih etmiştir. Gelen hükümlerde de kolaydan zora bir çizginin izlendiği görülmektedir. Beş vakit namazın ilk önce iki vakitle başlaması, kumar ve içkinin birden değil de tedricen yasaklanması kolaylık olarak düşünebileceğimiz şeylerdir.²⁰⁴ Hülasa olarak şunu söyleyebiliriz ki, Kur’an insan zihnini yormayan, onu karmaşık yollara sokmayan tabii bir anlayış yolunu tercih etmiştir. Kur’an, basit kıyaslara dayanan akıl yürütmelere ve kolaylıkla kavranabilen karşılaştırmalara ağırlık vermiş, insanı kaldıramayacağı yükün altına sokmamıştır.²⁰⁵

İslam dininin özünde kolaylık ilkesi yatar. İslam’ın her işinde kolayı tercih etmesinin de belli başlı sebepleri vardır. En önemlisi İslam’ın evrensel bir din olmasıdır. Evrensel bir din olması hasebiyle İslam’ın insanın fitratına uygun ve tüm insanlığın ihtiyaçlarına cevap veren bir yapısı olmalıdır. Bütün insanların ortak bir paydada buluşacakları pek az yer vardır. Yüce Allah insanları standart bir ölçüde ve karakterde yaratmamıştır. Hem insanın fitratına uygun olacak hem de bu farklılıkları kapsayacak şekilde prensipler edinmelidir. Kolaylık esası bu noktada insan için en ideal ilkedir. Zira İslam, kolaylık değil de zorluğu esas alan bir yapıda olsaydı ve hükümler bu esasa göre gönderilseydi, Kur’an’ın hitap ettiği tüm insanlardan çok azı bu hükümleri yerine getirecekti. Bu nedenle İnsanlığın büyük bir çoğunluğu dinin dışında bırakılmış olacaktı. Tüm insanlığı İslam eğitiminin şemsiyesi altına alabilmek için kolaylık bir bakıma mecburiyettir.²⁰⁶

Kur’an’ın Müslümanlar üzerindeki eğitiminin bu ilke etrafında gerçekleştiğini düşünürsek, kolaylaştırıcı bir muallim olarak gönderilen Hz. Muhammed’in (a.s.) kolaylığı tercih etmesinden daha tabii bir şey olamaz. O, şöyle buyurmuştur: “Kolaylaştırınız, zorlaştırmayınız; müjdeleyiniz, nefret ettirmeyiniz.”²⁰⁷ Bu hadisi önemine binaen üç defa tekrar etmiştir. İlgili hadiste aynı zamanda Hz.

²⁰³ İnşirâh, 94/5-6.

²⁰⁴ Fersahoğlu, s. 596.

²⁰⁵ Fersahoğlu, s. 596.

²⁰⁶ Atay, Hüseyin. “Din Kolaylıktır”, **Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 5, Kayseri, 1988, ss. 14-15.

²⁰⁷ Müslim, “Cihâd”, 8, (No.1734).

Peygamber (a.s.) tarafından dört farklı emrin de verildiğini görüyoruz. İlk emir ‘kolaylaştırın’ emridir. Burada Hz. Peygamber (a.s.) dinde kolaylığı bir kaide olarak saymış ve ümmetine de emretmiştir. İkinci emir ise ‘zorlaştırmayın’ emridir. Aslında zorlaştırmamak kolaylaştırın emrinin içinde açıkça değilse de mana ve anlam bakımından mevcuttur. Ancak Hz. Peygamber (a.s.) her iki hususu da prensip haline getirmek için ‘kolaylaştırın, zorlaştırmayın’ buyurmuştur.²⁰⁸ Dolayısıyla, eğitim ve öğretimi kolaylık ve basitlik üzerine bina etmemizi istemiştir. Yine aynı şekilde Hz. Aişe’nin Hz. Peygamberle ilgili “İki şey arasında muhayyer bırakıldığında en kolayını seçerdi.”²⁰⁹ demesi Hz. Peygamber’in (a.s.) bu ilkeyi bir yaşam tarzı haline getirdiğinin de göstergesidir.

Yine bir başka hadisinde Hz. Peygamber (a.s.) dindeki kolaylık ile ilgili şöyle buyurmuştur: “Din kolaylıktır. Zorluk çıkaran kimse mağlup olur. Orta yolu takip edin, ona yaklaşın, müjdeleyin. Akşam, sabah ve geceleyin başından istifade edin”²¹⁰ buyurmuştur.

Hadisin Buhârî’de geçen metninde zorluk çıkarmak anlamında “muşadde” kelimesi kullanılmıştır. Bu kullanımıyla kelime mutsuz, zevk almadan, canı sıkılarak, ruhu istemediği halde ve vücudunu rahatsız edencesine zorla ibadet etmek demektir. Fakat hadisten anladığımız kadarıyla dinde bu şekilde kendini ibadete zorlamak yasaklanmıştır. Kişinin zorla kendini dindar yapmaya veya göstermeye teşebbüs etmesi ya da yapabileceğinin çok üzerinde şeylerle kendine yüklenmesi dine karşı gelmektir. Böyle yapan eninde sonunda mağlup olur. Çünkü dinin, tabiatında kolaylık vardır. Zora sokmak onu tabiatının dışına çıkarmak olur.²¹¹

Bütün bir topluma muallim olması, toplumdaki fertlerle ayrı ayrı ilgilenmesinin yanında bedevi toplulukların eğitimi üzerine farklı yaklaşımlar benimseyen Resulullah (a.s.) bedevi eğitiminin her türlü aşamasında kolaylık ilkesini merkezde tutmuştur. Çünkü bedevilerin hayat şartları kolaylık ilkesine daha muhtaç bir yapıdadır. Çölde, birçok temel ihtiyaç malzemelerinden uzakta yaşamaları, çölün zor şartlarından korunmak ve su bulabilmek için yerleşik bir hayat yerine göçebe hayatı tercih etmeleri, hadari toplumun erişebildiği birçok imkâna sahip olamamaları

²⁰⁸ Atay, “Din Kolaylıktır”, s. 27.

²⁰⁹ Müslim, “Fedail”, 77, (No.2327).

²¹⁰ Buhârî, “İman”, 28 (No. 39).

²¹¹ Atay, “Din Kolaylıktır”,s. 21.

gibi sayılabilecek daha pek çok sebep nedeniyle Resulullah (a.s.) onların sorularına hep hayatlarını kolaylaştıracak, onları usandırmayacak şekilde cevaplar vermiştir. Örneğin, bir Bedevi dört beş ay süreyle çölde kaldıklarını ve su bulamadıklarını fakat aralarında hayızlı, cünüp olanların ne yapacağını sorduğunda Resullullah (a.s.), sadece “Teyemmüm yapın”²¹² buyurmuşlardır. Resulullah (a.s.) burada bedeviye “Su ne kadar uzağınızda? Mevcut suyunuz ne kadar?” gibi teyemmüm için önemli ayrıntıları sormak yerine bedevilerin hayat şartlarına göre kolaylaştırıcı bir hüküm vermiştir.

Yine bir bedevinin “Ey Allah’ın Resülü! İşlediğim takdirde cennete gireceğim bir amel söyle?” sorusuna ise Peygamber “Allah’a, hiçbir şeyi ortak koşmaksızın kulluk edersin. Farz olan namazları kıalarsın. Yine farz olan zekâtı verirsin ve ramazan orucunu tutarsın.” diyerek cevap vermiştir.²¹³ Bu örnekte de görüldüğü üzere Resulullah (a.s.) cennetin karşılığı olarak sadece farz ibadetleri saymakla yetinmiştir. Çevre olarak Peygamberde uzakta yaşamaları, bedevilerin vahyin nüzulüne Medine toplumu gibi doğrudan şahit olamamaları gibi sebepler, doğal olarak bedevilerle hadarilerin İslam’ı yaşayış şeklini de değiştirmiştir. Resulullah (a.s.) da bunu bilerek onlara kolaylaştırıcı bir muamelede bulunmuş, sorularına hayatlarını daha da zorlaştırıp İslam’dan soğumalarına sebep olacak şekilde değil de kolaylaştırıcı bir tarzda cevap vermiştir. Yine bu örnekten anladığımız kadarıyla, kişi farzları, vacipleri yerine getirir ve haramlardan uzak durursa, nafil ibadet yapmasa da cennete girebilecektir. Nafileler farz gibi yapılması zorunlu ibadetler değildir. Bu nedenle kişiye zorla dayatılması gibi bir durum İslam’ın ruhuna aykırıdır. Nafil ibadetler teşvik ve tavsiye edilebilir. Burada Hz. Peygamber’in (a.s.) nafil ibadetlere hiç değinmemesi ibadetlerde kolaylık ilkesini gözettiğinin de göstergesidir.²¹⁴

Elimizde bulunan hadisler eğitim açısından incelendiğinde Resulullah’ın (a.s.) söz konusu ilkeye ne kadar dikkat ettiği görülecektir. Kur’an’da da bu ilkenin nasıl işlendiğini ilk kısımda örneklerle açıklamıştık. Kur’an’ın şemsiyesi altında

²¹² Ahmed b.Hanbel, **Müsned**, 13/171 (No. 7746).

²¹³ Buhârî, “Menâkıb”, 45 (No. 3923).

²¹⁴ Saffet Sancaklı, “Hz. Peygamber’in Eğitimde Öngördüğü İ’tidâl ve Kolaylık Anlayışı”, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi**, Cilt: 9, Sayı: 9, 2000, s. 388.

gelişen bir eğitim sistemi olmasından kaynaklı olarak nebevi eğitimde de aynı ilke göz önünde bulundurulmuştur.

Yukarıda verilen örneklerde görüldüğü üzere Resulullah (a.s.) bir muallim olarak muhatapların ihtiyaçları nispetinde hayatlarını kolaylaştıracak cevaplar vererek onları toplumun içine ve İslam'ın ruhuna dâhil etmeye çabalamıştır. Bütün bildiklerini aktarmak yerine o an muhataba en uygun olan ne ise onu anlatmış, onun hayatını kolaylaştıracak, rahatça yaşamasını sağlayacak şeyleri söylemiş ve bunu toplumun kültür seviyesinden daha geride bulunan bedevi toplumun eğitiminin her aşmasında uygulamıştır.

Gerek Kur'an'da gerekse Hz. Peygamber'in (a.s.) hadislerinde örnekleriyle birlikte görmüş olduğumuz kolaylık ilkesi aynı zamanda İslam'da insan fitratına uygun bir eğitimin yapıldığının da bir kanıtıdır. İnsan fitratında kolay olanı tercih etmeye meyil vardır. İnsan yapacağı iş ile gücü arasında bir denge arar. İşin kolay bir şekilde yapılması insana motivasyon sağlar. Denge gücü aleyhine kurulmuşsa motivasyonunu kaybeder.²¹⁵

Yukarıda aktardığımız durumu bedevi örnekleri üzerinden inceleyelim. Örneğin ilk ayette, suyun az olduğu bir bölgede teyemmüm çok büyük bir kolaylıktır ve bedevi bu ibadeti yaparken onda herhangi bir bıkkınlık veya sıkıntı yapmayacaktır. Su aramak zorunda kalmayacaktır. Bu durum onun abdest almaya karşı tavrını etkileyecektir. Ya da ikinci örnekte görüldüğü üzere cenneti kazanabilmesi için sayılan ibadetler kişiyi yormayacak, bedevinin de rahatlıkla uygulayabileceği ibadetlerdir. Bu da bedevinin cenneti kazanma duygusunu körükleyecek ve onun bu durum için yapabileceği ibadetlerin söylenmesi de büyük bir motivasyon kaynağı olacaktır.

Hz. Peygamber'in (a.s.) gerek bedeviler için gerekse toplumun eğitimi için dikkat ettiği en önemli hususlardan biri kolaylık ilkesidir. Bu yaklaşım aynı zamanda insan fitratına da uygun olandır. Çünkü insan psikolojisi genel olarak zor olandan uzaklaşır, kolay olana meyleder.²¹⁶ Bu nedenle din eğitimcileri de kendisine sorulan sorulara dindeki kolaylık esasına göre cevap vermelidir. Bu sayede dinden soğuma ve uzaklaşma durumuna sebep olmadan söylenilen kolaylaştırıcı cevaplar kişide, dini hükümleri yaşaması ve uygulaması açısından bir motivasyon kaynağı olacaktır.

²¹⁵ Dodurgalı, s. 103.

²¹⁶ Sancaklı, "Hz. Peygamber'in Eğitimde Öngördüğü İ'tidâl ve Kolaylık Anlayışı", s. 390.

2.1.8. Öğretmek İçin Uygun Her Durumun Gözetilmesi İlkesi

Eğitim faaliyetinin gerçekleşebilmesi ve öğretmek için uygun bulunan her an değerlendirilmelidir. Eğitim sadece okul, medrese vb. kurumlarda yapılması gerekli olan bir faaliyet değildir. Bunun en iyi örneğini Resulullah'ın (a.s.) hayatından öğreniyoruz. İslam'ın ilk dönemlerinde Erkam b. Ebi'l-Erkam'ın evinin eğitim için kullanılması, Medine döneminde de mescidin bu iş için uygun görülmesi bize göstermektedir ki eğitim için zaman ve mekân mefhumu yoktur. Öğretmek için uygun her an fırsat bilinmeli, herhangi bir mekân da okul kabul edilmelidir. Zira o dönem, Müslümanların durumu da bunu zorunlu kılıyordu. Onlar her an peygamberin yanında bulunamıyorlar, hele ki çölde yaşayan bedeviler şehre geldikçe Resulullah'ın (a.s.) yanına gelip bir şeyler öğrenebiliyorlardı. Tüm bu nedenlerden dolayı Hz. Peygamber her an ashabına İslam'ın gerek hükümlerini, gerekse ahlaki normlarını öğretecek anları kolluyor ve uygun durumlarda ashabını uyarıyordu. Şu olay konuya güzel bir örnektir. Resulullah (a.s.) bir savaş sonrası bir kadının esirler arasında bebeğini aradığını görmüş, kadın bebeğini bulunca hemen bağrına basıp emzirmeye başlamıştır. Resulullah şahit olduğu bu olay üzerine hemen ashabına dönüp şöyle buyurmuştur; “Bu kadının çocuğunu ateşe atabileceğine inanıyor musunuz?” Orada bulunanlar “Hayır” dediler. Bunun üzerine Resulullah “Bilin ki, Allah'ın kullarına karşı olan merhameti, bu annenin evladına karşı olan merhametinden çok daha fazladır.”²¹⁷buyurdu.

Bu örnekten anladığımız kadarıyla, olay bir savaş sonrasında geçmektedir. Muhtemeldir ki Resulullah (a.s.) esirler arasında gezerken, bebeğini arayan anneyi fark etmiştir. Bir savaş meydanı da olsa Hz. Peygamber durumu çok iyi değerlendirmiş, annenin durumu üzerinden Allah'ın (c.c.) rahmetinin büyüklüğünü ashabına bir temsil yoluyla anlatmıştır. O, Medine'ye döndüklerinde, mescitte vaaz verirken de durumu hatırlatabilir ve aynı şeyleri söyleyebilirdi. Fakat yaşanan duruma o an bizzat şahit olmaları, belki annenin evladına merhametinin büyüklüğünü düşünürlerken Resulullah'ın (a.s.) Allah'ın rahmetinin büyüklüğünün çok daha fazla olduğunu söylemesi, orada bulunan sahabilerin içinde recâ duygusunun oluşmasını sağlamıştır.

²¹⁷ Buhârî, “Edeb”, 18 (No.5999).

Hız. Peygamber (a.s.) istediğı şeye muvafık düşen durumları çoğı zaman fırsat bilir ve o an uygun düşen şeyle anlatıp öğretmek istediğı şey arasında irtibat kurardı. Bu usul, meseleyi dinleyenlere daha iyi kavratır ve daha iyi öğretirdi.²¹⁸ Bu sebeple yukarıda örneğini verdiğimiz üzere, bazen bir savaş meydanı, bazen bir mescit bazen de bir sofraya Resulullah'ın (a.s.) eğitim kurumu olabiliyordu. Şu örnekte de görüldüğü gibi:

*Hız. Aişe'den nakledildiğine göre, Resulullah, ashabından altı kişı ile yemek yiyordu. O esnada bir bedevi geldi ve yemeğın tamamını iki lokmada bitirdi. Bunun üzerine Resulullah şöyle dedi: "Keşke bismillah deseydi ya! Bu sizin için yeterli olurdu. Biriniz yemek yediğinde 'bismillah' desin. Başlarken bismillah demeyi unutursa, 'evvelinde ve sonunda besmele ile olsun' desin."*²¹⁹

Burada bedevinin edebe aykırı bir durumu karşısında Peygamber hemen harekete geçmiş, günümüz eğitim modellerinde "anında dönüt" de diyebileceğimiz bir şekilde hatasını söylemiş; aynı zamanda bu hata yapılırsa telafisinin nasıl yapılacağını da ekleyerek muhatabın kafasındaki soru işaretlerini gidermiştir. Sofra da olsa Resulullah (a.s.) münasip durumu hemen fırsata çevirmiş ve yemek adabıyla ilgili meseleyi olayın üzerine anlatarak daha iyi kavranmasını sağlamıştır.

Hız. Peygamber'in (a.s.) sofrada sadece yemek adabı değil, genel kaidelerle ilgili de uyarılarda bulunduğı durumlar olmuştur. Örneğin; Resulullah'ın (a.s.) bir gün dizüstü çökmüş bir vaziyette yemek yediğini gören bir bedevi "Bu oturuş da ne?" deyince Resulullah (a.s.) "Allah beni kerim bir kul eyledi, zorba ve inatçı biri yapmadı!"²²⁰ buyurmuştur.

Resulullah'ın sofrada oturuşu hep tevazu iledir. O hiçbir zaman sofrada gerile gerile ya da sırtını bir yere dayayarak oturmazdı.²²¹ Bu onun tevazusunun bir gereğıydi. Burada bedeviye de kendisinin diğer hükümdarlar ya da devlet başkanları gibi olmadığını, lüks ve şatafat yerine tevazuyu prensip olarak benimsediğini göstermiştir. Bunu öğretirken de sofrada oturuşu üzerine söz söyleyen bedeviye, sofraya adabı üzerinden Müslümanın sıfatı olan tevazuyu anlatmak istemiştir.

Resulullah'ın (a.s.) ashabıyla yaptığı günlük sohbetlere her daim iştirak edemeyen, inen vahiylerden daha geç haberi olan bedeviler için Resulullah'ın (a.s.)

²¹⁸ Abdulfettah Ebu Gudde, s. 134.

²¹⁹ İbn Mace, "Et'ime", 7 (No. 3624).

²²⁰ Ebu Davud, "Et'ime", 18 (No. 3773).

²²¹ Buhârî, "Et'ime", 13 (No. 5398).

bu ilkeyi uygulaması başta da söylediğimiz gibi bir zorunluluktur. Onlarla karşılaştığında, yemek yerken, sofrada ya da mescitte dua ederken uygun anları kollamış ve onlara bilmeleri gerekenleri anlatmıştır.

Konunun başlığında da belirttiğimiz üzere, her uygun durumu Hz. Peygamber (a.s.) bir şey öğretmek için fırsat bilirdi. İnsanlarla şakalaşırken bile bu durumu gözetirdi. Enes b. Mâlik'in anlattığına göre, Resûlullah'ın (a.s.) Adbâ isminde, kimsenin geçemediği dişi bir binek devesi vardı. Bir gün genç bir devenin üzerinde bir bedevî geldi. Yapılan koşuda bedevînin devesi Adbâ'yı geçti. Bu olay Müslümanlara ağır geldi... "Adbâ yenildi!" dediler. Bunun üzerine Resûlullah (a.s.) "Dünyada yükselttiği her şeyi geri indirmek Allah'ın bir kanunudur!"²²² buyurdu.

Bu örnekte de görüldüğü üzere Hz. Peygamber bir bedevi ile devesini yarıştırmaktadır. Hz. Peygamber döneminde bir tür eğlence çeşidi olan at ve deve yarışlarını, Peygamberimiz (a.s.) de teşvik etmiş, hatta çoğu zaman kendi de katılmıştır.²²³ Burada da Hz. Peygamber eğlenmek için düzenledikleri yarışta Advâ yenilince bu durumu fırsat bilerek, bu gibi durumlarda hırslanmanın kötü bir şey olduğunu yukarıdaki sözleriyle ifade etmiştir. Bir yarış kazanma anında kişi kibre kapılabilir ve bunu kendinden bilebilir fakat Hz. Peygamber bu sözleriyle tevazuyu da ahlaki bir erdem olarak karşısındakilere öğretmektedir. Dünyada her şeyi Allah'ın yükselttiğini söylerken de aslında kişinin kendisinden bir başarı ile değil Allah'ın yükseltmesiyle bir yere geldiğini de vurgulamaktadır. Görüldüğü gibi Hz. Peygamber bir sofrayı, bir savaş meydanını veya bir yarış anını da öğretmek için fırsata çevirmeyi bilmiş ve Müslümanların eğitiminde her uygun durumu kullanmıştır. Buradan aynı zamanda İslam'ın eğitiminin bir mekânla sınırlandırılmayacağını da anlamış oluyoruz. İnsana hitap eden ve onu kuşatan İslam, insanın bulunduğu her yeri onun için bir eğitim alanına dönüştürmüştür.

²²² Buhârî, "Rikâk", 38.

²²³ Ebû Dâvûd, "Cihâd", 60.

2.2. HZ. PEYGAMBER'İN BEDEVİ EĞİTİMİNDE KULLANDIĞI ÖĞRETİM METOTLARI

Sözlükte, “usul, yol, yöntem, tarz” gibi anlamlara gelen metot kelimesi terim olarak, “araştırma yoluyla bulunup ortaya konabilecek müşahhas sebep-sonuç ilişkilerini, mümkün olduğu takdirde bu ilişkilerin temelinde yer alan ilmi kanunları ve dayandıkları değişmez sebep-sonuç münasebetlerini tespit edebilmek için izlenmesi gereken yol” anlamına gelir.²²⁴ Kısaca metot, eğiticinin öğretim sürecinde izlediği, takip ettiği yoldur diyebiliriz.

İslam eğitim dinidir. İslam'ın insanları eğitme süreci Kur'an'ın nuzülüyle başlamıştır. Hz. Peygamber (a.s.) de bu eğitimin bir rehberi ve kılavuzu olarak insanlığa gönderilmiştir. Gerek tebliğ gerekse tebyin vazifeleri Hz. Peygamber'in (a.s.) muallimlik vasfının en önemli göstergeleridir. Eğitimde doğru bilgiye ulaşmayı sağlayacak rehber çok önemlidir. Bu rehber hem eğitim faaliyetlerini gerçekleştirmek hem de öğreteceği konunun içeriğine uygun, yöntemi seçmek ve uygulamakla da görevlidir.²²⁵ Çünkü öğretimin muhatap kişide davranış değişikliğine sebep olabilmesi ancak belli bir metotla yapıldığında mümkündür.²²⁶

H. Peygamber (a.s.) de eğitim-öğretim faaliyetlerini, Kur'an'ın insanlığın eğitimiyle ilgili yol gösterici ve sınırlar belirleyici temel ilkelerini de dikkate alarak, belli başlı metotlar çerçevesinde uygulamıştır.

Bu bölümde H. Peygamber'in (a.s.) bedevi eğitimi özelinde uygulamış ve istifade etmiş olduğu eğitim metotları ele alınacaktır. Bu metotların ne oldukları ve bedevi eğitiminde neden önemli oldukları da bu bölümde üzerinde durulan hususlardandır. H. Peygamber'in (a.s.) bedeviler üzerinde uygulamış olduğu eğitim metotlarını şu şekilde sıralayabiliriz:

²²⁴ Amiran Kurtkan, Bilgiseven, **Sosyal İlimler Metodolojisi**, İstanbul 1978, s. 3.

²²⁵ Musa Turşak, “Ayet ve Hadislerdeki Soru Kalıplarının Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi”, **Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 2, 2020, s. 1234.

²²⁶ Aydın, s. 76.

2.2.1. Soru-Cevap (İsticvap) Metodu

Eğitimde metot çok önemlidir. Öğrenmenin gerçekleşebilmesi için yer, zaman, mekân ve kişilere göre farklı metotlar seçilmelidir. Bu sayede eğitimin tanımında yer alan davranış değişikliği gerçekleşmiş olur. Eğitimde kullanılan metotlardan ilki soru-cevap metodudur.²²⁷

Hz. Peygamber'in (a.s.) eğitimde sıklıkla kullandığı metotların başında soru-cevap metodu gelmektedir. Soru-cevap metodu, öğrenmeye karşı bir merak uyandırmak için muhatabın dikkatini çekecek sorular sorup cevaplar verme şeklinde uygulanan metoda denir. Bu yönüyle eğitilen kişinin de eğitim sürecinde aktif rol alması sağlanır. Bireyin kendi çabasıyla bilgiye ulaşması, bilginin kalıcılığına ve kişide kanaat haline gelmesine de yardımcı olur.²²⁸ Aynı zamanda kişinin soruları vasıtasıyla, hangi konularda eksik olduğu, problemin neler olduğu gibi konular da anlaşılır. Çünkü herkese her şeyi öğretmek hem imkânsız hem de gereksizdir. İnsan sormak suretiyle bilgi bakımından nelere muhtaç olduğunu bir ölçüde göstermiş olur. Bu da kuşkusuz eğitimcinin işini kolaylaştırır.²²⁹ Tüm bunların yanında insanın yapısı gereği de eğitimde bu metot kullanılmak zorundadır. Çünkü insan, merak eden ve merakını gidermek için de soru soran bir varlıktır. Aynı zamanda kişinin zihinsel gelişimi için de soru sorması gerekmektedir.²³⁰

Kur'an-ı Kerim'de Allah Teâla insanlara soru sorarak, onların cevapları üzerine düşüncelerini, dikkatlerini belli konulara yoğunlaştırmalarını, meraklarının canlandırılmasını ve böylelikle sahip oldukları yanlış inançlara dair kafalarında soru işareti oluşturulmasını istemiştir. Örneğin Ğaşıye suresinde Allah Teâla “Devenin yaratılışına bakmazlar mı?”²³¹ Buyurmaktadır. Ayette Allah Teâla insanlara yönelttiği soruyla, insanların bakışlarını devenin üzerine toplamış, sürekli gördükleri

²²⁷ Saadettin Özdemir, “Din Eğitiminde Soru-Cevap Metodunda Hz. Peygamber Örneği”, **IV. Kutlu Doğum Sempozyumu**, Isparta, 2001, s. 397.

²²⁸ Cebeci, s. 63.

²²⁹ Fersahoğlu, s. 502.

²³⁰ Turşak, “Ayet ve Hadislerdeki Soru Kalıplarının Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi”, s. 1235.

²³¹ Ğaşıye, 88/17.

hayvana bir kere daha bakmalarını ve bu sefer devenin yaratılmasındaki mucizeler üzerinde düşünmelerini istemiştir.²³²

Kur'an'ı Kerim insanların üzerindeki eğitiminde soru-cevap metodunu kullandığı gibi onlara soru sormaya teşvik etmiştir. Örneğin “Biz ancak senden önce de kendilerine vahyettiğimiz erkeklerden başkasını (peygamberler) göndermedik. Eğer bilmiyorsanız haydin ehl-i kitabın âlimlerine sorun.”²³³ “Biz senden evvel kendilerine vahyettiğimiz erkeklerden başka (peygamberler) göndermedik. Eğer bilmiyorsanız zikir ehline sorun.”²³⁴ gibi ayetlerde insanlar öğrenmeye özendirilmekte, bunun için de bilen kimselere sormaları istenmektedir.²³⁵

Kur'an'da sıklıkla kullanılan soru-cevap metodu Hz. Peygamber'in (a.s.) de eğitim-öğretim sürecinde en çok kullandığı metotların başında gelmektedir. Resulullah, bazı zamanlar kendisi bizzat ashabın yanına gelerek “Bana sorun!” diyerek de ashabını soru sormaya teşvik etmiştir. Kimi zaman da soru soranın sorusuna başka bir soru ile karşılık vermiş, bazı durumlarda ise karşısındaki muhatabına göre özel cevaplar vermiştir. Sahabe-i kiram da karşılaştıkları problemleri ve akıllarına gelen soruları rahatlıkla Hz. Peygamber'e (a. s.) sormuşlardır.

Her ne kadar Hz. Peygamber (a.s.) sahabeye sorularını rahatça sorma fırsatını sağlamış olsa da, zaman zaman çokça soru sorulmasından duyduğu rahatsızlık sebebiyle bu duruma bazı sınırlamalar getirmiştir. Örneğin hac ibadeti farz olunca bir adamın “Her sene mi?”²³⁶ diye sorması, “Bana dilediğinizi sorun” buyurduklarında “Benim babam kim?”²³⁷ gibi sorulara muhatap kalması bu durumu tetiklemiştir. Örneklere bakıldığında Hz. Peygamber'in (a.s.) getirdiği sınırlamaların daha çok, yersiz, lüzumsuz ve Müslümanları sıkıntıya düşüren sorular olduğu görülecektir.²³⁸ Bu gibi durumlardan sonra sahabe de soru sorma konusunda çekinmeye başlamış ve merak edip soramadıkları hususları dışarıdan birinin gelerek Resulullah'a (a.s.)

²³² Nazım Bayraktar, “Düşünmeye Teşvik Eden Kur'an Ayetlerinin Eğitsel Değeri”, **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 3, 2017, s. 2005.

²³³ Enbiya, 21/7.

²³⁴ Nahl, 16/43.

²³⁵ Fersahoğlu, s. 503.

²³⁶ Müslim, “Hac”, 412, (No. 1337).

²³⁷ Buhârî, “İ'tisam”, 3 (No. 7291).

²³⁸ Yatkın, “Bedeviler ve Hadislerin Vürûdündaki Yeri”, s. 115.

sormalarını beklemişlerdir. Bu kişiler de genellikle Resulullah’a (a.s.) karşı rahat tavırlarıyla bilinen bedeviler olmuştur.

İlk bölümde de anlatıldığı üzere, bedeviler yapı ve mizaçları gereği kaba ve sert olmalarından ve bununla birlikte medeniyetten uzak yaşamalarından dolayı, bazı durumlarda çekinmeden, çoğu zaman da izin almadan Resulullah’ın (a.s.) yanına gelir ve ona istediklerini sorarlardı. Bu sebeple Nebevi eğitimde soru-cevap metoduna verilecek örnek çok fazladır. Çoğu kez badiyeden birinin gelip soru sormasıyla, ashab da o konuda aklındaki soru işaretlerini gidermiştir. Resulullah (a.s.) da bedevilerin sorularına muallimlik vasfıyla onlara en faydalı nasıl olacaksa öyle yanıt vermiştir. Mesela bazen soru soran kişiye bir başka soru ile cevap verip soru soranın kendisini ilgilendiren asıl noktaya dikkatini çekmeye çalışmıştır. Enes b.Malik’in (r.a) bildirdiğine göre;

Bir adam geldi ve “Ya Resulallah kıyamet ne zaman? diye sordu. Resulullah da “Kıyamet için ne hazırladın?” diye cevap verdi. Adam bunun üzerine “Ben onun için çok namaz, oruç ya da sadaka hazırlamadım ama Allah ve Resulu’nü çok seviyorum deyince Resulallah “ Sevdğinle beraber olacaksın buyudu.”²³⁹

Hız. Peygamber (a.s.), onu sadece Allah’ın bildiği kıyametin ne zaman kopacağı sorusundan alıp daha çok ihtiyacı olduğu ve kendisine daha faydalı olacak kıyamete amel-i salih hazırlamaya yönlendirmiştir. Bu maksatla, “Ona ne hazırladın?” diye sormuştur. O da “Allah ve Resulü’nün sevgisini.” demiş, Hız. Peygamber (a.s.) de “Sevdiklerinle beraber olacaksın.” buyurmuştur. Hız. Peygamber (a.s.) bedevinin sorusuna insanın kıyamette, beraber olduğu ve sevdiği kimselerle haşrolunacağını da ilave etmiştir. Bu sözle aynı zamanda insanın dikkati kötü arkadaş konusuna çekilmekte ve kötü insanlarla arkadaşlık yapmaktan kişi sakındırılmaktadır. Çünkü kıyamette de bu kimselerle beraber olunacaktır.²⁴⁰

Yukarıdaki örnek aynı zamanda insanı anlamamız açısından da çok önemlidir. İnsan, dünya hayatında bir anlam arayışı içinde olan bir varlıktır. İnsanın hayatını anlamlandırması noktasında din eğitiminin çok önemli bir etkisi vardır. Özellikle Allah’ın varlığı, ahiret halleri, kıyamet, insanın ve kâinatın yaratılış amacı gibi gaybi konular hep merak edilmiştir. Bu gibi konularla ilgili yerinde sorulacak bir

²³⁹ Buhârî, “Edeb”, 96 (No. 6171).

²⁴⁰ Abdulfettah Ebu Gudde, s. 123.

soru, bu merak edilen konuların daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.²⁴¹ Burada bedevinin sorduğu soru belki de ashabının aklını kurcalayan, onların sormak istedikleri bir mevzuymdu. Çünkü kıyamet hep merak edilen, Kur'an'da veya hadislerde sayılan alametleriyle hep ilgi çeken bir konu olmuştur. Bedevinin sorusu üzerine aynı zamanda gaybi meselelerle ilgili sorulara nasıl yanıt vermemiz gerektiğini de Hz. Peygamber'den (a.s.) öğreniyoruz. Örneğin Onun (a.s.) yukarıdaki cevabından insanın kendi ile ilgili alana odaklanması gerektiği, bize gaybi alana dair bilgi bildirilmediği sürece araştırmanın bir faydasının olmayacağı, o alanların bilgisinin Allah'ın katında olduğu gibi sonuçlar çıkarabiliriz.

Soru soranı sorusundan başka bir konuya yönlendirmeye uslubu'l-hakîm denmektedir. Bu metotla soru soran sorduğu dışında onu ilgilendiren ve veya sorduğundan daha önemli olan veyahut da daha faydalı bir cevap alır.²⁴² Resulullah'ın (a.s.) bedeviye cevabı bu türden bir cevaptır.

Yine başka bir örnekte Hz. Peygamber'in bedevinin sorusuna başka bir soru ile cevap vermesi, uslubu'l-hakîm oluşuna güzel bir örnektir. Bir gün Resulullah (a.s.) ashabına hitaben cahiliye zihniyetinin bir ürünü olan, hastalıkların cin, büyü gibi tabiatüstü güçler tarafından ortaya çıktığına dair yanlış düşüncüyü düzeltmek için şöyle buyurdu:

Hastalıklar mutlaka bulaşacak değildir. Ölüler intikamları alınsın diye kabirleri başında baykuş kılığında beklemez. Yıldızlar yağmur yağdırma gücünde değildir ve hastalıklarınızın sebebi karınlarınızın içinde ortaya çıktığına inandığınız yılanlar değildir. Resulullah'ın (a.s.) bu sözünün üzerine bir bedevi kalkarak, "Yâ Resûlallah! O hâlde develere ne oluyor ki kumda geyik gibi (sağlam dolaşır) iken uyuzlu bir deve gelip aralarına giriyor ve hepsine uyuz hastalığını bulaştırıyor?" diye sorunca Hz. Peygamber, " Peki birincisine kim bulaştırdı?"²⁴³

Bu örnekte gördüğümüz üzere Hz. Peygamber'in amacı hastalıkların bulaşıcı olup olmamasını anlatmak değil, cahiliyede yanlış bilinen bir anlayışı düzeltmektir. Bu nedenle bedevinin sorusuna da "Birinciye kim bulaştırdı?" diye sorarak bedevinin dikkatini her şeyin bir başlangıcının olduğuna yönlendirmek istemiş ve bu başlangıcın da bir yaratıcısı olduğunu, bu yüce yaratıcının da Allah Teâla olduğunu anlatmayı hedeflemiştir. Burada Hz. Peygamber cahiliye zihniyetinden kalan bir

²⁴¹ Turşak, "Ayet ve Hadislerdeki Soru Kalıplarının Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi", s. 1235.

²⁴² Abdulfettah Ebu Gudde, s. 123.

²⁴³ Müslim, "Selâm", 106, (No.2220).

anlayıştan mü'minleri nehyetmek istediği için bedevinin sorusuna, onun dikkatini anlatmak istediği konuya çekecek farklı bir soru ile karşılık vermiştir.

Bazı durumlarda da Resulullah (a.s.) kendisine sorulan sorunun bizzat kendisine cevap vermeyip konunun daha iyi anlaşılması için farklı cevaplar vermiştir. Ebu Musa el-Eşari'nin (r.a) bildirdiğine göre;

Bir bedevi Hz.Peygamber'e (a.s.) geldi ve "Ya Resulallah Bir adam var ki ganimet için savaşıyor. Adam var, adı anılsın diye savaşıyor. Bunlardan hangisi Allah yolundadır?" diye sordu. Hz. Peygamber de "Kim tevhit kelimesi en yüce olsun diye savaşırsa işte o Allah yolundadır." buyurdu.²⁴⁴

Bu hadiste Hz. Peygamber'in (a.s.) sorunun bizzat kendisine cevap vermek yerine başka bir cevap verdiğini görüyoruz. Çünkü sorusuna "Evet, bunlar Allah yolundadır." veya "Hayır, bunlar Allah yolunda değildir." diye cevap vermesi uygun olmazdı. Bu yüzden soru soranın sual ettiği niyetle yapılan savaşların durumunu ifade etmek yerine savaşan kimsenin halini beyan etmeye yönelmiş ve buradaki ölçünün insanın halis niyeti ve hedeflediği şey olduğunu belirtmişlerdir.²⁴⁵

Hz. Peygamber'in (a.s.) "Kim tevhit kelimesi en yüce olsun diye çarpışsın işte o Allah yolundadır" sözü son derece açık ve kısadır. Bu nedenle bu hadis Hz. Peygamber'in (a.s.) az sözle çok şeylere işaret ettiği (cevamiu'l-kelim) hadislerden sayılır. Zira soru soranın zikrettiklerinden hiçbirisinin Allah yolunda olmadığı cevabını vermiş olsaydı, bunların dışında kalanların hepsinin Allah yolunda olacağı ihtimali doğardı. Görüldüğü gibi Hz. Peygamber (a.s.) sualin muhtevasını kuşatan ve buna ilavede bulunan bir cevap vermişler, hem karışıklılığı gidermişler hem de meselenin daha iyi anlaşılmasını sağlamışlardır.²⁴⁶

Hz. Peygamber'in (a.s.) sorular karşısında açık, net ve kısa cevaplar vermesinin muhatap olduğu kitlenin bedevi olmasıyla da ilgisi vardır. Nihayetinde çölden şehirlere nadir inen bu insanların, bu nadir zamanlarda gelip Peygamber'e soru sorduklarında, Peygamber'in kafa karışıklığı içeren mecâzi ifadelerle ya da akla başka sorular getiren yarım cevaplarla suallerine karşılık vermesi Nebevi eğitime muvafık düşmezdi. Örneğin yukarıdaki hadiste, savaşlarda geri durmaları sebebiyle vahiyle çokça tenkit edilmiş olan bedevilere, gerçek savaşının Allah rızasını

²⁴⁴ Müslim, "İmar", 149 , (No.1904).

²⁴⁵ Abdulfettah Ebu Gudde, s. 125.

²⁴⁶ Abdulfettah Ebu Gudde, s. 125.

kazanma niyeti taşıyanlar olduğunu öğretmek büyük önem arz etmektedir. Hz. Peygamber (a.s.) de konunun anlaşılmasını kolaylaştırmak için basit ve kısa cevaplar vermeyi tercih etmiştir.

Yine başka bir örnekte Resulullah (a.s.) kendisine gelip soru soran bir bedeviye şu şekilde bir cevap vermiştir: el-Ferezdk b. Hayyan anlatıyor;

*Ben ve Ubeydullah b. Hayde, Şam'a giderken Abdullah b. Amr b. el-As'a uğradık. Bize dedi ki, sizin kavminizden bir bedevi geldi ve şöyle dedi: "Ya Resulallah! Hicret nereye; sen nerde olursan oraya mı, yoksa bilinen bir yere mi veyahut özellikle bir kavme mi? Yoksa sen öldüğünde kesilir mi?" Râvi diyorki, Resulullah bir süre sustu sonra; "Hicretten soran nerede?" dedi. Adam, "İşte ben ya Resulallah" dedi. Bunun üzerine Resulullah buyurdu ki, "Namazı kıldığında, zekâtı verdiğinde sen muhacirsin, Hadrama'da (Yemame'de bir yer) ölsen bile."*²⁴⁷

Hz. Peygamber (a.s.) bedevinin dikkatini farklı bir noktaya çekerek yanıtlamış ve hicretten soran bedeviye ibadetleri işaret eden bir cevap vermiştir. Göçebe olarak bâdiyede yaşayan, şehirlere inmeyen, bu nedenle de hicret etmeyen bir topluluk olan bedevilere gerçek hicret sevabının ibadetler yoluyla da kazanılabileceğini söylemesi, Hz. Peygamber'in (a.s.) kendisine gelen soruları muhatabın durumunu göz önünde bulundurarak cevapladığının da bir kanıtıdır. Zira bedeviler hicret etmeyen bir topluluktur. Hz. Peygamber'e (a.s.) de hicret etmeyecekleri aşikârdır. Hz. Peygamber o nedenle ibadetleri yapan kimseleri muhacir olarak niteleyerek bedeviyi ibadet etmeye teşvik etmiştir.

Resulullah'ın (a.s.) karşısındaki muhatap kitle bedeviler olunca yukarıda da belirtildiği gibi bazen ashabı da sinirlendirecek ya da konuya çok uygun düşmeyen sorular sordukları olmuştur. Ancak Resulullah (a.s.) bu tarz bir soru ile karşılaşınca ne alay etmiş ne de alay edilmesine müsaade etmiştir. Sadece soruyu kısaca cevaplamakla yetinmiştir. Yadırgadığı bazı durumlarda tavrını belli etmiş ama yine de soru soranın cevabını vermiştir. Şu olay buna güzel bir örnektir:

Bir adam soru sormak için kalktı ve "Ya Resulallah! Sen Cennet ehlinin elbiselerini gördün mü dokumadan mı, yoksa cennet meyvesinden mi? diye sordu. Ravi diyor ki, oradakiler bedevinin sorusuna şaşırdılar. Resulullah buyurdular ki, "Cahil birinin âlim birine sormasına neden şaşıırıyorsunuz!" Bir süre sustu, sonra dedi

²⁴⁷ Ahmed b.Hanbel, **Müsned**, 11/489-490 (No. 6890).

ki, "Cennetin elbiselerini soran nerede?" Adam dedi ki, "Ben." buyurdular ki, "Cennet meyvelerinden dokunur." buyurdu.²⁴⁸

Görüldüğü üzere burada bedevinin sorusuna ashap da hayret etmiş Hz. Peygamber (a.s.) de bu durumu yadırgamıştır. Fakat gene de sorusuna kısa cevap vererek yetinmiştir.

Örneklere bakıldığında Hz. Peygamber'in (a.s.) soru-cevap metodunu nebevi eğitimde sıklıkla kullandığını görüyoruz. Günümüz pedagojisi de bu metodun üzerinde titizlikle durur. Öğretimde sorunun birçok yönden eğitim kalitesini arttırdığını söyler. Özellikle soru-cevap metodu anlatılan konuya karşı ilginin artmasında yardımcı olur, aynı şekilde soru; öğretimin ne derece etkili olduğunu, muhatap kitlenin neye ihtiyacı olduğu gibi konuları değerlendirmede de eğiticiye büyük fayda sağlar.²⁴⁹

Sonuç olarak Hz. Peygamber (a.s.) bu metodu önemsemiş, eğitimde bir gereklilik olarak görmüş günümüz pedagojisinin yukarıda sayılan bütün amaçlarını kapsayacak şekilde kullanmıştır. Öyle ki takrir metodundan sonra Hz. Peygamber'in (a.s.) eğitim-öğretimde en çok uyguladığı metot soru-cevap metodudur. Yukarıda bedevilerle ilgili verilen örneklerden çıkarılacak en önemli sonuç, Hz. Peygamber'in (a.s.) bedevilerin soruları karşısındaki tavrıdır. Hz. Peygamber (a.s.) soru soranın sorusunu her zaman önemsemiştir. Sorulan sorularla alay etme, soran kişiyi kınama, ayıplama gibi bir yola gitmemiştir.²⁵⁰ Özellikle Resulullah (a.s.) bedeviler söz konusu olduğunda onların sorularına daha müsamahalı yaklaşarak cevaplar vermiş, onların sorularıyla ilgili herhangi bir uyarıda bulunarak bedeviyi soru sorma konusunda çekingen bir duruma düşürmekten uzak durmuştur. Neticede bedevilerin soruları sayesinde çoğu zaman ashab da bilmedikleri veya soramadıkları birtakım hususları öğrenmişlerdir.

²⁴⁸ Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, 11/490 (No. 6890).

²⁴⁹ Aydın, s. 290.

²⁵⁰ Saadettin Özdemir, "Din Eğitiminde Soru-Cevap Metodunda Hz. Peygamber Örneği", **IV. Kutlu Doğum Sempozyumu**, Isparta, 2001, s. 413

2.2.2. Temsille Anlatım Metodu

“Temsil, anlaşılması güç bir durumu, daha belirgin ve çok bilinen bir benzeri ile anlatmaktır. Soyut kavramların somut olaylarla canlandırılıp şekillendirilmesi de bir temsildir.”²⁵¹ Tanımdan hareketle eğitimde kullanılan temsil metoduna düşüncelerin daha iyi anlatılması için bazı kavram ve fikirlerin örneklerle anlatılması metodudur diyebiliriz.²⁵² Bu metot anlatılan konunun zihinlerde canlanmasına ve daha iyi anlaşılmasına yardımcı olur. Anlaşılmayan kapalı manalar bu metot sayesinde açığa kavuşur. Özellikle soyut fikirlerin somutlaştırılmasını sağladığı için herkese hitap eden bir yönü vardır ve bu yönüyle eğitim-öğretimdeki en önemli metotlardan biridir.²⁵³

Bazı konuların anlaşılmasında daha etkili bir yöntem olan temsille anlatım metodu Kur'an'da da pek çok yerde kullanılmıştır. Örneğin Allah Teâla mallarını Allah yolunda harcayanların halini “Mallarını Allah yolunda harcayanların örneği, her başağında yüz tanenin bulunduğu yedi adet başak çıkaran bir tohum tanesi gibidir.”²⁵⁴ diyerek sadaka verip infak edenleri verdiklerinin çok üzerinde bir mükâfatın beklediğini haber vermek için her başağında yüz tanenin bulunduğu yedi adet başak çıkaran bir tohuma benzetmiştir.

Hz. Peygamber (a.s.) de çoğu zaman anlatmak istediği meselelerin anlaşılması için insanların hayatlarında her zaman şahit oldukları, görüp tattıkları şeyleri misal olarak getirmiştir. Çünkü bu yolla anlaşılmayan konuların açıklanması ve öğrenmenin daha hızlı gerçekleşmesi sağlanır.²⁵⁵

Temsil metodunda dikkat edilmesi gereken önemli nokta, misal getirilen hususun kişinin tabii çevresinden seçilmesidir. Çünkü kişi yakın çevresindeki olay ve olgulara karşı daha duyarlıdır. Bu nedenle yakın çevre kişi için daha anlamlı ve daha iyi bilinendir. Hz. Peygamber (a.s.) de bu hususa dikkat etmiş ve vereceği temsillerde Arapların yakinen tanıdıkları hurma, deve, çöl gibi unsurları kullanmıştır.²⁵⁶

²⁵¹ Cebeci, s. 79.

²⁵² Özbek, s. 161.

²⁵³ Özbek, s. 161.

²⁵⁴ Bakara, 2/261.

²⁵⁵ Abdulfettah Ebu Gudde, ss. 98-99.

²⁵⁶ Emine Demil, “Hadisler Çerçevesinde Hz. Peygamber’in Eğitim Metodu”, **Uluslararası Sosyal Bilimler Eğitimi Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 2, 2019, s. 229.

Örneğin Hz. Peygamber, Allah'ın günahlarından pişman olup tövbe eden kullarına karşı durumunu şu şekilde anlatmıştır:

*Herhangi birinizin tövbesinden dolayı Allah'ın duyduğu memnuniyet ıssız çölde giderken üzerindeki yiyecek ve içeceği bulunan devesini kaybetmiş ve tüm umudunu yitirmiş bir vaziyette ağacın gölgesine uzanıp yatan, derken devesinin yanına dikiliverdiğini gören ve yularına yapışarak aşırı sevincinden dolayı ne söylediğini bilmeyerek, Allah'ım! Sen benim Rabbim, ben de senin kulunum diyeceği yerde, sen benim kulumsun ben de senin Rabbinim diyen kimsenin sevincinden çok daha fazladır.*²⁵⁷

Görüldüğü üzere Hz. Peygamber tövbe eden kulun durumu karşısında Allah'ın memnuniyetini, çölde devesini kaybedip bulan adamın sevincine benzetmiştir. Zira çölde deve kaybetmenin ne demek olduğunu iyi bilen Araplar, o deveyi bulmanın sevincini de en iyi anlayabilecek kimselerdir. O nedenle Hz. Peygamber, tövbe eden kula karşı Allah'ın memnuniyeti gibi soyut bir meseleyi, her an şahit oldukları deve üzerinden temsil yoluyla anlatmıştır.

Yine başka bir rivayette Hz. Peygamber Müslüman'ı bir ağaca benzetmiş, “Bana bir ağaç söyleyin ki o ağaç Müslümana benzer, Rabbinin izniyle her zaman meyve verir ve yaprakları da hiçbir zaman dökülmez”²⁵⁸ buyurmuşlardır. Konuşmasının sonunda da Hz. Peygamber bu ağacın hurma ağacı olduğunu söylemiştir. Burada da yine temsil için hurmanın kullanılması başta söylediğimiz hususları teyid etmektedir. Hz. Peygamber meselelerin daha iyi anlaşılması için temsil metoduna başvurmuş, bunu yaparken de kullandığı teşbih unsurlarını her zaman karşısındaki muhatap kitlenin anlayabileceği olgulardan seçmiştir.

Hz. Peygamber (a.s.) çevre olarak farklı bir muhitte yaşayan bedevi topluluklar söz konusu olduğunda da onların çevresinden misaller getirerek çoğu kez olayları daha iyi anlamalarını sağlamıştır. Ebu Hureyre'den nakledilen şu rivayet konuya güzel bir örnektir:

*Ebu Hureyre naklediyor: “Bedevinin biri Resulullah'a gelerek: 'Ya Resulallah Karım siyah bir oğlan doğurdu; ben bunu kabul etmedim', dedi. Peygamber ona: 'Senin develerin var mı?' diye sordu. Bedevi: 'Evet!' cevabını verdi. 'Renkleri nedir?' buyurdu. Bedevi: 'Kırmızıdır' dedi.. 'İçlerinde boz renkleri var mı?' diye sordu. Bedevi: 'Evet' dedi. Resulullah 'Ya bu nereden geldi?' buyurdu. Bedevi: 'Ya Resulallah, belki onu bir damarı çekmiştir' cevabını verdi. Bunun üzerine Peygamber: 'İhtimal bunu da bir damarı çekmiştir'” buyudu.*²⁵⁹

²⁵⁷ Müslim, “Tevbe”, 7, (No.2747).

²⁵⁸ Buhârî, “Edeb”, 89, (No. 6144).

²⁵⁹ Buhârî, “Talak”, 25 (No. 5305).

Zikredilen hadiste görüldüğü üzere Hz. Peygamber (a.s) bedevinin sorusunu hayatta çok fazla şahit olduğu deve doğumlarını misal getirerek cevaplamıştır.

Günümüz eğitim modelinde bu metot genelde soyut konuların daha iyi anlaşılabilmesi için somut bazı eşyalara benzetilerek anlatılması şeklinde uygulanmaktadır. Çünkü insanların kavramakta zorlandıkları soyut kavramları, onlara anlatabilmenin en kolay yolu, somut olaylardan veya varlıklardan benzerlerini bulup temsil göstermektir.²⁶⁰ Yukarıdaki olayda da Hz. Peygamber (a.s.) genlerin aktarılması olayını bizzat bedeviye gösteremeyeceğinden ötürü bedevinin çevresinden somut bir olaya benzeterek anlatmaya çalışmıştır.

Bedevinin şüphe duyduğu husus yaşanmış, geçmişte kalmış bu nedenle araştırma yapılarak doğrusunun öğrenilebilmesi mümkün olmayan bir durumdur. Resulullah (a.s) da bedevinin şüphesini gidermek için ona, günlük hayatın akışı içerisinde karşılaştığı ve bu duruma benzer başka bir olaya benzeterek sorusuna cevap vermiştir. Resullah'ın (a.s.) hedefi kişinin genetik olarak soyundan birtakım özellikler almış olabileceğini karşı tarafa aktarmaktır. Hz. Peygamber (a.s.) de bunu anlatırken bedevinin günlük hayatta çok fazla şahit olduğu deve doğumlarını örnek göstermiş ve onun iki olay arasında bağlantı kurmasını istemiştir. İlk bölümde de bahsedildiği gibi deve, bedevinin hayatında vazgeçilmez bir öneme sahip olan ve gününün çoğunu kendisiyle geçirdiği bir hayvandır. Bu nedenle benzetim için gösterilen örnek bedevi için bilinmeyen bir durum değil; aksine hâkim olduğu bir kaynaktır. Benzetim için kullanılan nesne muhatapta bir şey ifade ediyorsa istenilen hedefe ulaşılabilir ve konunun kalıcı olarak öğrenilmesi sağlanır. Resullah'ın (a.s.), toplumun geneline göre kültür seviyesi olarak daha alt tabakada bulunan bedevinin bahsedilen durumu anlayabilmesi için onun seviyesine inerek, her zaman şahit olduğu, bu nedenle itiraz etme gibi bir durumunun olmadığı bir örnek kullanarak cevap vermesi, kullandığı metodun duruma muvafakatini göstermektedir.

Bu örnekte aynı zamanda kişinin tabii çevresinin bir eğitim aracı olarak kullanıldığını da görüyoruz. Hz. Peygamber'in genel olarak Müslümanların eğitiminde kullandığı bu metot Kur'an'ı Kerim'e göre de bir eğitim unsurudur. Nitekim bazı ayetlerde insanların, günlük hayatlarında her gün yüzyüze geldikleri tabiat olayları zikredilerek ders almaları istenmektedir. Tabii çevreden misaller

²⁶⁰ Cebeci, s. 79

vererek insanın terbiyesine çalışan birçok ayet-i kerime vardır. Örneğin Kur'an'da; "İnsanlar acaba deveye bakıp da biraz olsun düşünmezler mi, deve nasıl yaratıldı? Göge bakmazlar mı, nasıl kaldırıldı? Dağlara bakmazlar mı, nasıl dikildi? Yerküreye bakmazlar mı, nasıl yayıldı? (Öyleyse) öğüt ver! Çünkü sen ancak öğüt vericisin. Onların üzerinde zorba değilsin"²⁶¹ buyurularak insanlardan Allah'ın varlığına işaret eden ayetlerden yola çıkarak varlık temellendirilmeye çalışılmıştır. Allah Teâla konunun muhatapta daha anlaşılır olabilmesi için burada insana tabii çevresinden misaller getirmiştir.

Hız. Peygamber'in (a.s.) de temsil metodunu kullanırken dikkat ettiğı ilkeler Kur'an'ı Kerim'le birebir örtüşmektedir. Her ikisinde de karşıdaki kişinin durumuna göre tabii çevresindeki birtakım metaforların kullanılarak konunun açıklandığı görülmektedir. Hız. Peygamber'in (a.s.) bedevi ile ilgili olan örnekte deve doğumlarını misal olarak vermesi bu duruma en iyi örnektir.

2.2.3. Öğütle İkna Metodu

"Öğüt, birine nasihat edip kalbini yumuşatacak ve Allah'ın azabından korkutacak şeyleri, amele teşvik edecek şekilde doğru ve iyi olanı hatırlatmaktır."²⁶² Öğüt karşımızdaki kişiyi hayra yönlendirecek şekilde konuşmaktır. Bu açıdan bakıldığında Kur'an da bir öğüt kitabıdır. Kur'an'da peygamberlerden, alimlerden, anne babalardan vb. olmak üzere farklı kişilerden öğütler yer almaktadır. Hız.İbrahim'in babasına nasihati ve Lokman Hekim'in oğluna nasihatleri ilgili ayetler Kur'an'da öğüt içermektedir. Kur'an'da bu kadar çok öğüt bulunması, insanın nasihatten etkilenen bir psikolojiye sahip olduğunu göstermektedir.²⁶³

Kur'an'da bir metot olarak kullanılan öğüt, aynı zamanda Sünnet'te de Hız. Peygamber'in sıklıkla uyguladığı bir yöntemdir. Bedeviler üzerinde Hız. Peygamber'in (a.s.) bu metodu nasıl etkili bir şekilde uyguladığına geçmeden önce öğüt metodu ile ilgili dikkat edilmesi gereken birkaç hususa değinmek yerinde olacaktır.

²⁶¹ Ğaşıye, 88/ 17-22.

²⁶² Bayraktar, s. 45.

²⁶³ Özbek, s. 227.

Öğüt vermek, karşımızdaki insan ile iletişim kurduğumuz anda gerçekleşebilecek bir durumdur. Bunun için sağlam ve güçlü bir iletişime ihtiyaç vardır. Bu noktada eğitimci kişinin bu iletişimi gerçekleştirebilmek için birkaç hususa riayet etmesi gerekmektedir. Bu hususlardan ilki güven meselesidir. Öğüt veren kişinin güvenilir bir kimse olması, aktardığı mesajın kabul görmesi açısından önemlidir. İletişim sonucunda oluşacak tutum değişikliği büyük ölçüde kaynağın güvenilirliği ile ilgilidir. Eğitimcinin kişilerde olumlu bir dini tutum değişikliği sağlayabilmeleri için her şeyden önce güvenilir ve emin kişiler olması gerekir.²⁶⁴

Öğüt metodu için ön şart olarak sunulan güven duygusu büyük ölçüde aradaki sevgi-saygı bağıyla da alakalıdır. İnsan sevdiği ve güvendiği kimsenin öğütlerini daha fazla dikkate alacaktır. Bu durum da büyük ölçüde eğitici konumundaki kimsenin tutumuyla alakalıdır.

Öğüt metodunun sağlıklı bir şekilde uygulanabilmesi için gerekli olan ikinci şart ise öğüdün içeriğiyle ilgilidir. Verilen öğütler karşıdaki kişinin kapasitesini aşmamalıdır. Yapamayacağı şeyler söylemek karşıdaki kişinin motivasyonunu düşürmekten başka bir işe yaramayacaktır.

Üçüncü husus da zamanlama meselesidir. Eğitici, öğüt verirken karşıdaki kişinin onu almaya hazır halde bulunup bulunmadığını iyi kontrol etmeli, hazırbulunuşluk seviyesini fark ederek bu metodu uygulamalıdır.

Öğüt metodu için dikkat edilmesi gereken maddeler bu şekildedir. Bunun yanında önemli olan bir başka husus daha vardır. İnsan psikolojisi kendine söylenenlerden etkilenme potansiyelindedir. Fakat insanın unutan bir varlık olduğunu hesaba katarsak bu durum geçicidir. Bu sebeple öğüdün sık sık hatırlatılması gerekir. Hatırlatmanın faydalı olabilmesi ve muhatabın bu tekrardan etkilenebilmesi için iç dünyasında Allah'a iman, hesap günü, ahiret gibi motiflerin de bulunması gerekir. Eğer böyle olursa günah, ahiret günü gibi ifadeler kişinin öğütten etkilenmesini sağlayacak ve tutum değişikliğinde büyük ölçüde yardımcı olacaktır.²⁶⁵

Hz. Peygamber'in (a.s.) en başta gelen eğitim-öğretim metotlarından birisi de Kur'an'da kendisine emredildiği üzere öğüt vermesiydi.²⁶⁶ Nitekim Kur'an'da Allah

²⁶⁴ Kaya, s. 79.

²⁶⁵ Bayraktar, s. 46-47.

²⁶⁶ Abdulfettah Ebu Gudde, s. 98-99.

Teâla Hz.Peygamber’e (a.s.): “Öğüt ver. Doğrusu öğüt müminlere fayda verir”²⁶⁷ “Esasen sen sadece bir öğüt vericisin”²⁶⁸ gibi ayetlerde öğüt vermeyi emrediyordu.

Hz. Peygamber (a.s.) toplumda “emin” (güvenilir) sıfatıyla tanınan birisiydi. Hatta öyle ki onun emin oluşu düşmanın bile tasdikinden geçmiş bir durumdu.²⁶⁹ Hz. Peygamber Bizans İmparatoru Herakleios’a İslam’a davet mektubu gönderince o sırada ülkesinde bulunan Ebu Sufyan ile Herakleios arasındaki diyalog bu durumun kanıtıdır. Nitekim İmparator mektubu alınca tereddüt yaşamış ve ülkesinde bulunan Mekkeli tüccar olan Ebu Sufyan’a Hz. Peygamber’in güvenilirliği hakkında sormuş; “Daha önce bu adamın yalan söylediğini duydunuz mu?” sorusuna Ebu Sufyan “Hayır” diyerek nefsinin itiraf edemediğini ikrar etmek zorunda kalmıştır.²⁷⁰ Düşmanı tarafından bile emin oluşu kabul edilmiş bir nebinin konuşmaları, öğütleri dinleyici tarafından dikkatle takip ediliyordu. Aynı zamanda Hz. Peygamber’in (a.s.) özellikle bedevilere büyük bir hoşgörülle yaklaştığını biliyoruz. Resulullah’ın (a.s.) eğitimi, iletişimin sağlıklı olabilmesi için bunun gibi öğütte bulunulması gereken önemli hususları içeriyordu.

Hz. Peygamber (a.s.) bu metodu uygularken bazı hatırlatıcı motiflerden de yararlanıyordu. Onun (a.s.) burada dikkat ettiği en önemli husus insan fıtratına göre nasihat etmektir. Kişinin kaldıramayacağı, seviyesini aşan, i’tidalden uzak öğütler yerine insanların ihtiyaçlarına ve istidatlarına göre öğütler veriyordu.

Öğüt ile ilgili yukarıda sayılan hususlara dikkat edilebilmesi için öncelikle muhatap çok iyi tanınmalıdır. Neticede hitap edilen kişinin durumuna göre eğitimde farklı yollar izlenebilmektedir. O nedenle nasihatlerin bir eğitim uygulaması olarak kullanılması isteniyorsa, muhatapın ihtiyaçlarına cevap veren, onu usandırmayacak, yapabileceğinin çok üzerinde olan boş öğütler değil; kişinin yaşadığı çevre, kültürü ve seviyesi dikkate alınarak verilen öğütler tercih edilmelidir. Kişiye ve onun seviyesine göre verilen nasihatler, aynı zamanda problemin çözümünü de kolaylaştırır. Akıl burada ölçü olarak alınmalıdır. Seviye dikkate alınmadan verilen öğütler, kişiye bir fayda sağlamaz.²⁷¹

²⁶⁷ Zariyat, 51/55.

²⁶⁸ Gaşiye, 88/21.

²⁶⁹ Özbek, s. 55.

²⁷⁰ Buhari, “Bed’ü’l-Vahy”, 1, (No. 7).

²⁷¹ Özbek, s. 87.

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi kabiliyetine göre ve zamanlama ilkesine uygun bir eğitim-öğretim metodu için en gerekli şart, muhatabın iç dünyasını iyi bilmektedir. Hz. Peygamber'in (a.s.) birçok hususta toplumdan farklı yaşayan bedevilere verdikleri öğütler konumuz açısından daha önemlidir. Zira bedeviler hayat tarzları, ihtiyaçları, çevreleri gibi birçok yönden farklı bir toplumdur. Hz. Peygamber'den (a.s.) uzak olmaları, badiyede yaşamaları gibi sebeplerden dolayı onların tanınması noktasında bedeviler hakkında inen ayetler büyük faydalar sağlamıştır. Hz. Peygamber (a.s.) de bedevilere verdiği öğütlerde bu hususa dikkat etmiştir. Aşağıda verilen hadis onuya güzel bir örnektir:

Bir gün bir bedevi kalktı ve Resulullah'a: "İnsanların en hayırlısı kimdir?" diye sordu. Resulullah "Canıyla ve malıyla cihat eden kimse, Allah'a ibadet eden bir halktan olan kimse ve insanların şerrinden emin olduğu kimsedir"²⁷² buyurdu.

Görüldüğü üzere burada Resulullah (a.s.) bedevinin sorusuna üç maddeyle cevap vermiştir. Hz. Peygamber öğüt verirken muhatabın o anki durumunu gözetir ve ona göre bir cevap verirdi. Resulullah (a.s.) burada cihada, Allah'a ibadete ve güvenilir kimse olmaya vurgu yapmıştır. İslam'ın bidayetinde cihat etmek amellerin en faziletliyi. Çünkü ibadetleri yerine getirmek ve güven içinde yaşayabilmek için cihat gerekliydi. Hz. Peygamber (a.s.) daha sonra mal ile cihadı saymıştır. Namazın sadaka vermekten daha faziletli olduğuna dair pek çok delil vardır; fakat maddi olarak zor durumda olan birine o anda yardım elini uzatmak en faziletli amel olmaktadır.²⁷³ Burada Hz. Peygamber'in (a.s.) bedevi için saydığı hususlar aynı zamanda onların Kur'an'da da ikaz edildikleri mevzulardır. Örneğin, birçok ayette bedevilerin savaşa katılmamak için Resulullah'a (a.s.) gelip mazeret sıraladıkları anlatılır; fakat Hz. Peygamber (a.s.) burada cihat eden kişinin hayırlı kimse olduğuna vurgu yapmıştır. Ahzab suresi 20. ayetinde belirtildiğine göre Hendek savaşına katılmamayı düşünüp geride kalmak istediklerini birçok kez söylemişlerdir. Savaş sırasında böyle bir durumun yaşanması Resulullah'ı (a.s.) yüz üstü bırakmak olacaktır. O sebeple Resulullah (a.s.) hayırlı kimsenin; şerrinden emin, güvenilir, sözünün eri olması gerektiğini söylemiştir. Tevbe suresi 101. ayette ise bedevilerin arasında münafıkların olduğu bildirilmiştir. Fakat Hz. Peygamber (a.s.) toplumda böyle kimselere uymayıp Allah'a ibadet eden halkın arasında bulunmayı tavsiye

²⁷² Buhârî, "Rikâk", 34 (No. 6494).

²⁷³ Abdulfettah Ebu Gudde, s. 83.

etmiştir. Görüldüğü üzere ayetlerde Müslümanlar hangi konularda ikaz edilmişlerse, Hz. Peygamber (a.s.) o yönlerdeki eksikliklerini kapatacak şekilde onlara nasihatlerde bulunmuştur. Bu da öğüt verirken muhatap kişinin tanınması gerekliliğine Hz. Peygamber'in (a.s.) de dikkat ettiğini gösterir.

Öğüt metodunda hatırlatıcı motifler kullanmak öğüdün anlaşılması için önemli bir husustur. Resulullah (a.s.) da bedevilerin yapısını bildiği için onların durumuna göre hatırlatıcı motifler kullanarak öğütler vermiştir.

Örneğin namazdan sonra dua eden bir bedevinin “Allah’ım yalnız bana ve Muhammed’e merhamet et bunun dışında kimseye etme.” demesi üzerine Hz. Peygamber (a.s.) kızmadan gayet yumuşak bir üslupla “Geniş olanı sınırlama”²⁷⁴ diyerek Allah’ın rahmetinin geniş olduğunu ona güzel bir üslupla hatırlatmıştır. Yukarıda da belirtildiği gibi öğütte hatırlatma önemlidir. Fakat kalbi İslam’a yeni ısınan, belli ki İslam’ın bazı hususlarını anlamayan bir bedeviye kıyamet, ölüm ve ahireti hatırlatmak yerine Resulullah (a.s.), onun inandığı ve dua ettiği Allah’ın rahmetinin ne kadar geniş olduğunu hatırlatması öğüdün karşı tarafı etkilemesi açısından önemlidir.

Bazı durumlarda ise Resulullah (a.s.) kişiyi bir konuda uyarmak ve belli bir davranıştan men etmek için farklı üslup kullandığı da olmuştur. Örneğin rüyasında kafasının kesildiğini ve yuvarlandığını gördüğünü söyleyen bir bedeviye “Şeytanın uykunda yaptığı oyunları insanlara anlatma” diyerek uyarmıştır.²⁷⁵ Burada hatırlatıcı motif bu gibi rüyaların şeytanın bir tuzağı olduğudur ve Hz. Peygamber (a.s.) de bu davranışın bir daha yapılmasına engel olmak için bedeviye ikaz etmiştir.

Kimi zaman da bedeviler kendileri Hz. Peygamber'in (a.s.) yanına gelerek ona soru sorarlar ve ondan nasihat isterlerdi: Nakledildiğine göre bir gün bir bedevi Hz. Peygamber'in yanına gelerek:

“Bana bir söz öğret.” demiştir. Hz. Peygamber: “La ilahe illâlahu vahdehû lâ şerike leh, Allahu ekber kebîrâ, velhamdu lillahi kesîrâ, Subhanallahi rabbil’âlemîn, La havle velâ kuvvete illâ billâh’l azizi’l hakîm.” buyurmuşlardır. Fakat bunun üzerine bedevi, “Bu rabbim için, benim için nedir?” diye sorunca Hz. Peygamber: “ Allah’ım beni bağışla, bana merhamet et, bana hidayet et ve bana rızık ver.”²⁷⁶ duasını bedeviye öğretmiştir.

²⁷⁴ Buhârî, “Edeb”, 27 (No. 6010).

²⁷⁵ Müslim, “Rüya”, 12, (No.2268).

²⁷⁶ Müslim, “Zikir”, 33, (No.2696).

Hız. Peygamber (a.s.) sorusuna cevap verdiği halde bedevinin tekrar kendisi için de bir şeyler öğretmesini istemesi kaba ve bencil bir tavır olarak düşünülebilir. Fakat Hız. Peygamber (a.s.) kendisinden tekrar bir nasihat bekleyen bedeviye hoşgörü ve müsamahalı yaklaşarak kendisinden istediği cevabı ona vermiştir. Nitekim bedeviler bu yönleriyle tanınan bir topluluktur. Onlar, kaba ve nezaketsiz tavırlarını Hız. Peygamber'e (a.s.) karşı da değiştirmedikleri için, Hız. Peygamber (a.s.) onların bu yönünü çok iyi bilmektedir. O nedenle kendisinden tekrar ve bu sefer kendi adına nasihat isteyen bedeviye durumuna uygun bir cevap vermiştir. Öğüt verirken bu tavır çok önemlidir.

Örneklerden de görüldüğü üzere Hız. Peygamber'in (a.s.) eğitim-öğretim uygulamalarında öğüt ile ikna metodunun önemli bir yeri olduğunu söyleyebiliriz. Bu metot din eğitimcileri açısından da oldukça önemli bir metottur. Unutulmamalıdır ki yerinde bir öğüt, ahlakı olgunlaştırmak, davranışları değiştirmek ve iyi huylar kazandırmak için vicdanları müspet yönde etkilemektedir.²⁷⁷

2.2.4. Anlatım (Takrir) Metodu

Anlatma yöntemi de denilen takrir yöntemi, bir konunun öğretmen veya bir anlatıcı tarafından bir düzen içerisinde karşı tarafa aktarılmasıdır.²⁷⁸ Takrir metodu anlatılacak konuda muhatabın anlamakta zorlanacağı kısımların açıklanmasında da en etkili metottur.²⁷⁹

Bu metot kısa zamanda çok bilgi aktarımını sağladığı için öğretim etkinliklerinde en çok kullanılan metotların başında gelir. Anlatım, eğitimin yanında günlük hayatta da en fazla başvurduğumuz temel iletişim aracımızdır. İnsanlar arasında bilgi alış verişinde en çok kullanılan sözlü iletişim metodunun eğitim uygulamalarında da kullanılması bir gerekliliktir.²⁸⁰

İslam dinine ait bilgilerin insanlara aktarılmasında anlatım en çok karşılaştığımız yöntemdir. Ayet ve hadislerde yer alan dinin öğretimi ile ilgili “tebliğ”, “davet”, “öğüt” vb. kavramlar anlatımla ilgilidir. Kur'an'da “Öğüt ver,

²⁷⁷ Özbek, s. 226.

²⁷⁸ Aydın, ss. 125-127.

²⁷⁹ Mustafa Öcal, **Din Eğitimi ve Öğretiminde Metotlar**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1990, s. 241.

²⁸⁰ Cebeci, s. 62.

              'minlere fayda verir." (Zariyat, 51/55) anlamındaki ayet, anlatımın faydasına işaret etmektedir.²⁸¹

Kur'an'ın bir metot olarak kullandığı takrir metodu aynı zamanda bütün peygamberlerin Allah'tan aldıkları vahiyleri muhataplara aktarırken de kullandıkları metottur. Dolayısıyla Hz. Peygamber (a.s.) de eğitim-  retim faaliyetlerinde anlatım metodundan sıklıkla yararlanmış tır.

Anlatım metodu anlatıcının aktif, dinleyicinin ise pasif olduğu bir yöntemdir. Bu durum da dinleyicilerin sıkılması, anlatılanlara kendilerini verememeleri ya da anlatılanların anlaşılmaması gibi sorunların yaşanmasına sebep olabilir. Hele ki karşımızdaki kitle medeniyetten uzak, ilmi seviye olarak geride kalmış bir bedevi toplulu uysa bu durumun yaşanması ihtimal olmaktan çıkar. O halde takrir metodunu uygulayan eğitimci belli başlı tedbirler alarak bu yöntemi uygulamalıdır. Hz. Peygamber'in (a.s.) bedeviler üzerinde takrir metodunu uygularken dikkat ettiği hususları incelemek, bu konunun anlaşılması için bize yardımcı olacaktır. Hz. Peygamber'in (a.s.) genelde bütün eğitim-  retim faaliyetlerinde özelde de bedevilere olan yaklaşımda dikkat ettiği hususlardan birkaçı şöyledir:

- a) Hz. Peygamber (a.s.) muhatabı sıkmadan, kısa ve öz konuşarak mesajını iletiyordu. Özellikle bedevilerle konuşurken mecazlı ve süslü ifadelerden ka ınıyordu. Yaldızlı sözlerle gerçeği abartmak yerine konuşmalarında sadece gerçeği aktarmayı hedef alıyordu.²⁸²

Hz. Peygamber (a.s.) az sözle çok şey anlatmayı ilke olarak kabul etmiştir. Kendisi de bu durumu "Cevamiu'l-kelim olarak gönderildim"²⁸³ diyerek ifade etmiştir. Cev miu'l-kelim az sözle çok mana ifade etmek olarak tanımlanır.²⁸⁴ Bu bağlamda onun cev miu'l-kelim olu u eğitim faaliyetlerinde de kendini göstermiştir. Hz. Peygamber önce muhatapların dikkatini konuya odaklar, sonrasında anlataca ı konuyu en açık bir biçimde karşı tarafa aktarırdı.²⁸⁵

Hz. Peygamber (a.s.) konunun bedevilerle ilgili kısmına daha fazla önem vermiş, bedevilerin sorularına uzun uzun ve mecazlı cevaplar vermekten kaçınmış; bunun yerine onlara az ve öz cevaplar vererek konunun tüm kısımlarını içine alacak

²⁸¹ Cebeci, s. 62.

²⁸²  zbek, s. 127.

²⁸³ Buhârî, "T bir", 22 (No. 7013).

²⁸⁴ İbn Manzur, **Lisan'u'l Arab**, VIII, 53-54.

²⁸⁵ Demil, "Hadisler  er evesinde Hz. Peygamber'in Eğitim Metodu", s. 227.

şekilde, genel ve net ifadeler kullanarak karşılık vermiştir. Örneğin bir gün bir bedevi gelip Resulullah'a (a.s.)“Ya Muhammed! Bir adam bir kavmi seviyor ama onlara katılmıyor.” dediğinde Hz.Peygamber “Kişi sevdiği ile beraberdir” buyurmuştur.²⁸⁶

Hz. Peygamber (a.s.) bedevinin sorusunun tüm yönlerine şamil olacak şekilde gayet kısa ve özlü bir şekilde cevap vermiştir. Onları detaylara boğmadan, istisnaları sıralamadan, bedevinin hayatında benzer durumlarda da kullanabileceği genel-geçer bir ilke ile sorusunu cevaplayarak karşısındakinin seviyesine uygun bir cevap vermiştir.

b) Resulullah'ın (a.s.) takrir metodunun faydalı olabilmesi için dikkat ettiği bir diğer husus da, konuşmaların muhatabının ilgisini çekmesi meselesidir. Yukarıda da dediğimiz gibi takrir, dinleyicinin pasif olduğu bir metottur. Bu nedenle anlatıcı her daim dinleyicinin dikkatini canlı tutmalıdır.

İlginin daima kişinin temel ihtiyaçlarına uygun, şartlara, kabiliyetlere ve mahalli kültüregöre oldukça iyi ayarlanmış olması lazımdır.²⁸⁷ Resulullah (a.s.) da verdiği örneklerde sürekli muhatabın durumunu gözetiyor, karşısındakinin merakını uyandıracak şekilde anlatımını sürdürüyordu.

Arap Yarımadası'nda çöl hayatına alışık insanların o gün için belki de en çok hasretini çektikleri şeylerden biri sudur. Hz.Peygamber (a.s.) de, namaza olan ilgiyi arttırmak için o günün ihtiyaçlarından yola çıkarak şunları buyurmaktadır: “Söyleyin, birinizin kapısının önünde bir akarsu bulunsa ve günde beş defa yıkansa ne dersiniz? O kimsede kir ve pastan bir şey kalır mı? Oradakiler: “Hayır hiçbir şey bırakmaz” dediler. Bunun üzerine “Beş vakit namaz da işte bunun gibidir. Onlarla Allah Teâla günahları yakar, siler.”²⁸⁸ Suyu ancak testide gören o günün insanının, evin önünden geçen akarsuyun ne kadar ferahlatıcı ve temizleyici olduğunu tahayyül etmesi çok kolaydır. Namazın da böylece günahlardan temizlediğini düşünerek ona ilgi duyması da pek zor olmayacaktır.²⁸⁹

Susuzluk, bir bedevi için hassaten önem arz eden bir durumdur. Zira susuzlukla en çok imtihan olan odur. O nedenle evin önünden geçen bir akarsu hayal etmek ve bu durumun namazla mukayese edilmesi onun daha fazla ilgisinin

²⁸⁶ Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, 30/11 (No. 18091).

²⁸⁷ Gözütok, s.146.

²⁸⁸ Müslim, “Kitabu'l Mesâcid”, 283, (No. 667)

²⁸⁹ Gözütok, s.149.

artmasına sebep olmuştur. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi eğitimde dinleyicinin ilgisi çekilmek isteniyorsa evvela ihtiyaçları ve kaygıları tespit edilmeli ve uygun örnekler seçilmelidir.

Resulullah (a.s.) bazen de insanların ilgisini canlı tutmak, konunun daha etkili ve iyi anlaşılmasını sağlamak için zaman zaman onlara hikâyeler anlatırdı. Karşısındakiler Resulullah'ın (a.s.) anlattığı hikâyelerden zevk alırlar böylece dinledikleri hikâyeler onları olumlu yönde etkilerdi. Çünkü böyle kıssa ve haberlerin zikredilmesiyle dinleyenler bir emir veya yasaklamaya muhatap olmazlardı. Bunlar nihayetinde başkalarından bahsetmekteydi. Onlar için İbret ve öğüt alınacak güzel örnekler ve misaller oluyorlardı.²⁹⁰

Kıssaların, muhatapların ilgilerini çekmesinin yanı sıra; akılda kalıcı olmaları, anlatımı kolaylaştırmaları, öğrenilen bilgilerin anlam kazanmasına yardımcı olmaları gibi birçok noktada da eğitici için önemli bir etkisi vardı.²⁹¹

Hikâye anlatımları bedeviler üzerinde de etkili bir yöntemdir. Hz.Peygamber (a.s.) ile bedevi arasında yaşanan şu olay konuya güzel bir örnektir: Resullah (a.s.), bir gün, bir bedevi huzurunda bulunduğu halde şu hikâyeyi anlatmıştır:

Ehl-i cennetten bir kimse, cennette ziraat yapmak için izin istedi. Allah Teâla, ona: “Sen istediğin halde değil misin?” diye sordu. O kimse de “Evet Rabbim fakat ziraat yapmayı seviyorum” dedi. Bu kimseye izin verildi. Tohum attı, tohum anında çıkmaya, büyüme ve biçilmeye kadar geldi. Dağlar gibi ol du. AllahTeala: “Ey Ademoğlu, al senin gözünü hiçbir şey doyurmaz buyurdu. Hikâyeyi dinleyen bedevi: “Ya Resulallah! vallahi bu ziraatçı ya Kureyşi ya Ensaridir. Çünkü Kureyş ve Ensar ziraatçıdır, fakat biz (Bedeviler), ziraat sahibi değiliz.”dedi. Resulullah bedevinin hikâyeyi bu şekilde yorumlamasına tebessüm etmiştir²⁹²

Buhari'de 'hars' bölümünde geçen bu hadiste insanoğlunun hırsından bahsedilmektedir. Cennette bile olsa insanın daha fazlasını istediği, gözünün doymadığı Hz. Peygamber (a.s.) tarafından bir kıssa ile anlatılmıştır. Hz. Peygamber (a.s.) kıssayı bitirince bedevi bir yorumda bulunarak bu hikâyedeki adamın bedevilerden çıkmayacağını söylemiştir. Buradan bedevilerin ziraatten uzak bir topluluk oldukları, aynı zamanda da hırs gibi bir hasletin bedevi tabiatında bulunmadığını anlıyoruz. Bedevinin Hz. Peygamber (a.s.) kıssayı bitirdiğinde olay

²⁹⁰ Abdulfettah Ebu Gudde, s. 161.

²⁹¹ Adem Akıncı, “Kur'an'daki Kıssalar ve Din Öğretimindeki Yeri”, **Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 13, 2004, s. 42-43.

²⁹² Buhârî, “Muzârea”,17 (No. 2348).

üzerine yorum yapması da olayı sonuna kadar sıkılmadan dinlediğini ve anladığını göstermektedir.

Burada hırsın kötü bir özellik olduğu bir kıssa yardımıyla anlatılmıştır. Verilmek istenen mesajı teorik olarak vermek, manaları yalın olarak sunmak akli yorar ve dikkatleri bir yerde dağıtabilir.²⁹³ Fakat burada Hz. Peygamber'in (a.s.) yaptığı gibi insanoğlunun hırsını anlatırken onu cennetteki bir adamın hikâyesiyle anlatmak, dinleyicinin olayın sonunu merak etmesine ve bütün dikkatlerini anlatılan olaya vermelerine yardımcı olur. Böylelikle yalın olarak anlatıldığında tamamı dinlenilmeyecek olan bir meselenin tüm yönleriyle muhataba aktarılması sağlanır. Sonunda bedevinin olayı anlayıp bir de üzerine yorum yapması da bunun bir göstergesidir.

Bu kıssadan aynı zamanda nebevi kıssaların özellikleri ile ilgili de birkaç hususu öğrenebiliyoruz. Görüldüğü üzere nebevi kıssalar küçük-büyük, kadın-erkek her kesimden ve seviyeden insanın rahatlıkla anlayabileceği, gayet açık ve basit anlatımlıdır.²⁹⁴

- c) Hz. Peygamber (a.s.) konunun daha iyi anlaşılması için sık sık temsil yoluyla anlatımı da tercih ederdi. Temsil, fikirlerin daha iyi anlatılması için, bazı kavram ve düşüncelerin misalle anlatılmasındır.²⁹⁵ Hz. Peygamber (a.s.) de bazen konuyu daha ilgi çekici hale getirmek, bazen de soyut konuları somut hale getirmek için temsil metodunu kullanmıştır. Hz. Peygamber (a.s.), bir meselenin hükmünün o şekilde olmasının sebeplerini muhatap kitle anlamadığı zaman çoğu kez mukayeselerde bulunuyordu. Bu şekilde dinleyiciler kıyaslama sonunda dinin göz önünde bulundurduğu hususları ve maksatları anlarlar, uzun vadedeki hedefleri öğrenirlerdi.²⁹⁶

Bedevilerin eğitiminde de Hz. Peygamber (a.s.) temsil ve mukayese metodunu gerekli yerlerde kullanmıştır. Konu ile ilgili aşağıda verilen örnek Hz. Peygamber (a.s.) ve bedevi arasındaki durumu örneklendirme açısından iyi olacaktır:

Bir gün bir bedevî, Hz. Peygamber'den bir şey istedi. O da verdi ve: "Sana iyilikte bulundum mu? diye sordu. Bedevî: "Hayır, ihsan da etmedin, iyi bir şey de vermedin" deyince, orada bulunan Müslümanlar sinirlendiler ve onu dövmek için ayağa kalkılar. Allah Resûlu; "Yapmayın" diye işaret ettikten

²⁹³ Akıncı, "Kur'an'daki Kıssalar ve Din Öğretimindeki Yeri", s. 52.

²⁹⁴ Bayraktar, s.73.

²⁹⁵ Özbek, s. 161.

²⁹⁶ Abdulfettah Ebu Gudde, s. 96.

sonra kalkıp evine girdi. O bedevîyi evine çağırdı ve şöyle dedi: “Sen bize gelip bir şey istedin, biz de sana verdik” dedikten sonra ona biraz daha verdi ve tekrar sordu: “Nasıl, sana iyilikte bulundum mu?” diye sordu. Bedevî “Evet, Allah sana aileden ve aşiretinden daha hayırlısını versin” diye cevap verdi. Hz. Peygamber: “Söylediğin sözlerden dolayı ahabımın kalinde sana karşı bir öfke oluştu. İstersen bana söylediğini onların yanında da söyle ki, kalplerinde sana karşı olan öfkeleri gitsin” dedi. Bedevî: “Peki” dedi. Akşam veya bir sonraki gün Hz. Peygamber ahabına: “Bu bedevinin bana ne dediğini biliyorsunuz. Biz de ona memnun olması için daha fazlasını verdik. Öyle değil mi?” dedi. Bedevî: “Evet, Allah, sana aileden ve aşiretinden daha hayırlısını versin” dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber: “Bu adamla benim durumum, bir adamla devesinin durumuna benzer. Devesi adamdan kaçmaktadır. İnsanlar da devenin peşine düştükçe deve daha hızlı kaçmaya başlar.” Adam, insanlara: “Siz devemi bana bırakın, ona sizden daha yumuşak davranırım ve ona nasıl yaklaşılacağını sizden daha iyi bilirim” dedi. Sonra devesinin önüne geçti ve bir tutam ot alarak ona gösterdi. Deve otu yemeğe gelince de yakalayıp semerini geçirdi ve üzerine bindi. Eğer bedevî o sözü söylediği zaman, sizi bıraksaydım da onu öldürseydiniz o cehenneme giderdi” buyurdu.²⁹⁷

Hz. Peygamber (a.s.) bu olayda bedeviye öfkelenmemiş, aksine ona büyük bir hoşgörü ile yaklaşmıştır. Fakat Hz. Peygamber’e karşı yapılan bu kaba davranış ahabın hoşuna gitmemiş ve ahab olaya öfkelenmiştir. Resulullah (a.s.) da hoşgörü ve müsamahanın insan üzerindeki etkisini gösterebilmek için bir temsille karşılık vermiştir. Resulullah (a.s.) yaptığı temsilde devenin; arkasından koşarak değil, önüne bir tutam ot vererek durdurabileceğini söylemiştir. Hz. Peygamber (a.s.) insanların kalplerine girmek ve onları etkilemek için, devenin arkasından koşan adam misali onlara öfke ile yaklaşmaktan ziyade; devenin önüne ot adan adam gibi müsamaha yolunu tercih etmenin daha etkili bir yöntem olduğunu temsil yoluyla anlatmıştır.

Hz. Peygamber (a.s.) maksadı daha kolay anlaşılın diye teşbih ve temsillerini, o günün insanların bildiği değer ölçüleri çerçevesinde yapmıştır.²⁹⁸ Örneğin yukarıda verilen olayda Hz. Peygamber’in (a.s.) bedevi ve kendisi arasındaki durumun temsilde Arapların sürekli vakit geçirdikleri deveyi kullanması bu durumun bir göstergesidir.

Takrir metodu hem Kur’an’ın hem Hz. Peygamber’in (a.s.) eğitimde en çok kullandığı yöntemdir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi bu metodun en büyük handikabı eğitilmek istenen kişiyi pasif duruma düşürmesidir. Kanaatimizce iyi planlanmamış ve ilk bölümde verdiğimiz eğitim ilkelerine dikkat edilmeden uygulanan her metot,

²⁹⁷ Ebu’ş-Şeyh el-İsbehânî, **Hz. Peygamber’in Edeb ve Ahlâkı**, Çev. Naim Erdoğan, İstanbul, 3. Basım, 2009, s. 67-68.

²⁹⁸ Özbek, s. 167.

dinleyici üzerinde aynı etkiyi yapacak ve kişiyi pasifleştirecektir. Bu nedenle Hz. Peygamber'in (a.s.) özellikle takrir metodunda dikkat ettiği ilkeler göz önünde tutulduğunda ve buna uygun bir din eğitimi modülü gerçekleştirildiğinde, bedevi gibi ilmi seviyesi düşük kimselerin eğitiminde bu yöntem kullanılan en faydalı yöntem olacaktır.

2.2.5. Özendirme-Sakındırma (Tergib-Terhib) Metodu

Sözlükte “istemek, özenmek” anlamındaki raġbet kökünden türeyen tergîb, “bir kimseyi, bir işi yapmaya özendirmek, teşvik etmek” demektir. “Korkmak, çekinmek, sakınmak” manasındaki rehbet kökünden türeyen terhib ise “bir kimseyi korkutmak, bir işi yapmaktan sakındırmak” anlamına gelir. Bu iki kelime dinî terminolojide genelde birlikte kullanılır. Tergîb dinin iyi ve güzel bulduğu şeylere özendirip teşvik etmeyi terhib ise dinin kötü, yanlış ve günah olarak kabul ettiği şeylerden sakındırıp uzaklaştırmayı ifade eder.²⁹⁹

Türkçeye özendirme-sakındırma diye çevirebileceğimiz tergîb –terhib metodu Kur'an-ı Kerim'de bir eğitim metodu niteliğinde kullanılmıştır. Özellikle Kur'an'da insanların emir ve nehiylere uydukları ya da uymadıkları durumlarda karşılaşabilecekleri sonuçlar anlatılırken bu metot kullanılmıştır. Böylelikle kişide karşılaşabileceği kötü sonuçlardan kaçınma ve olumlu bir neticeye ulaşma arzusu uyandırılarak öğrenmeye karşı güçlü bir motivasyon sağlanmış olmak hedeflenmiştir.³⁰⁰

Kur'an'ı Kerim'de birçok ayet-i kerimede Allah'a inanıp O'nun emirlerine uyan ve nehiyelerinden kaçınan kimselerin ahirette alacağı mükâfatların zikredilmesi terhibe; Allah'a inanmayıp sınırları dışına çıkanların karşılaşacakları cezaların zikredildiği ayetler de terhibe örnektir. Özendirme-sakındırma metodu aynı zamanda Hz. Peygamber'in (a.s.) de öğretimde kullandığı metotlardan biridir. Hz. Peygamber (a.s.) insanların kazanmalarını istediği davranışların sevabını zikredip sağlayacağı

²⁹⁹ Mehmet Görmez, Tergîb ve Terhib, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(DİA) İstanbul, 2011, Cilt: 40, s. 508.

³⁰⁰ Cebeci, s. 83.

faydalara dikkat çekerek teşvikte bulunur; dinin kötü gördüğü durumların ise azabını zikredip kötülüklerine ikazda bulunarak sakındırırdı.³⁰¹

Hem Kur'an'da hem de Sünnet'te bir öğretim metodu olarak kullanılan özendirme-sakındırma metodunu uygularken birtakım hususlara riayet edildiği görülmektedir. Bunların en başında “denge” unsuru gelir. Teşvik ve sakındırma ile terbiye, tepkilere ve duygulara hâkim olma ve aralarında denge kurmaya dayanır. Mesela, ümit duygusundan sıyrılıp tamamen korkuya bürünmek de uygun değildir.³⁰² Umut ve kaygı kişide öğrenme motivasyonu sağlarken, umutsuzluk ve aşırı kaygı öğrenmeyi olumsuz yönde etkilemektedir.³⁰³

Hız. Peygamber (a.s.) konuşmalarında teşvik ile korkutma arasında bir denge gözetir, kimi zaman olumsuz sonuçları zikredip insanların sakınmalarını sağlıyor; kimi zaman da olumlu yönlerini sayarak onları teşvik ediyordu. Sadece korkutarak nefret ettirmiyordu. Keza sadece teşvik ederek insanların tembelleşip amelleri terk etmesine yol vermezdi.³⁰⁴

Denge unsurunun yanında unutulmaması gereken bir diğer önemli husus ise teşvikin bir motivasyon kaynağı olduğudur. Teşvik dıştan gelen bir motivasyondur.³⁰⁵ Eğitimde karşımızdaki kişiyi motive edebilmek için onun ilgi alanını iyi bilmek gerekmektedir. İlgi alanına yönelik bir motivasyon kişide olumlu bir güdülenmeye sebep olacaktır. Bir bedevi ile Hız. Peygamber (a.s.) arasında geçen şu olay konuya güzel bir örnektir: Bir gün bir bedevi Resulullah'a geldi ve çok açık, fasih bir şekilde konuştu. Bunun üzerine Resulullah “Güzel söz sihir gibidir.”buyurdu.³⁰⁶

Bedevilerin fasih konuşmayı iyi bilen bir topluluk oldukları bilinen bir husustur. Resulullah (a.s.) da burada bedevinin konuşmasından memnun olmuş ve oradakileri de güzel sözün insanı etkileyen bir sihir gibi olduğunu söyleyerek insanları güzel konuşmaya teşvik etmiştir. Bedevilerin güzel ve fasih konuşmaya ilgileri olduğu bilindiğine göre, Hız. Peygamber'in (a.s.) bu sözü bedevi için aynı zamanda bir motivasyondur.

³⁰¹ Abdulfettah Ebu Gudde, s. 161.

³⁰² Bayraktar, s. 56.

³⁰³ Cebeci, s. 85.

³⁰⁴ Abdulfettah Ebu Gudde, s. 161.

³⁰⁵ Dodurgalı, s. 303.

³⁰⁶ Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, 5/156 (No. 3026).

Hız. Peygamber'in (a.s.) tergib-terhib metodunu bedeviler üzerinde zaman zaman uygulamış olduğunu görüyoruz. Özellikle bedevilerin sorularına Hız. Peygamber (a.s.), özendirici cevaplar vererek sordukları sorular hakkında motive olmalarını istemiştir.

Bir başka rivayette de bir bedevinin "Ey Allah'ın Resulü tedavi olalım mı?" sorusuna Resulullah "Evet, tedavi olunuz çünkü Allah ihtiyarlık hariç hiçbir dert vermemiştir ki devasını da vermemiş olsun." buyurmuştur.³⁰⁷

Burada da Hız. Peygamber (a.s.) tedavi olmayı teşvik etmiştir. Bunu yaparken de insanların umutsuzluğa kapılmamaları için Allah'ın ihtiyarlık hariç her derde bir deva yarattığını söyleyerek kişiyi bu devayı aramaya yönlendirmiştir.

Hız. Peygamber'in (a.s.) bedeviler üzerinde uygulamış olduğu eğitim metotlarının başarısına sebep olarak, muhatabın çok iyi tanınması ve muhatabın durumuna göre eğitim metotlarının seçilmiş olmasını söyleyebiliriz. Hız. Peygamber (a.s.) bedeviler söz konusu olduğunda gelişigüzel cevaplar vermekten kaçınmış, muhatabın neye ihtiyacı varsa ve karşısındaki kişiye nasıl bir üslupla cevap vermesi gerekiyorsa o şekilde hitap etmiştir. Bedeviler konusunda özellikle bir şeylere teşvik edip başka şeylerden sakındırırken cümlelerini özenle seçerek muhatabı etkilemeyi başarmıştır. Örneğin şu rivayet anlatılanlara güzel bir örnektir: "Hız. Nebi buyurdular ki, 'Cennette, dışarıdan içerisi; içeriden de dışarısı görülen odalar vardır.' Bir bedevi, 'Kim için bunlar' diye sorunca buyurdular ki 'Sözü güzel söyleyen, yemek yediren ve gece insanlar uykudayken Allah için namaz kılanlara.'" ³⁰⁸

Hız. Peygamber (a.s.) rivayete göre, cennetteki güzel odalara ulaşabilmek için orada bulunanları üç şeye teşvik etmiştir. Bunlar: Sözü güzel olması, cömert olmak ve gece ibadetidir. Bedevinin sorusu üzerine Resulullah (a.s.) ilk olarak kişinin sözlerinin güzel olmasına dikkat çekmiştir. Zira bedevilerin sakındırılması gereken bir özellikleri de kaba söylemleridir. Bedeviler, kaba ve sert mizaçları sebebiyle bazen insanları kıran, inciten, hoş olmayan söylemlerde bulunabiliyorlardı. Bu nedenle bedeviler bu tarz söylemlerden sakındırmak için güzel sözlü olmaya teşvik edilmiştir. Burada ikinci olarak cömert olmaya bir teşvik vardır. Bilinen bir husus vardır ki çöl adamı bedevi; cesaret, cömertlik gibi Müslüman Arap değerlerinin önemli bir temsilcisidir. İlk maddeyle uyarılan bedevi şimdi ise sahip olduğu güzel

³⁰⁷ İbn Mace, "Tıb", 1 (No. 3436).

³⁰⁸ Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, 11/186 (No. 6615).

bir özellikten dolayı bu cennet odalarını kazanabileceğine dair motive edilmiştir. Üçüncü olarak gece namazının söylenmiş olması da aslında alışılmış bir durumdur. Resulullah (a.s.) birçok hadisi şerifinde Müslümanları gece namazına teşvik etmiştir.³⁰⁹ Bu rivayette de gece namazına devam edenlerin sahip olacakları mükâfatlar söylenerek bu namaza teşvik edilmiştir.

Hız. Peygamber (a.s.) her zaman bedevileri motive edecek teşvik cümleleri kurmamıştır. Özellikle bazı durumlarda bedevileri sakındırıcı ifadeler de kullanmıştır. Örneğin, Cabir b. Abdullah'tan rivayetle anlatılan şu olay bu duruma güzel bir örnektir: “Bir bedevi Peygamber'e geldi ve Müslüman olmak üzere Ona biat etti. Ertesi gün hummaya yakalanmış bir halde geri döndü ve üç defa, 'biatımı boz' dedi. Bunun üzerine Resulullah buyurdular ki, “Medine körük gibidir; kötülerini dışarıda bırakır, iyilerine kucak açar.”³¹⁰

Burada bedevinin imandan dönmek istemesi üzerine Hız. Peygamber (a.s.) bedeviyi muhatap alarak bizzat ona karşı kırıcı bir söz kullanmamış fakat başka bir olaydan bahsederek yaptığı işten sakındırmaya çalışmıştır. Burada iman dışında kalan kimseyi zaten Medine de kabul etmez; o, sadece iyilere kucak açar diyerek aslında imanı üzere kalmasını da teşvik etmiştir. Fakat durumun ehemmiyetine binaen ve yaptığı çirkinliği göstermek amacıyla bedevinin isteğine sakındırma cümlesiyle karşılık vermiştir.

Yine bir başka örnekte bir bedevi Resulullah'a (a.s.) gelerek “Çocukları öpüyor musunuz? Biz onları hiç öpmeyiz.” dediğinde Resulullah (a.s.) “Allah kalbinden rahmeti söküp almışsa ne yapabilirim” buyurmuşlardır.³¹¹

Burada da yine Hız. Peygamber'in (a.s.) sakındırma cümlesiyle karşılık verdiğini görüyoruz. Resulullah (a.s.) zaman zaman teşvik edici sözlerle motivasyonlarını sağlayıp öğretmeye çalışsa da bazen, bu örneklerde görüldüğü gibi fiilin kötülüğünü gösteren ibarelere başvurmuştur. Özellikle bazı konularda Resulullah'ın (a.s.) sakındırma yoluna daha sık başvurduğu görülmektedir.

Yine başka bir olay da Arafat vakfesi sırasında yaşanmıştır. Vakfe sırasında bir bedevi kaba bir şekilde Hız. Peygamber'den (a.s.) ridasını istemiş, Hız. Peygamber bedevinin istediğini yapmış sonrasında şöyle buyurmuştur;

³⁰⁹ Nesâi, “Kıyâmu'l- Leyl”, 6 (No. 1614).

³¹⁰ Buhârî, “Fedâilü'l-Medine”, 10 (No. 1883).

³¹¹ Buhârî, “Edeb”, 18 (No. 5988).

*Dilenmek, zengin ve güçlü kimseye helal değildir. Ancak fakir ve borcu altında ezilen kimse için helaldir. Malını çoğaltıp zengin olmak için dilenen kimsenin kıyamet günü yüzünde tırmalama izi olacak ve cehennemden alıp yiyeceği kızgın bir taş olacaktır. Şimdi dileyen çok ister, dileyen az ister.*³¹²

Bu örnekte de Hz. Peygamber, öncelikle malı olup da dilenmenin kötülüğünü anlatmak ve bu fiilden nehyetmek için, bu fiili işleyen kimsenin ahirette duçar olacağı cezayı zikretmiştir. Aynı zamanda Hz. Peygamber burada zekat gibi malla yapılan ibadetler konusunda da kişiye bir sınırlandırma getirmiştir. Resulullah (a.s) burada bedeviye istediğini verse de ihtiyaç sahibi olmadıkça vermemek gerektiğini de dolaylı yoldan teşvik etmektedir. Vakfe esnasında Resulullah (a.s), bedevinin olumsuz davranışına rağmen Müslümanlar kalabalık bir grup halinde iken bedeviye kırmak ve rencide etmek istememiş ve ona istediğini vermiştir. Fakat bu fiili bir daha yapmaması için de böyle yapmaya devam ederse karşılaşacağı cezayı haber vermiştir.

Toplumların kendilerine has ortak normlar ve değerler geliştirdikleri ve bu ortak değer ve tavırlardan sapmalar olduğu takdirde doğru olana yöneltmek için çeşitli cezalara başvurdukları bilinen bir durumdur. Resulullah (a.s.) da özellikle iyi bir toplum olmak için toplumun değer yargılarından bir sapma olduğunu farkettiğinde manevi ceza yöntemiyle kişiyi sakındırmaya çalışmıştır. Bu manevi cezaların ekseriyetini de, günah işlemek ve ahirette cezaya duçar olmak korkusu oluşturmaktadır.³¹³

Örnekler dikkatle incelendiği zaman, ilk örnekte imandan çıkmak isteyen bir bedeviye, ikinci örnekte de çocuklarına karşı merhamet göstermeyen bir bedeviye söz konusu metodun uygulandığını görüyoruz. İlk örnek üzerinde düşünülürse iman mevzusu yeni oluşan toplumun en önemli meselelerinden biridir. Zira Resullah'ın (a.s.) en büyük gayesi İslam ümmeti oluşturmaktır. Bedeviler de imanı koruma noktasında ayetten ilk taarruzu almış bir topluluktur. Bu nedenle Hz. Peygamber'in (a.s.) burada bedeviye söylediği şekilde onu sakındırmaya çalışması, yukarıda sayılan sebeplerden ötürü duruma gayet uygundur.

İkinci örneğimizde de çocuklarını öpmediğini söyleyen bir bedeviye verilen sakındırma cevabını görüyoruz. Yukarıda da söylendiği gibi toplumun ortak

³¹² Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî, **Sünenü't-Tirmizî**, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut, 1998, Zekat, 23 (No. 653).

³¹³ Gözütok, s. 163.

değerlerinden sapma olduğunda Resulullah (a.s.) duçar olacağı cezayı söyleyerek kişiyi manevi ceza yöntemiyle sakındırma yoluna gitmiştir. Çocuklar ise Resulullah'ın (a.s.) hassas noktasıdır. Ayet-i Kerime bizzat bedevileri hedef almasa da bu toplumun daha çok uzak denilemeyecek bir zamanda kız çocuklarını diri diri toprağa gömmek suretiyle öldürüldükleri ifade edilmiştir.³¹⁴ Bu değer toplumdaki iyice oturması, onların gönüllerinde çocuklarına karşı merhametin oluşmasını istediği için Resulullah (a.s.) burada hak ettiği cezayı zikrederek onları sakındırmıştır. Bu ceza da Allah'ın kulun kalbindeki merhameti söküp almasıdır. Yine üçüncü örnekte ihtiyacı olduğu halde dilenen bedevinin dilenmesinin nehyedildiğini görüyoruz. Zira bu durum devam eder ve alışkanlık haline gelirse toplumdaki güven atmosferini de zedeleyecektir. Neticede ihtiyacı olmadığı halde istemesi topluma karşı yalan söylemesi anlamına da gelmektedir. Toplumun birlik ve beraberlik gibi temel normlarını sarsacak bu fiile karşı Hz. Peygamber (a.s) sessiz kalmamış ve cehennemdeki ahvalini bedeviye haber vermiştir.

Bedeviler üzerindeki örneklerden anlaşılacağı üzere Hz. Peygamber (a.s.) gerektiği yerlerde konuya göre özendirme ya da bazı durumlarda da sakındırma ifadeleri kullanarak bedevilerin sorularına cevap vermiştir. Tergib-terhib konusunda gözetilecek denge bu metodun eğitimdeki başarısını sağlayan en önemli etkidir.

2.2.6. Model Sunma (Yaşayarak Öğrenme) Metodu

Gösterip-yaptırma yöntemi de diyebileceğimiz bu metot, bir araç gerecin çalıştırılması gibi uygulamaya dayalı konuların anlatılmasında, önceden gösterip açıklayarak sonra da karşımızdakine uygulama yaptırarak öğretme yoludur. Bu yöntem daha çok pratiğe dayalı bilgilerin aktarılması ve bunların beceriye dönüşebilmesi için gerekli uygulamaların yapılmasında kullanılır.³¹⁵

Bu metot hem işitme hem de görme duyusuna hitap eder. Böylelikle sözel ifadelerin somutlaştırılmasını sağlar. Farklı duylara hitap ediyor oluşu, özellikle insanın öğrenmesi için en etkili duyusu olan görme duyusunun da süreçte aktif olması, güçlü ve kalıcı bir öğrenmeyi sağlar. İslam'da pratiğe dayalı ibadetler, ahlaki

³¹⁴ Tekvir, 81/8.

³¹⁵ Aydın, s. 273.

erdemlere dair tutum ve davranışlar konularının öğretiminde en etkin metot gösterip yaptırma metodudur.³¹⁶

Hz. Peygamber'in (a.s.) de eğitiminde belirgin bir şekilde görülen özellik, bizzat göstererek ve uygulayarak öğretmektir. Hz. Peygamber (a.s.) öğüt vermekten çok uygulamalı öğretmeye daha fazla önem vermiştir.³¹⁷ Örneğin Hz. Peygamber (a.s.) bir şey emrettiğinde bunu ilk önce kendisi yapmış ve insanların kendilerinden görerek yapmalarını istemiştir. Çünkü bizzat yaparak ve uygulayarak öğretmek, söylemeye ve beyan etmeye göre insanlara daha çok tesir eder. Ayrıca fiil ve uygulamayla öğretmek insan fıtratına uygun bir öğretme şeklidir.³¹⁸ Bu durumun örneklerini Hz. Peygamber'in (a.s.) hayatında pek çok yerde görebiliriz. Örneğin Hz. Peygamber, Hudeybiye antlaşması imzalandığında önce sahabeden ihramdan çıkıp kurbanlarını kesmelerini ve saçlarını traş etmelerini istemiş, hiç kimse denileni yapmayınca bizzat kendisi kalkıp ihramdan çıkmış, kurbanını kesmiş ve traş olmuştur. Bunu gören sahabe de aynı şeyi yapmıştır.³¹⁹ Yine başka bir örnekte Hz. Peygamber (a.s.) koyun yüzen bir genç görmüş ve ona "Bırak ben öğreteyim" diyerek elini deri ile etin arasına koymuş ve hayvanın koltuk altına kadar deriyi yüzmüştür. Daha sonra Hz. Peygamber (a.s.) delikanlıya dönerek "İşte böyle yüz" buyurmuştur.³²⁰ Görüldüğü üzere Hz. Peygamber'in (a.s.) yapılması gerekenleri bizzat kendisinin göstermesi sahabenin uygulamasını kolaylaştırmıştır.

Yukarıda da belirtildiği üzere özellikle ibadetlerle ilgili tutum ve davranışların kazandırılmasında bu metot çok önemlidir. Bu sebeple Hz. Peygamber (a.s.) kendisine ilk vahiy geldiği andan itibaren bu metodu uygulamıştır. Göstererek öğretme yönteminin din eğitiminde bir zorunluluk olduğunu da söylemek gerekir. Çünkü İslam dini iman edenlere mutlaka belli başlı ibadetleri vazife olarak yüklemekte ve iman edenlerin bunu yapmasını istemektedir. Böylece iman edenler birçok dini faaliyet ile karşı karşıya kalmışlardır.³²¹ Emredilen ibadetlerin sözle beyanından ziyade uygulamalı gösterilmesi öğrenmeyi çabuklaştıracaktır. Neticede yapılan her eylem kişide bir etki bırakır. Bir ameli görerek öğrenmek, duyu

³¹⁶ Cebeci, s. 65.

³¹⁷ Özbek, s. 215.

³¹⁸ Abdulfettah Ebu Gudde, s. 62-63.

³¹⁹ Abdulfettah Ebu Gudde, s. 63.

³²⁰ İbn Mace, "Zebâih", 6, (No. 3179).

³²¹ Gözütok, s. 201.

organlarını harekete geçirir ve kavramayı kolaylaştırır.³²² Bu nedenle Hz. Peygamber (a.s.) dinin pratik yönü olan ibadetlerin iman edenler tarafından çabuk kavranabilmesi için bu metodu sıklıkla kullanmıştır.

Hz. Peygamber (a.s.) model sunarak öğretme metodunu bedeviler üzerinde de uygulamıştır. Hatta bu uygulamaya toplumun diğer kesimlerine nazaran bedevilerin daha çok ihtiyacı olduğu söylenebilir. Çünkü her an Peygamberin yanında olamamaları, sahabeyle aynı yerde yaşamamaları, İslam'ın merkezine uzak bulunmaları gibi sebeplerden dolayı, birtakım hususları öğrenmek onlar için daha güç olmuştur. Hz. Peygamber (a.s.) de onların bu durumunu bildiği için özellikle ibadetlerle alakalı bazı sorularını bizzat kendisi göstererek cevaplamıştır.

Bir bedevi Hz. Peygamber'e (a.s.) gelerek ona abdestin nasıl alınacağını sormuş, Resulullah (a.s.) da uzuvlarını üçer defa yıkayarak göstermiştir. Gösterdikten sonra da "Abdest işte böyledir. Kim buna ziyâdede bulunursa kötü bir iş yapmış, haddi aşmış ve de zulmetmiş olur."³²³ buyurmuştur.

Hz. Peygamber (a.s.) hem akılda daha iyi kalması, hem de daha kolay öğrenilmesini sağlamak amacıyla abdesti uygulamalı olarak bedeviye öğretmiştir. Sonrasında ise kendisinin öğrettiği haricinde farklı bir uygulamanın haddi aşmak olacağını da belirtmiş, böylece bedevinin daha sonra abdest ile ilgili karşılaşacağı farklı durumlara itibar etmemesi gerektiğini de bu cevabıyla ona öğretmiştir. Hz. Peygamber'in (a.s.) sürekli olarak yanında bulunamayan bedevi için daha sonra karşılaşabileceği durumlar adına genel bir cevap vermesini, Hz. Peygamber'in (a.s.) bedevinin kendisinden ve İslam'ın merkezinden uzakta bulunmalarını hesaba katması olarak değerlendirebiliriz.

Hz. Peygamber'in (a.s.) Müslümanlara uygulamalı olarak gösterip öğrettiği bir diğer mesele de ganimet taksimi meselesidir. İslam'dan önce geçimlerini yağmacılıkla sağlayan kişilerin ele geçirilen ganimetleri de bu yolla elde etmeye çalıştıkları bilinmektedir. Bu nedenle Hz. Peygamber, ganimet taksiminin esaslarını Müslümanlara öğretmiş, bu hususla ilgili müellefe-i kulûb kavramını onların hayatlarına yerleştirmiştir. Birçok örnekte, bedevilerin yeni öğrendikleri taksimden çok memnun olmadıkları anlaşılmaktadır. Hatta bedeviler, çoğu kez söyledikleri sözlerle Hz. Peygamber'in (a.s.) üzülmesine sebep olmuşlardır. Örneğin bir gün Hz.

³²² Kanad, s. 218.

³²³ Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, 11/277 (No. 6684).

Peygamber kendisine gelen malı ashâbı arasında paylaştırırken iki bedevinin kendi aralarında “Vallahi Muhammed bu taksimiyle ne Allah’ın rızasını gözetti ne de ahiret yurdunu”³²⁴ şeklinde konuştuklarını duymuş, bu sözlerden dolayı çok üzölmüş ve yalnız kalmak istemiştir. Yine bir başka ganimet taksimi sırasında bir bedevi Hz. Peygamber’in yanına gelerek “Ya Muhammed! Adil ol!”³²⁵ şeklinde Peygamberi ikaz etme cüretini gösterebilmiştir. Tüm bu tepkilerin sebebi onların yeni taksim metodundan memnun olmamalarıdır. Fakat Hz. Peygamber bu sert tepkilere her zaman hoşgörü ile cevap vermiş, ganimet taksimi işini de Müslümanların kendi inisiyatifine bırakmamış bizzat kendisi uygulamalı olarak öğretmiştir.

Model sunma yönteminde eğiticinin görevi diğer metotlara göre çok daha ağırdır. Zira eğitici her alanda bir rehber, geniş bilgisi ve görgüsü olan bir yardımcı rolünde kalmalıdır.³²⁶ Hz. Peygamber’in (a.s.) de öğretim metotlarından en önemlisi yaşamı, iyi hali ve yüce ahlakıdır.³²⁷ Onun yaşantısı mü’minler içi bir eğitim vasıtasıdır. O her haliyle bir rol-model ve rehberdir. O tüm mü’minlerin muhatap olduğu mükellefiyetlere ilaveten bazı şahsı mükellefleri de olmasına rağmen, getirdiklerini ümmeti de öğrensin ve kavrasın diye ilk önce kendisi uygulamış ve öğretmiştir. Kısaca o her hali ve yaşantısıyla mükemmel bir eğiticiştir.³²⁸ Onun eğitimde uygulamış olduğu ilke ve metotlar yoluyla şirkten azâde, her yönüyle kullukta zirve, yaşantısı gelecek nesillere örnek bir toplum ortaya çıkarması, Hz. Peygamber’in hem en büyük sünneti hem de eğitiminin başarısının bir göstergesidir.

³²⁴ Tirmizi, “Menâkıb”, 73, (No. 3945).

³²⁵ Buhârî, “Edeb”, 95, (No. 6163).

³²⁶ Kanad, s. 223.

³²⁷ Abdulfettah Ebu Gudde, s. 62.

³²⁸ Abdullah Aydınli, “Hz. Peygamber Örnekligi ve Cihanşümûl Peygamberligi”, **Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları İslam’da İnsan Modeli ve Hz. Peygamber Örneği Kutlu Doğum Haftası**, Ankara, 1995, s. 178.

SONUÇ

Eğitim en genel anlamda kişide davranış değişikliğine yol açan bir süreç olarak tanımlanır. Ferdin ve toplumun istenilen davranışları sergilemeleri ve sağlam bir yapı oluşturabilmeleri için eğitim bir zorunluluktur. İslam da bu bağlamda bir eğitim dinidir. Allah Teâla insanları sadece yaratıp dünyaya göndermekle bırakmamış, onların var olma gayelerine göre ve Allah'ın istediği hayat düzenine ulaşmaları için peygamber ve vahiy aracılığıyla onları bir eğitime tabii tutmuştur. Bu bağlamda eğitimin en önemli noktasını Hz. Peygamber oluşturmaktadır. Hz. Peygamber'in ahlakı, yaşantısı, sözleri ve tepkilerinden her biri onun eğitiminden bir parçadır. O, her yönüyle ve her davranışıyla muallimlik sıfatını taşımaktadır. Resulullah'ın eğitim metodu aynı zamanda günümüz pedagoji ilminin eğitim için gerekli gördüğü birtakım ilke ve yöntemleri de içerdiği için, günümüz eğitim modelinin gerekli gördüğü birçok hususu Hz. Peygamber'in hayatında örnekleriyle görmek mümkündür.

Hz. Peygamber bütün insanlığa gönderilmiş hem bir peygamber hem de muallimdir. O, tek bir kesimin eğitimiyle meşgul olan bir eğitici değildir. Bütün toplumun muallimi olsa da, Sünnet'te Hz. Peygamber'in eğitim modeliyle ilgili yapılan incelemelerde bedevi dediğimiz toplulukların ayrı ve imtiyazlı bir yeri olduğu görülmektedir. Bedeviler yaşadıkları çölün sert iklimini karakterlerinde taşıyan ve bu sert tabiatlarının yanında kaba davranışlarıyla nam salmış bir topluluktur. Hz. Peygamber, medeni bir toplum inşa etmek için, toplumun genelinden pek çok yönden ayrılan bedevilerin, toplumla bütünleşmesini sağlamak, hadari toplumun özelliklerini bedevilere de kazandırmak maksadıyla bedevilerin eğitimleri üzerinde hassasiyetle durmuştur. Hz. Peygamber, özellikle bedevilere daha fazla hoşgörü ve müsamaha ile yaklaşmış, onların çoklukla yaptıkları kaba davranışları görmezden gelerek muamelede bulunmuştur. Sordukları sorulara, onları usandırmayacak, kabiliyetlerine ve yaşadıkları çevre ile uyumlu cevaplar vererek İslam'ı benimsemelerini ve İslam'ın hükümlerini hayatlarına tatbik etmelerini sağlamak istemiştir.

Medeni bir İslam toplumu için bedevilerin eğitilmeleri ve topluma kazandırılmaları bir zorunluluktur. Kişilerin hayatlarında gerçekleşecek olumlu

yöndeki değişim de ancak eğitimle mümkün olabilmektedir. Hz. Peygamber de bu topluluğa hadari topluluk gibi davranmamış; onların eğitimlerinde bireysel farklılıklarını göz önünde bulundurarak eğitim-öğretim uygulamış, bedevilerin farklılıklarının bir kınama aracı olarak kullanılmasına da müsaade etmeyerek ashabını bedevilere karşı davranışları konusunda da eğitmiştir.

Hz. Peygamberin hayatında eğitim-öğretim uygulamalarına örnek teşkil edecek hadisler incelendiğinde, Resulullah'ın uygulamalarının belli başlı metotlar ve ilkeler çerçevesinde şekillendiği görölmektedir. Zira günümüz eğitimi için de bu ilke ve metotlar, eğitiminin amacına ulaşabilmesi için uygulanması zorunlu kabul edilmektedir. Bu ilkeler; Eğitim uygulamalarını düzenlerken insanlar arasındaki ilgi, istidat, çevre gibi faktörlerden kaynaklı farklılıkların göz önünde bulundurulması demek olan “Eğitimde ferdi farklılıklar ilkesi”, eğitim uygulamaları esnasında verilecek örnek ya da yapılacak benzetmelerin dinleyicinin yakın çevresiyle uyumlu olacak şekilde seçilmesini zorunlu kılan “Yakından uzağa ilkesi”, verilmek istenen bilginin aşama aşama öğretilmesi anlamında “Tedricilik ilkesi”, eğitim-öğretim uygulamaları esnasında karşımızdakinin hem psikolojik hem de fizyolojik gelişim sürecine dikkat etmek demek olan “Zamanlama ve bütünlük ilkesi”, eğitimde itaat edilmesi zorunlu bir otorite bulunmasının gereği olarak dindeki otoritenin muhatabın zihnine yerleşirken dikkat edilmesi gerekli olanları anlatan, “Otorite ilkesi”, eğitenle eğitilen arasındaki sağlıklı bir iletişim için gerekli olan “Eğitimde sevgi”, müsamaha ve hoşgörü ilkesi’, eğitimde zihni yormayan, basit kıyaslamalar, hayatı kolaylaştırıcı cevaplar vermek anlamına gelen “Kolaylaştırıcılık ilkesi”, son olarak da eğitim faaliyetinin gerçekleşebilmesi için, öğretmek için her durumun değerlendirilmesi anlamında “Öğretmek için her uygun durumun değerlendirilmesi ilkesi” şeklinde sıralanabilir. Yine bedeviler özelinde araştırdığımız hadislerde eğitim uygulamalarında Resulullah tarafından bazı metotların da kullanıldığı görölmektedir. Bu metotlar; öğrenmeye karşı bir merak uyandırmak için muhatabın dikkatini çekecek sorular yöneltmek veya gelen sorulara cevap vermek şeklinde tanımlayabileceğimiz “Soru-Cevap metodu”, anlatılan konunun zihinde canlandırılması ve daha iyi anlaşılabilmesi için kullanılan “Temsil metodu”, karşımızdakini hayra yönlendirecek şekilde öğüt vermek demek olan “Öğütle İkna metodu”, anlatılacak konunun bir düzen içinde verilmesini gerekli kılan “Takrir

metodu”, bir kişiyi bir işe teşvik edip özendirmek ya da bir işten sakındıracağımız zaman kullandığımız “Tergip-Terhib metodu”, ve son olarak da öğretilmek istenen meselenin uygulamalı bir şekilde karşı tarafa aktarılması demek olan “Model sunma metodu” şeklinde sıralayabiliriz.

Eğitim insan davranışlarını değiştirmede en önemli etkindir. Fakat bu kadar önemli bir unsurun gelişigüzel değil belli ilke ve metotlara göre yapılması gerekmektedir. Eğitim uygulamalarında se eceeğimiz yöntemi belirleyen de muhatabımızın durumudur. Hz. Peygamber’in bedeviler üzerindeki eğitiminin başarısı da bu duruma bağlıdır. Hz. Peygamber bedevi eğitimini yukarıda saydığımız birtakım ilke ve metotlarla örtüşecek şekilde uygulamış bunu yaparken de bedevilerin kültür, bilgi birikimi, hazırbulunuşluk gibi yönlerini dikkate almıştır.

Hz. Peygamber’in eğitici kimliği üzerine birçok çalışma yapılmış ve halihazırda yapılmaya devam edilmektedir. Bu  alışma da temsil sıfatının gereği olarak her yönüyle insanlığa en m kemmek  rnekleği sunan Resulullah’ın, muallimlik vasfını ve  rnekleğini bedeviler üzerindeki yansımalarını görmek üzere hazırlanmış ve bedevi eğitimi üzerine birçok tespitler yapılarak günümüz eğitimi ve eğitimcilerine ışık tutması hedeflenmiştir.

Hz. Peygamber’in bedevi eğitimini düşündüğümüzde  ıkarabileceeğimiz ilk sonuç eğitim belli bir düzen ve süreç işidir. Gelişigüzel verilen cevaplar ya da muhatabın durumu dikkate alınmadan yapılan her türlü eğitim faydadan çok karşımızdakine zarar verecektir. O nedenle Hz. Peygamber’in eğitimi belli ilke ve metotlar ışığında ele alınmalıdır. Hz. Peygamber’in bedevi eğitimi aynı zamanda, eğitimde sevgi ve hoşgörü dilinin ne kadar etkili olduğunun bir örneğidir. Muhatabımız olan kişi kültür, karakter, yaşam tarzı gibi birçok noktada bizden farklı da olsa Hz. Peygamber örneğinden gördüğümüz üzere, eğitimde eğitici ve eğitilene birleştiren ortak dil, sevgi ve hoşgörü dilidir. Eğitimde bu yolun tercih edilmesi kanaatimizce Peygamber’in bir sünnetidir. Aynı zamanda Hz. Peygamber’i kendine rehber edinmiş günümüz eğitimcileri için de bir zorunluluktur.

KAYNAKÇA

Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, **Müsnedü Ahmed b. Hanbel**, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.

Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, **Müsned**, thk. Şuayb Arnavud, Adil Mürşid, Müesse'tü'r-Risale, (y. y.), 2001.

Akıncı, Adem. “Kur'an'daki Kıssalar ve Din Öğretimindeki Yeri”, **Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 13, 2004, ss. 42-64.

Apak, Adem. “Kabile Asabiyetinin Mahiyeti Üzerine Değerlendirmeler”, **İslam Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 1, İstanbul, 2017, ss. 76-91.

Arslan, İhsan. “Sahabenin Olumsuz Davranışları Karşısında Hz. Peygamber'in Tavrı”, **Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, Cilt: 12, Sayı: 3, 2012, ss. 119-149.

Atay, Hüseyin. “Din Kolaylıktır”, **Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 6, Sayı:5, Kayseri, 1988, ss.11-30.

Avcı, Casim. Recep Şentürk, “Kabile” **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(DİA)**, Cilt: 24, İstanbul, 2001.

Aydın, Mehmet Zeki. **Din Öğretiminde Yöntemler**, 8. Basım, Nobel Yayınları, Ankara, 2014.

Aydınlı, Abdullah. “Hz. Peygamber Örneği ve Cihanşümûl Peygamberliği”, **Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları İslam'da İnsan Modeli ve Hz. Peygamber Örneği Kutlu Doğum Haftası**, Ankara, 1995, ss.177-180.

Baktır, Mehmet. “Hz. Peygamber'in Otoritesinin Dayanakları”, **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 8, 2004, ss. 230-39.

Başaran, İbrahim Ethem. **Eğitim Psikolojisi**, Kadioğlu Matbaa, Ankara, 1994.

Bayraktar, M. Faruk. **Öğretmen-Öğrenci Münasebetleri**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1984.

Bayraktar, Nazım. “Düşünmeye Teşvik Eden Kur’an Ayetlerinin Eğitsel Değeri”, **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, Cilt:6, Sayı: 3, 2017, ss. 1998-2018.

Bilgiseven, Amiran Kurtkan. **Sosyal İlimler Metodolojisi**, İstanbul 1978.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu‘fî, **el-Câmi‘u’s sâhîh**, thk. Muhammed Zuheyr bin Nasser en-Nasır, Dâru Dûğû’n-Necât, (y. y.), 2001

Canan, İbrahim. **Hiz. Peygamber’in Sünnetinde Terbiye**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1980.

Cebeci, Suat. **Din Bilimi ve Türkiye’de Din Eğitimi**, 3. Basım, Akçağ Yayınları, Ankara, 2015.

Çağatay, Neşet. **İslam’dan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1957.

Çağrııcı, Mustafa. “Asabiyet”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(DİA)**, Cilt: 3, İstanbul, 1991,ss.453-455.

Dadan, Ali. “Câhiliye Bedevî Arap Zihninin Son Peygamberle İmtihani: Uyeyne b. Hısn Örneği”, **İstem Dergisi**, Sayı: 36, 2018, ss. 229-252.

Demil, Emine. “Hadisler Çerçevesinde Hiz. Peygamber’in Eğitim Metodu”, **Uluslararası Sosyal Bilimler Eğitimi Dergisi**, Cilt:5, Sayı:2, 2019, ss. 216-234.

Demircan, Adnan. **Bedevi**, Endülüs Yayınları, İstanbul.2018.

Demirci, Muhsin. “Kur’an’ın Nüzûl Sürecinde Tedricilik”, **Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi**, ss.175-198.

Dikmen, Hamit. “Hz. Peygamber’de Hoşgörü ve İnsan Sevgisi”, **Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi**, Cilt:3, Sayı: 2, 2003,ss. 129-138.

Diyanet İşleri Başkanlığı, **Hadislerle İslam**, 2. Basım, DİB Yayınları, Ankara, 2013

Dodurgalı, Abdurrahman. **Din Eğitimi ve Öğretiminde İlkeler ve Yöntemler**, İFAV Yayınları, İstanbul,1999.

Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş‘as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, **es-Sünen**, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, Mektebetü’l Asriyye, Sayda-Beyrut, (t.y.)

Ebu Gudde, Abdulfettah. **Bir Eğitimiçi olarak Hz. Peygamber ve Öğretim Metotları**, Çev. Enbiya Yıldırım, Takdim Yayınları, Ankara, 2019.

Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî, **Ma‘rifetü’s-Sahâbe**, thk. Adil b. Yusuf el-Azzazi, Daru’l- Vatan, Riyad, 1998.

Ebu’ş-Şeyh el-İsbehânî, **Hz. Peygamber’in Edeb ve Ahlâkı**, çev. Naim Erdoğan, İstanbul, 3. Basım, 2009.

Fayda, Mustafa. “Bedevi”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(DİA)**, Cilt:5, İstanbul, 1992, , ss.311-317.

Fersahoğlu, Yaşar. **Kur’an’da Zihin Eğitimi**, 2. Basım, Marifet Yayınları, İstanbul 1998.

Gözelceoğlu, Recep. **Hz. Peygamber’in Muhatap Olduğu Öğüt Talepleri**, Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum, 2013.

Görmez, Mehmet. “Tergîb ve Terhîb”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(DİA)**, İstanbul, 2011, Cilt: 40, ss. 508-509.

Gözütok, Şakir. **H. Peygamber’in Hadislerinde Eğitim Metotları**, Ensar Yayınları, İstanbul, 2016.

Hamidullah Muhammed, **İslam Peygamberi**, Çev. Salih Tuğ, İmaj Yayınları, Ankara, 2003.

Hökelekli, Hayati. “Fıtrat”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(DİA)**, İstanbul, 1996, Cilt: 13, ss. 47-48

İbnü’l Esir, Ebü’s-Seâdât Mecdüddîn el-Mübârek b. Esîrüddîn Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, **en-Nihaye fi Garibi'l-Hadis ve'l-Eser**, thk. Taher Ahmed el-Zavi, Mahmud Muhammed el-Tanahi, Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrut, 1979.

İbn Haldun, **Mukaddime**, Çev. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, 2020.

İbn Hişam, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Eyyûb el-Himyerî el-Meâfirî el-Basrî el-Mısırî, **es-Sîretü'n-nebeviyye**, 2. Basım, thk. Mustafa es-Sekka – İbrâhim el-Ebyârî – Abdülhafîz eş-Şelebî, Mektebetü Mustafa el-Bâbî el- Halabî, Mısır, 1955.

İbn Kesir, Ebu'l-Fida İsmail İmadüddin b. Ömer b. Kesîr b. Davud b. Kesîr el Dımaşkî el-Kureyşî, **Tefsiru'l-Kur'an'il-azim**, 2. Basım, thk. Sami b. Muhammed Selâme, Dar'u't-Tıbâa ve'n-Neşr, (y. y.), 1999.

İbn Mace, Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvini, **es-Sünen**, thk. Muhammed Fuad Abdulbaki, Dâru İhyâü't-Turasi'l-Arabi, Beyrut, 1975.

İbn Manzur, Ebu'l-Fadl Camalüddin b. Muhammed b. Mükerrrem el-İfrîki, **Lisanü'l Arab**, 3. Basım, Dar Sader, Beyrut, 1993.

Kanad, H.Fikret. **Kısaltılmış Pedagoji**, 2. Basım, Milli Eğitim Basım Evi, İstanbul, 1977.

Karmış Orhan. “A’rab”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(DİA)**, İstanbul, Cilt: 3, 1991.

Kavaklıoğlu, Mahmut. Nazik Olmayan Bazı Söylemler Karşısında Hz. Peygamber, **Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 18, 2010, ss. 25-60.

Kaya, Mevlüt. **Din Eğitiminde İletişim ve Dini Tutum**, Etüt Yayınları, Samsun,1998.

Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh, **Tefsiru’l Kurtubi**, 2. Basım, thk. Ahmed el-Berdunî ve İbrahim Atfiş, Dâru’l-Kütübi’l-Mısriyye, Kahire, 1964.

Kuzgun, Yıldız, Deniz Deryakulu, Bireysel Farklılıklar ve Eğitime Yansımaları, **Eğitimde Bireysel Farklılıklar**, Ed. Yıldız Kuzgun, Deniz Deryakulu, Nobel Yayınları, Ankara, 2004, ss. 1-11.

Macit, Nadim. Bilginin İmkânı Bağlamında “Dini Otorite”, **Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 2, Sayı:4, ss.1-16.

Makdisi, George İslam Toplumunda Otorite, Çev. İsmet Kayaoğlu, **Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı:7, Konya, 1997, ss.109-121

Müslim, Ebü’l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, **Sahih-i Müslim** thk. Muhammed Fuad Abdülbakî, Daru’l İhya-t-Türasi’l-Arabiyye, Beyrut, (t.y.).

Nesai, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî, **es-Sünen**, 2. Basım, thk. Abdulfettah Ebu Gudde, Mektebu Matbuât el-İslamiyye, Halep, 1986.

Ortaylı, İlber. “Mübadele” **Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi(DİA)**, İstanbul, 2006,Cilt: 31,ss. 424-425.

Öcal, Mustafa. **Din Eğitimi ve Öğretiminde Metotlar**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1990.

Önder, N.Kemal. **Öğretimde Program İlke ve Yöntemler**, 2. Basım, Konya,1987.

Özbek, Abdullah. **Bir Eğitimci olarak Hz. Muhammed**, 3. Basım, Esra Yayınları, İstanbul,1994

Özdemir, Sadettin. Din Eğitiminde Soru-Cevap Metodunda Hz. Peygamber Örneği, **IV. Kutlu Doğum Sempozyumu**, Isparta, 2001, s. 397.

Saka, Şevki. İnsanı Aydınlatmada Tedrici Metodun Önemi, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 42, ss. 59-76.

Sancaklı, Saffet. Hz. Peygamber'in Eğitimde Öngördüğü İ'tidâl ve Kolaylık Anlayışı, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi**, Cilt: 9, Sayı: 9, 2000, ss.377-392.

Tekin, Mustafa. "Kur'an'ı Kerim'de Bedevilik, Dini ve Sosyolojik Yaklaşım", **Avrupa İslam Üniversitesi İslam Araştırmaları**, Cilt: 2, Sayı: 3, Mayıs, 2009, ss. 102-114.

Topaloğlu, Ahmet, İlhan Ayverdi, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, Kubbealtı Neşriyat, Kasım, 2005.

Turşak, Musa. Ayet ve Hadislerdeki Soru Kalıplarının Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi, **Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 2, 2020, ss. 1231-1253.

Türcan, Talib. "Tedric", **Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi(DİA)**, İstanbul, 2011, Cilt: 40, ss. 265-267.

Yatkın, Nihat. Bedeviler ve Hadislerin Vürûndaki Yeri, **Ekev Akademi Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 27, 2006, ss. 105-122.

Yazır, Elmalılı M. Hamdi. **Hak Dini Kur'an Dili**, 3. Basım, Eser Neşriyat ve Dağıtım, İstanbul, 1979.

Yıldız, Abdullah. Hz. Peygamber'in İnsan Sevgisi ve Hoşgörüsü, **I. Kutlu Doğum Sempozyumu Bildirileri**, Şanlıurfa, 2007, ss. 157-171.

Yılmaz, Servet. Sünnet'te "Eğitimde Bireysel Farklılıklar İlkesi" Örnekleri, **Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, Şanlıurfa, 2004.

